

Filozofski život

14. Lošinjski dani bioetike

Četrnaesta međunarodna znanstveno-kulturna manifestacija *Lošinjski dani bioetike* održana je u Malom Lošinjju od 17. do 20. svibnja 2015. godine. Njen program uključio je simpozij »Integrativna bioetika i nova epoha« (18.–19. svibnja), studentsku bioetičku radionicu »Scenariji budućnosti« (17.–19. svibnja), okrugli stol »Bioetika u izvanrednim situacijama« (20. svibnja) te treći Bioetički café na temu »Ekologija i aktivizam« (19. svibnja). Glavni organizatori manifestacije bili su Hrvatsko filozofsko društvo, Hrvatsko bioetičko društvo i Grad Mali Lošinj, dok je Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku bio suorganizator. Suorganizatori Studentske bioetičke radionice bili su Udruženje studenata filozofije iz Zagreba i Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Suorganizatori Bioetičkog caféa bili su udruga Zelena akcija i zagrebački ured Zaklade Heinrich Böll. Na ovogodišnjem simpoziju u program je ušlo 57 izlagača iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Francuske, Njemačke, Hrvatske, Irana, Litve, Makedonije, Slovačke, Slovenije i Srbije, dok je na Studentskoj bioetičkoj radionici sudjelovalo 57 studenata iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske i Srbije.

U večer prvog dana, u okviru programa Studentske bioetičke radionice održana je radionica »Integrativno mišljenje« koju je vodio Luka Perušić. Drugog dana programa službeno je započeo glavni simpozij »Integrativna bioetika i nova epoha«. Skup je uvodnim obraćanjem otvorio Hrvoje Jurić s Odsjeka za filozofiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, zamjenik predsjednika Organizacijskog odbora Lošinjskih dana bioetike Ante Čovića, a skupu su se također obratili i ostali predstavnici Lošinjskih dana bioetike te pročelnica Ureda Grada i upravljanja gradskom imovinom Ružica Baumgarten, nakon čega je program započeo plenarnim izlaganjima. Prvo izlaganje održao je Toni Pustovrh (Slovenija) na temu »O čemu govorimo kada govorimo o kognitivnom poboljšanju? Pokušaj

razjašnjavanja nekih pojmova, elemenata i problema«, u kojem je obrazlagao što se misli pod 'kognitivnim poboljšanjem' (KP), koji su neurofiziološki sustavi uključeni u to, o kojim se tehnologijama raspravlja te kakve su etičke, pravne i društvene implikacije KP-a, pri čemu je cilj bio dati doprinos boljem interdisciplinarnom shvaćanju pitanja. Drugi plenarni predavač bio je Ivo Silvestro (Italija) s temom »DNK, patentabilnost i ljudsko nasljeđe«, a govorio je o spektru problema povezanim s ugrožavanjem ljudskog dostojanstva pri upotrebi tehnike patenata. Za argumentacijsko ishodište uzeo je sadržaj i formulacije iz mišljenja podnesena Vrhovnom sudu SAD-a o slučaju tvrtke Myriad koja se upustila u patentiranje ljudskih gena.

Nakon plenarnih izlaganja, prijepodnevnu sesiju »A« otvorila je Nikola Petrášová (Slovačka) izlaganjem »Slovačka bioetika u službi slovačke eugenike«. Tematizirala je pravne, medicinske i etičke stavove spram pobačaja u Slovačkoj te dovela u vezu međusobni sukob zajednica okupljenih oko *pro-choice* i *pro-life* stajališta s konfliktom između liberalnih i tradicionalnih vrijednosti u Slovačkoj. Bardhyl Çipi (Albanija) se u izlaganju »Deontologija i njena uloga u medicinskoj praksi u Albaniji« bavio konceptima medicinske deontologije te njenom ulogom u poštovanju i zaštiti interesa pacijenta i društva, posebice u kontekstu Albanije, dok je Aleksandra Deanoska-Trendafilova (Makedonija) u izlaganju »Etička i pravna pitanja surogatnog majčinstva: slučaj Makedonije« ispitala surogat majčinstvo s posebnim naglaskom na pregled liberalnog modela, odnedavno uvedenog u Makedoniji. Potom je Igor Pribac (Slovenija) u svom izlaganju »Tko treba sjediti u nacionalnim odborima za medicinsku etiku?« razmatrao kvalifikacijski okvir te ponudio argument protiv ekskluzivno medicinskih tijela i u prilog uključanju filozofa morala. Također, ponudio je komparativni pregled strukture savjetodavnih tijela u nekim državama OECD-a.

Poslijepodnevnu sesiju »A« otvorio je Igor Čatić (Hrvatska) naslovnim akronimom »IMETE« iza kojeg se nalazilo izlaganje o

Inicijativi medicina i tehnika koju karakterizira usavršavanje tehničkih rješenja u medicini, te o sporazumu o suradnji između Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatske udruge poslodavaca u svrhu proizvodnje visoke dodane vrijednosti. Lidija Gajski (Hrvatska) u izlaganju »Što se dogodilo s ‘prvo ne škoditi’?« razmotrila je negativne strane suvremene medicinske prakse poput agresivnih, nepotrebnih i neekonomičnih medicinskih postupaka, narušavanje odnosa liječnika i pacijenta te gubitak holističkog i humanog obilježja medicine. Aleksandar Racz, Josip Krnjak i Marija Frković (Hrvatska) priredili su izlaganje »Errare (errasse) humanum est, sed in errare (errore) perseverare diabolicum. ‘Gossypiboma’ i ostavljeni kirurški pribor u pacijentu« u kojemu su razmotrili i demonstrirali posljedice neadekvatne medicinske njege koja je treći najčešći uzrok smrti u SAD-u. Nataša Škaričić (Hrvatska) predstavila je temu »Analiza javne rasprave o politici cijepljenja u Hrvatskoj«, te zaključila da će ista učvrstiti dominaciju paternalizma u hrvatskom zdravstvu. Velimir i Marija Terzić (Hrvatska) u izlaganju »Karcinom prostate u starijoj životnoj dobi – liječimo li bez potrebe?« bavili su se pitanjem smislenosti dijagnosticiranja i liječenja karcinoma prostate u starijih muškaraca. Uzimajući u obzir da se smatra da ga svi muškarci stariji od 80 imaju, a čak i ako se još nije manifestirao, očekuje se da će život ubrzo završiti zbog neke druge dijagnoze. Ajnija Omanić, Fahrudin Kulenović, Amer Ovčina i Hajrunisa Čubro (Bosna i Hercegovina) priredili su izlaganje »Nužnost bioetike u odnosu prema neizlječivim pacijentima i njihovoj okolini«. Govorilo se o samopomoći i samozaštiti oboljelih od neizlječivih bolesti, a također i o ulozi zajednice u pružanju pomoći i ljubavi oboljelima, čiju su važnost autori istaknuli kroz primjere iz života oboljelih. Ivan Markešić (Hrvatska) održao je izlaganje »Samoubojstvo na kraju ‘potrošenoga’ života – kako ga prevenirati?«. Ispitao je mogućí odgovor na pitanje o uzrocima rastućeg broja samoubojstava ljudi starijih od 65 godina u Hrvatskoj te razmotrio što po tome pitanju poduzimaju društvena i vjerska zajednica. Amer Ovčina, Ajnija Omanić, Fahrudin Kulenović, Aida Kapo i Suvada Švrakić (Bosna i Hercegovina) održali su posljednje izlaganje dana u sesiji »A« naslovljeno »Duševna skrb u konceptu zdravstvene skrbi i bioetike«. Govorili su o konceptima i značaju duševne skrbi u kontekstu sestrinstva i skrbničke prakse, pri čemu su duševnu skrb objasnili kao proces čiji su glavni postulati, primjerce, pružanje nade i pronalaženje smisla u patnji.

Usporedno, sesiju »B« prvog dana otvorio je Željko Kaluđerović (Srbija) izlaganjem

»Anaksimenovo razumijevanje života«. Razmatrao je filozofsku recepciju i preoblikovanje analogije duše i zraka u posljednjeg člana Miletske škole. Potom, Mile Marinčić (Hrvatska) održao je izlaganje »Pčele i ljudsko društvo« u kojemu je raspravljao o prirodi i biologiji pčele, o analogiji pčelinje i ljudske zajednice te o koristi koja se može postići kroz ugledavanje na pčele i suradnju s njima. Orhan Jašić i Samir Beglerović (Bosna i Hercegovina) u izlaganju »Fitoetički i zooteički problemi u bioetičkoj refleksiji Ferida Čičkušića« govorili su o bioetičkom senzibilitetu te bioprotekcionističkom stavu islamskog teologa Ferida Čičkušića. Marko Kos (Hrvatska) završio je prvu sesiju izlaganjem »Transanimalizam – od optičkog miša do optičke žirafe« u kojemu je raspravljao o nedovoljno tematiziranoj problematiki »stvaranja« ne-ljudskih živih bića, poput »miša-kiborga«, te teorijskim i praktičkim implikacijama takve ideje i prakse.

Poslijepodnevnu sesiju »B« otvorila je Katica Knezović (Hrvatska) izlaganjem »Pravnoetički vidik genetičkim inženjeringom preinačenih biljaka«. Govorila je o problematici pravne zaštite biotehnoloških iznašaća putem patenata na cijele organizme ili genske sekvence te postavila pitanje o tome može li se cjelokupni genom učiniti predmetom vlasništva usprkos dostojanstvu i svetosti života. Ivica Kelam (Hrvatska) održao je izlaganje »Transatlantski sporazum o slobodnoj trgovini (TTIP) i GMO: od imaginarnih obećanja do realnih opasnosti« u kojemu se osvrnuo na zabrinutost opće i stručne javnosti zbog tajnovitosti pregovora oko spomenutog sporazuma, a također je razmatrao moguću opasnost od uvođenja GM usjeva na europska polja. Tomislav Krznar, Nikolina Iris Filipović i Siniša Opić (Hrvatska) u izlaganju »(Ne)mogućnost poučavanja filozofije u okviru učiteljskih i odgojiteljskih studija – pluriperspektivni pristup« govorili su o ulozi pluriperspektivizma u nastavi filozofije na nefilozofskim studijima te prikazali rezultate istraživanja napravljenog na temelju preliminarnih modela razumijevanja uloge pluriperspektivizma u nastavi. Nada Mladina i Žarko Mladina (Bosna i Hercegovina) u izlaganju »Bioetički pogled na edukaciju odraslih u psihosocijalnom radu« govorili su o potrebi za bioetičkom dimenzijom edukacije u socijalnom radu te o općenitoj potrebi za bioetičkom edukacijom odraslih. Krešimir Veble (Hrvatska) priredio je izlaganje »Bioetički aspekti obrazovanja tehničkog osoblja u vodnom sektoru« u kojemu je nastojao, na temelju bioetičkih uvida, prikazati važnost cjeloživotnog obrazovanja u sektoru pročišćavanja otpadnih voda, kakvo, primjericе, organizira centar za obuku »Danubius«.

Potom su Sanja Kalambura, Nives Jovičić i Aleksandar Racz (Hrvatska) održali izlaganje »Analiza ekološkog otiska studenata Veleučilišta Velika Gorica« u kojemu su, uz prikaz rezultata istraživanja spomenutog ekološkog otiska i statističke obrade podataka, govorili o metodi i cilju istraživanja koje je imalo namjeru ukazati na značaj ekološke svijesti i povećati motivaciju za promjenu u ponašanju studenata. Potom je Nives Jovičić, uz Aleksandra Racza i Sanju Kalamburu (Hrvatska), održala izlaganje »Istraživanje problematike mijenjanja ili usvajanja navika i spoznaja o odvojenom prikupljanju otpada« u kojemu je, nakon pojašnjenja konteksta i važnosti mudrog gospodarenja otpadom, predstavila metodu, cilj i rezultate istraživanja o razini svijesti o važnosti odvojenog prikupljanja otpada te gospodarenja otpadom. U izlaganju teme »Empirijska bioetika i psihologija«, Smiljana Cvjetković (Srbija) prikazala je najnovije rezultate istraživanja koja se bave bioetičkim pitanjima primjenjujući psihološke modele, kao i moguće putove razvoja suradnje bioetike i psihologije. Ana Opanković, Katarina Savić Vujović i Ana Jotić (Srbija) održale su izlaganje »Bioetička pitanja u psihijatriji«. Govorile su o kompleksnoj i kontroverznoj etici u psihijatriji, brojnim dilemama s kojima se susreću forenzički psihijatri te o kliničkim ispitivanjima psihijatrijskih bolesnika kao posebnom etičkom problemu. Zaključno, Vesna Pašić i Eduard Pavlović (Hrvatska) u izlaganju »Agresivnost i osjećaj krivnje«, nakon definiranja pojmova *agresivnost* i *krivnja*, prikazali su rezultate vlastite ankete o intenzitetu osjećaja krivnje nakon tri vrste agresija: verbalne, fizičke i materijalne.

Prvi dan simpozija završen je predstavljanjem recentnih bioetičkih izdanja na području Jugoslovenske Europe. Uz pregled bioetike u časopisima, redom su bila predstavljena sljedeća djela: *Bioetika i seksualnost* (ur. Suzana Krčmarek i Luka Perušić), *Genetički modificirani usjevi kao bioetički problem* (Ivica Kelam), *Ekologija vremena i kultura zidova* (Ivan Cifrić), *Reforma zdravstva: priručnik za neznanice, političare i ministre* (Dražen Gorjanski), *Ljudska prava i biovrednosti u medicini: aspekt odlučivanja u zdravstvu* (ur. Hajrija Mujović-Zornić), *Bioethics in Albania: Nowadays* (Bardhyl Ćipi), *Manual i mjekësisë ligjore* (Bardhyl Ćipi i Spiro Ćipi), *Teološke tribine 2014. na Katoličkom bogoslovnim fakultetu u Sarajevu* (ur. Darko Tomašević i Zorica Maros), *Zdravstvo u opkoljenom Sarajevu 1992–1995: dokumenti, arhiv, sjećanja* (ur. Ajnija Omanić), *Sport, medicina, bioetika* (ur. Sandra Radenović i Vida Jeremić), *O sportu drugačije: humanistički aspekti sporta* (ur. Ivana Zagorac) i *Hrvatska psihijatrijska publicistika* (Vlado Jukić).

Prvu sesiju 19. svibnja otvorio je Mislav Kučko izlaganjem »Bioetički senzibilitet mediteranske filozofije Alberta Camusa« u kojemu je ukazao na bioetički i ekološki senzibilitet Alberta Camusa te njegovo afirmiranje dionizijske dimenzije života kroz suprotstavljanje mediteranskog kulta prirode hegelovsko-marxističkoj ideologiji sretnog kraja povijesti. Emil Kušan (Hrvatska) u izlaganju »Levinasova etika kao uporište za bioetiku« nastojao je prvenstveno preko pojma *ranjivosti* uspostaviti vezu između egzistencijalistički nastrojene Levinasove etike i suvremenih stremjenja u polju europske bioetike. Vladimir Jelkić (Hrvatska) održao je izlaganje »Savjest iz bioetičke perspektive« kojim je prikazao različita razumijevanja pojma savjesti te je pokušao pokazati na koji se način različita značenja tog pojma trebaju revidirati u skladu s novom epochom. Vanja Borš (Hrvatska) je u izlaganju »Holonska aksiologija i bioetika« istaknuo vrijednost holonske aksiologije u kontekstu bioetike, koja, prema autoru, leži u praktičnosti te u tome što potiče razvoj intuitivne moralnosti čovjeka.

U popodnevnom dijelu sesije, Iva Rinčić, Amir Muzur i Robert Doričić (Hrvatska) nastojali su u izlaganju »Bioetika je (vrlo) privatna stvar« usporedbom konteksta životnih i profesionalnih putova Fritza Jahra i Van Rensselaera Pottera analizirati značenje subjektivnog, odnosno osobnog, u genealogiji bioetike kao discipline. Nikolina Iris Filipović (Hrvatska) u izlaganju »(Od)kuda znanost? Pokušaj razumijevanja znanstvenoga mišljenja i njegove budućnosti« pokušala je odgovoriti na pitanje o prirodi i povijesti systemske znanosti te njenoj vezi s temeljnim okosnicama integrativne bioetike. Sandra Radenović (Srbija) održala je izlaganje »'Fizika atmosfere' ili: zašto novi znanstveni pristupi nisu zanimljivi medijima?« u kojemu je razmotrila nekoliko ponuđenih objašnjenja masovnog onesvješćivanja djece u osnovnoj školi u Šajkašu, a koje se dogodilo 10. veljače 2015. Postavila je pitanje zašto znanstveno objašnjenje koje je ponudila Beogradska škola meteorologije nije bilo prisutno u medijima i razradila moguće odgovore te implikacije. U izlaganju »Bioetika: znanost ili religija?« Amir Muzur i Iva Rinčić (Hrvatska) tvrdili su da bioetiku ne treba povezivati sa znanostu temeljenu na dokazima te da je moguće promatrati je kao religiju. Katarina Savić Vujović, Sonja Vučković, Dragana Srebro, Branislava Medić, Radan Stojanović i Milica Prostran (Srbija) u izlaganju »Bioetički problemi kliničkih ispitivanja u pedijatrijskoj populaciji« govorili su o posebnim mjerama zaštite prava djece kao ranjive grupe ispitanika, uključujući i ulogu etičkog komiteta, koje su prijeko potrebne u

kontekstu kliničkog ispitivanja lijekova. Ana Jotić i Mina Nikolić (Srbija) u izlaganju »Bioetička pitanja liječenja i rehabilitacije djece s gluhoćom« govorile su o procesu, ciljevima i donošenju odluka u kontekstu liječenja i rehabilitacije uslijed kongenitalnog oštećenja sluha kao najčešćeg urođenog senzornog deficita. Branislava Medić, Bojan Stopić, Katarina Savić Vujović, Nevena Divac, Radan Stojanović, Dragana Srebro i Milica Prostran zajedničkim su naporima priredili izlaganje »Telemedicina i etika: izazovi novih tehnologija« u kojemu su raspravljali o prednostima i nedostacima telemedicine koju su definirali kao isporuku zdravstva i informacija na daljinu kroz upotrebu informacijsko-komunikacijskih tehnologija, poput interneta, te su tim zanimljivim predavanjem zatvorili sesiju »A« glavnog simpozija.

Istog dana sesiju »B« otvorila je Jasminka Pavelić (Hrvatska) izlaganjem »Banke sperme« u kojem je raspravljala o razlozima pohrane ili donacije sperme te o etičkim i moralnim pitanjima pohrane i korištenja donirane sperme. Kaja Dolar (Francuska) i Eva D. Bahovec (Slovenija) održale su izlaganje »Kako neudane žene mogu znati da ne mogu imati djecu? Analiza diskursa o umjetnoj oplodnji neudanih žena u Sloveniji u svjetlu bioetike« u kojemu su prikazale analizu dokumenata i različitih izjava vezanih za prijedlog izmjene i dopune zakona o umjetnoj oplodnji u Sloveniji 2001. godine koji je uzburkao i polarizirao slovensko društvo te ondje začeo još uvijek aktualne bioetičke dileme. Danijela Tiosavljević, Slavica Đukić-Dejanović i Gordana Nikolić-Balkoski (Srbija) održale su izlaganje »Bioetički pregled stavova o prostituciji« u kojemu su razmatrale fenomen prostitucije, njegova različita poimanja i definicije kroz povijest te su istaknule neke od bioetički relevantnih stavova. Hrvoje Jurić (Hrvatska) u svom je izlaganju »Goli život i gola moć – O ključnim pojmovima bioetičke i biopolitičke teorije« prikazao neka presjecišta bioetike i biopolitike te pokazao kako bi njihovo povezivanje moglo naprijediti razmatranje problema iz obaju područja. Ivana Zagorac (Hrvatska) u izlaganju »Dobročinstvo i zaštita ranjivih« pošla je od pitanja o tome je li dobročinstvo dostatna zaštita ranjivih, pritom imajući na umu djela Davida Humea i njegov poziv *superiornima* da pomažu *inferiornima*, te je zaključila da Humeov koncept dobročinstva doista nudi, makar ograničenu, pomoć ranjivima. Julia Erhardt (Hrvatska) održala je izlaganje »Neuroetika: etička pitanja vezana uz oslikavanje mozga« u kojemu je raspravljala o suvremenim tehnikama funkcionalnog oslikavanja mozga (*brain imaging*) te njegovim sve većim etičkim i društvenim

posljedicama. Konačno, Dragana Srebro, Radan Stojanović, Sonja Vučković, Katarina Savić Vujović, Nevena Divac, Branislava Medić i Milica Prostran (Srbija) zatvorili su sesiju izlaganjem »Sport i doping – bioetička pitanja« u kojemu su raspravljali o samoj prirodi dopinga u sportu te o bioetičkim pitanjima koja se nameću u kontekstu prakse dopingiranja.

Drugi dan manifestacije završen je Bioetički caféom na temu »Ekologija i aktivizam«, posvećenim obljetnici udruge Zelena akcija povodom 25 godina angažmana. Gosti događaja bili su predsjednik Zelene akcije Bernard Ivčić i Vedran Horvat (Institut za političku ekologiju), a govorilo se o funkcionalnosti takvog tipa udruga u kontekstu suvremenih problema i projekcija budućnosti. Susret je organizirao i moderirao Hrvoje Jurić.

Treći dan manifestacije održan je okrugli stol »Bioetika u izvanrednim situacijama«. Organizacija teme bila je potaknuta prošlogodišnjim poplavama, drugim prirodnim katastrofama i terorističkim te intervencijskim događajima. Mario Hrgović iz Ureda za upravljanje u hitnim situacijama Grada Zagreba održao je predavanje na temu »Izvanredne situacije: iskustva Ureda za upravljanje u hitnim situacijama Grada Zagreba«. Marija Selak s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu izlagala je na temu »Bioetika i katastrofe: zaoštavanje etičkih dvojbi u slučajevima katastrofe«, dok je pod naslovom »Poplave u Srbiji: volonter i solidarnost« Sandra Radenović s Fakulteta sporta i tjelesnog odgoja Sveučilišta u Beogradu izložila aktivnosti i probleme nastale zbog prošlogodišnjeg vala poplava koji je posredno utjecao i na program 13. *Lošinjskih dana bioetike*. Time je završen cjelokupni program ovogodišnjih *Lošinjskih dana bioetike*.

Marko Sumrak

Luka Perušić

Studentska bioetička radionica

»Scenariji budućnosti«

Posebno mjesto u programu četrnaeste po redu međunarodne znanstveno-kulturne manifestacije *Lošinjski dani bioetike*, koja se održavala od 17. do 20. svibnja 2015. godine u Malom Lošinjju, imala je Studentska bioetička radionica, ove godine održana na temu »Scenariji budućnosti«. Provedena je

u sklopu cjelogodišnjeg studentskog programa *Bioetički inkubator: studentski bioetički forum* koji, uz organizatore *Lošinjskih dana bioetike*, su-organiziraju Udruženje studenata filozofije iz Zagreba te Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu s podrškom Grada Zagreba, Studentskog Zbora Sveučilišta u Zagrebu i Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Ovogodišnji organizacijski tim Studentske bioetičke radionice činili su voditelj Luka Perušić, zamjenica voditelja Suzana Krčmarek, te članovi Ivan Bauernfreund, Marko Kos, Marko Kučan i Marko Sumrak. Radionica se sastojala od posebno pripremljene radionice, simulacije znanstvenog skupa s popratnim metodskim radom te sudjelovanja na posebnim dijelovima programa *Lošinjskih dana bioetike* s ciljem ispunjenja svrhe glavnog projekta *Bioetičkog inkubatora*. Na radionicu se prijavilo 57 studenata mnogobrojnih studijskih smjerova iz svih dijelova Hrvatske, te iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije, a aktivnostima su se pridružili drugi znanstvenici te građanstvo.

U nedjelju, 17. svibnja, u Velikoj dvorani hotela *Aurora* Studentska bioetička radionica otvorena je posebnom večernjom radionicom pod nazivom »Integrativno mišljenje«, koju je vodio Luka Perušić. Podjelom uloga sudionika na tri društvene klase, u simulaciji situacije iz New Orleansa nakon udara uragana Katrine, unutar 120 minuta provedeno je metodsko ispitivanje orijentacijskog znanja sudionika na temelju kojeg se provela analiza njihovih odluka i postupaka odigranih tijekom radionice. Iznijet je zaključak kojim je ukazano na koncept *integrativnog mišljenja*, odnosno oprimjerena je mislilačka metoda koja se primjenjuje tijekom sudjelovanja na Studentskoj bioetičkoj radionici. Sama uvodna radionica postigla je veliki uspjeh među studentima, a priključili su joj se i znanstvenici.

Sljedeći dan, u ponedjeljak 18. svibnja, u sesiji Studentske bioetičke radionice održano je trinaest izlaganja. Prvo izlaganje imala je Lidija Knorr s Filozofskog fakulteta u Zagrebu na temu »Neoliberalni kapitalizam i bioetika«, sa središnjim pitanjem o problematiki odnosa čovjeka spram prirode, odnosno o tome je li pojam *prirode* odvojen od pojma *čovjeka*, čije rješenje, Knorr navodi, može bitno leži u proširivanju težnje za dobrobiti čovjeka na težnju za dobrobiti prirode. Drugo izlaganje održala je Maja Kuzmić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu na temu »Razvoj, napredak i održivost«. Kuzmić se bavila pitanjima utjecaja *mainstream* ekoloških pokreta, pritom navevši da su oni održivi razvoj prihvatili, ali da je zbog raznih ideologija unutar samih pokreta došlo do iskrljavanja smisla.

Kao moguće rješenje ponudila je rušenje postojećeg poretka i stvaranje novog, uz deideologiziranje održivog razvoja, o čemu je, usput navodeći, bilo govora i na UN-ovim sjednicama. Treće izlaganje održali su Bruno Dronjić i Barbara Mendelski s Filozofskog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku pod nazivom »Vizija poslijeljudskoga svijeta u knjizi *Kraj čovjeka?* Francisa Fukuyame«, u kojem su govorili o mogućim utjecajima bioloških znanosti na čovjeka prema Fukuyaminim tvrdnjama, gdje se kao jedno od važnih etičkih pitanja pojavilo pitanje manipulacije genima i posljedica takvih praksi po budućnost čovječanstva. Četvrti izlagač bio je Dario Vuger s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a izlagao je o temi pod nazivom »Povratak u budućnost: aspekti budućeg unutar suvremene racionalnosti«. Vuger se pitao postaje li otuđivanje čovjeka zapravo asimilacija u društvo. Peti izlagači bili su Ivan Bauernfreund s Visoke škole međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjöld i Ivana Vladović s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a izlagali su na temu »*Firefly*: scenarij budućnosti kao prozor prošlosti«, argumentirajući implikaciju da je jedina vrsta s kojom se čovječanstvo mora suočiti sam *čovjek*, tvrdeći da kako tehnologija napreduje tako se čovjek dehumanizira, a diskurs potlačenih okarakteriziran je kao nedostatak takvog društva. Šesti po redu izlagači, Juraj Gajski s Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu i Ivana Vokal s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, bavili su se temom »*Analiza Nadolazeće anarhije* Roberta Kaplana«, s pretpostavkama da će državne granice u budućnosti biti sve manje važne, dok će najveći problem biti manjak pitke vode, zbog čega u pitanje dolazi nacionalna sigurnost. Gajski i Vokal predlažu pravilniju raspodjelu vode po državama i izbjegavanje korištenja pitke vode u bilo koje druge svrhe osim prehrane. Sedmo izlaganje imala je Helena Obajdin s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a govorila je o temi pod nazivom »Borba za slobodu u imperiju kapitalizma«. Obajdin je ispitivala sustavni problem (ne)organiziranog obrazovanja koje bi ustvari znanje i znanstvene rezultate trebalo približiti masama, a ne držati unutar određenih grana znanosti. Kao rješenje, ponudila je slobodu djelovanja i kroz znanost i kroz organizaciju društva koje bi trebalo prestati bezuvjetno vjerovati većini. Osmo izlaganje vodili su Ksenija Lončarić i Fran Radonić Mayr s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Tema izlaganja bila je »Politička strategija za smanjenje ili nestanak siromaštva«, a bavili su se problematikom uloge države u siromaštvu jednog dijela naroda te pitanjem značaja slobodnog tržišta za siromašne zemlje. Deveto izlaganje održale su Marina Rukavina s

Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu i Rahela Jug s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, pod nazivom »Biološko oružje za masovno uništenje«, s posebnom napomenom o mogućnosti korištenja biološkog oružja u svrhe (bio-)terorizma. Deseto izlaganje imala je Gorana Radišić s Pravnog fakulteta u Rijeci. Bavila se temom »Humanost u humanitarnim intervencijama«. Zanimalo ju je tko određuje granice ugroženosti ljudskih prava do mjere da im treba intervencija i pod kojim se uvjetima ona smije odvijati. Kao moguće rješenje, Radišić je (p)ostavila otvoreno pitanje o tome treba li ponekad, održavanja svjetskog mira radi, upotrijebiti silu. Jedanaesti izlagači bili su Maja Vejić i David Martić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a bavili su se temom »Vegetarijanizam danas za kakvo sutra?«, s posebnim osvrtom na moguć negativan utjecaj popularizacije vegetarijanizma i veganizma na ekološku sliku svijeta. Dvanaesto izlaganje imala je Mirna Petak s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Njezina tema bila je »Potpuna legalizacija konoplje«, unutar koje je navela da je korištenje konoplje raznovrsno, a posebno korisno u medicini te kao metoda introspekcije, što se prakticiralo stotinama godina. Petak je predložila izmjenu i bolju regulaciju Zakona. Trinaesti i posljednji izlagači prvoga dana bili su Mirna Šoštarko i Borna Dananić s temom »Jaspersovo problematiziranje budućnosti filozofije«, a govorili su o krizi humanističkih znanosti s posebnim naglaskom na filozofiju. Šoštarko i Dananić smatraju da je nemoguće odrediti budućnost filozofije jer ona živi u čovjeku koji živi tu budućnost. U večernjim satima sudionici radionice prisustvovali su predstavljanju recentnih bioetičkih publikacija, prilikom čega su također pozdravili izlazak zbornika *Bioetika i seksualnost* koji su uredili Suzana Krčmarek, Luka Perušića i Ivan Bauernfreund. Zbornik je nastao na temelju istraživačkih radova oblikovanih tijekom prošlogodišnjeg Bioetičkog inkubatora.

Dana 19. svibnja održao se drugi izlagački dan Studentske bioetičke radionice. Prvi izlagač bio je Igor Salopek s Medicinskog fakulteta u Rijeci, s temom »Psihijatrija u stoljeću uma«. Salopek je pretpostavio da će se tijekom 21. stoljeća obilježena psihijatrije društvenom stigmom reducirati, a psihijatrijski tretmani unaprijediti tako da bi duševnim bolesnicima život bio kvalitetniji. Drugo izlaganje imao je Luka Janeš s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a bavio se temom »Nasilje psihofarmacima kao paradigma psihijatrijske branše«. Janeš smatra da farmakoterapiju valja gledati pluriperspektivno te je ograničiti isključivo na teške slučajeve, odnosno kada nema druge opcije, dok se u svim ostalim

slučajevima mora razvijati humana terapija i izbjegavati »zombifikacija« ličnosti. Treći po redu izlagači bili su Ivan Franin i Tena Piljušić, a izložili su temu »Dizajnerske bebe – mogućnosti i etičke prepreke prenatalne dijagnostike i probir«, baveći se etičkim pitanjima poboljšanja genetskog zapisa. Četvrti po redu izlagali su Goran Srpak, Eli Đurić i Tea Vinković s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, na temu »Nova genska terapija defektne mitohondrijske DNK«. Autori su dali uvid u tehnologiju medicinski potpomognute oplodnje pod nazivom ART, kojom je moguće »bristati« mutacije pri oplodnji, što su istaknuli kao dobru ideju za stvaranje boljih uvjeta života buduće djece. Peto izlaganje održala je Nina Jelić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu pod nazivom »Stvarnost ekrana«, posebno se obazirući na psihofizičke posljedice intenzivnog gledanja televizije kod djece. Šesto izlaganje održale su Rahela Jug i Nikolina Čavar s Filozofskog fakulteta u Zagrebu na temu »3D printing – budućnost medicine«, pretpostavljajući da će unutar idućih deset godina biti moguće tiskati potpuno funkcionalne organe koji ne bi bili odbačeni od osobe koja ih prima. Sedmi izlagač bio je Damir Čačić s Medicinskog fakulteta u Rijeci, s temom »Traumatologija budućnosti: printati ili ne?«, a bavio se pitanjem uloge 3D *printinga* u zbrinjavanju bolesnika s ozljedama koštano-zglobnog sustava, pri čemu je istaknuo problem financijskog opterećenja. Osmo izlaganje imao je Luka Poslon s Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu na temu »Transplantacije organa i biobanke«, s posebnim osvrtom na moralne probleme koje one donose te prijedlogom dekonstrukcijskog tipa bioetike koja bi mogla doprinijeti razrješavanju problematike ovog tipa dilema. Deveti izlagači bili su Emina Horvat Velić s Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu i Luka Fotak s Medicinskog fakulteta u Rijeci, s temom »Etičke implikacije unaprijeđenja ljudskog tijela umjetnim organima«. Horvat Velić i Fotak su bili okupirani dvjema moralnim dilemama: do koje se mjere bionika smije uplitati u život pacijenta te smije li se dopustiti zamjena zdravih organa/udova poboljšanim odnosno umjetnim. Deseto izlaganje održale su Evica Jurković i Tara Beata Racz s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Njihova tema bila je »Tehnološki poboljšavanje i usavršavanje čovjeka – *homo android?*«, a ispitivale su sadašnje stanje te smjer i implikacije razvoja umjetne inteligencije. Jedanaesto i posljednje izlaganje imao je Ivo Alebić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, na temu »Evolucijska karika između majmuna i robota«, zagovarajući »zakon jačeg« i tehnologiju kao rezultate evolucije, pri čemu je istaknuo kontroverznu

sugestiju da između izrazito visokog stupnja razvijenog robota i čovjeka ne bi faktički trebalo postojati nikakvo razlikovanje u shvaćanju. Alebićevom sugestijom da su i roboti bića koja treba priželjkivati zatvoren je drugi izlagački dan.

Sudionici radionice također su sudjelovali na Bioetičkom caféu u večernjim satima drugog dana. Ovogodišnji Bioetički café bavio se temom pod nazivom »Ekologija i aktivizam: povodom 25. godišnjice Zelene akcije«, čiji glavni motiv – aktivistički angažman – predstavlja važan bioetički aspekt. Café je održan u utorak 19. svibnja u 20 sati. Gosti caféa bili su Bernard Ivčić (predsjednik Zelene akcije) i Vedran Horvat (Institut za političku ekologiju), a raspravu je moderirao Hrvoje Jurić. Također, sudionici su se pridružili i okruglom stolu naslovljenom »Bioetika u izvanrednim situacijama«, koji je bio održan u srijedu 20. svibnja 2015., a potaknut prošlogodišnjim poplavama u Hrvatskoj i regiji te sve češćim terorističkim napadima i prirodnim katastrofama u ostatku svijeta, zbog čega su izlagači nastojali kritički razmotriti problematiku etički ispravnog djelovanja u izvanrednim situacijama. Izlaganja su održali Marija Selak s temom »Bioetika i katastrofe: zaoštavanje etičkih dvojbi u slučajevima katastrofe«, Mario Hrgović i Vedran Šuškuvić iz Ureda za upravljanje u hitnim situacijama Grada Zagreba s temom »Izvanredne situacije: iskustva Ureda za upravljanje u hitnim situacijama Grada Zagreba« te Sandra Radenović s Fakulteta sporta i tjelesnog odgoja Sveučilišta u Beogradu s temom »Poplave u Srbiji: volonteri i solidarnost«, nakon čega su se u raspravi uključili i sudionici Studentske bioetičke radionice.

Ivana Kovačić

5. Studentski filozofski simpozij **»Društvo, jezik, mit«**

Od 2011. godine, svakog svibnja na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku održava se studentski filozofski simpozij. Tako je 28. i 29. svibnja 2015. godine održan 5. *Studentski filozofski simpozij* pod naslovom »Društvo, jezik, mit«, a organizirali su ga Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Osijeku, Udruga studenata filozofije »logOS« i Hrvatsko filozofsko

društvo. Uoči simpozija, u izdanju osječkog Filozofskog fakulteta, objavljena je knjižica sažetaka koju su uredili Luka Matić i Demian Papo. U njoj su otisnuti: uvodni tekst »Društvo, jezik, mit: odredbe i odnosi« Demiana Pape i Damira Sekulića (str. 9–17), program simpozija (str. 21–24), dvadeset osam sažetaka izlaganja (str. 27–61), dva nagrađena filozofska eseja srednjoškolskih učenika Dunje Crnogorac i Ivana Protrke (str. 65–69) i tekst »Studentski filozofski simpozij u Osijeku: od početka do danas (2011–2015)«, koji je povodom obilježavanja pete godišnjice osječkih studentskih filozofskih simpozija napisao Demian Papo (str. 73–87). Kao što doznajemo iz Papina teksta, simpozijem »Društvo, jezik, mit« željelo se potaknuti na »promišljanja i rasprave o razumijevanju društva, jezika i mita«, ali i na »sagledavanje njihova razvoja te njihovih međusobnih odnosa tijekom pojedinih povijesnih razdoblja« (str. 83). Naime, o odnosu društva, jezika i mita dosad su pisali brojni filozofi, od kojih su Papo i Sekulić u uvodnom tekstu izdvojili Platona, Aristotela, Friedricha Wilhelma Josepha Schellinga, Ernsta Cassirera, Ludwiga Wittgensteina, Zdravka Radmana i Nenada Mišćevića.

Simpozij je započeo pozdravnim riječima, najprije Vladimira Jelkića, predsjednika Hrvatskog filozofskog društva, zatim Boška Pešića, koordinатора simpozija, onda Luke Matića, predsjednika Programskog odbora simpozija, te Demiana Pape, predsjednika Organizacijskog odbora simpozija. Osim njih, prisutne je pozdravio i Davor Balić, voditelj Odsjeka za filozofiju na osječkom Filozofskom fakultetu, koji je i otvorio 5. *Studentski filozofski simpozij*.

Prva dva izlaganja održali su Demian Papo i Luka Matić, studenti poslijediplomskog doktorskog studija filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Papo je u izlaganju »Osječki studentski filozofski simpozij: jučer, danas, sutra« analizirao dosadašnje simpozije, pri čemu se posebice usmjerio na njihove ciljeve i doprinose te iznio podatke o kolikoci studentskih, učeničkih i nastavničkih izlaganja održanih tijekom dosadašnjih pet godina postojanja simpozija. U razdoblju od 2011. do 2015. godine, na simpoziju je, izvještava Papo, održano sveukupno 115 izlaganja. Matić je svoje izlaganje naslovio »Osijek ili Essek: tko ima pravo građanstva u *Unterstadt* Ivane Šojat-Kučić?«. U njemu je istaknuo da se osječka književnica Ivana Šojat-Kučić u romanu *Unterstadt* iz 2009. godine usmjerila na problematiku rata, na nacionalno pitanje i na ideološke sukobe koji su se zbivali tijekom 20. stoljeća. Budući da je, tvrdi Matić, u roman utkala ideološki sklop njemačkog ma-lograđanstva, koji je suprotstavila ne-njemač-

kim i ne-građanskim društvenim skupinama, Šojat-Kučić je, prema Maticićevu mišljenju zapisanom u knjižici sažetaka, otvorila problem »isključivanja Drugih u ideološkoj slici Osijek« (str. 43).

Nakon Pape i Maticića, nastupio je Goran Stanić (Zagreb), koji je svoje izlaganje naslovio »Teologija oslobođenja – društvena utopija?«. U njemu je prikazao djelo Gustava Gutierrezza *Teologija oslobođenja*, pri čemu se posebice usmjerio na okolnosti i ciljeve nastanka teologije oslobođenja, a zatim iznio razloge zbog kojih takvu teologiju valja smatrati, kako je Stanić naziva, društvenom utopijom. Uslijedilo je izlaganje Damira Sekulića (Osijek) pod naslovom »Mit o sreći u Huxleyjevu romanu *Brave New World*«, u kojem je Huxleyjevo razumijevanje sreće uspoređeno s Aristotelovim. Prvu sesiju zaključila je Nikolina Mijatović (Osijek) izlaganjem »Mit moderne ženskosti i muškosti: utjecaj seksističkih struktura moći na stvaranje rodni stereotipa«. U njemu je prikazala način kojim seksističke strukture moći oblikuju ženski i muški rodni identitet. Žensku poziciju u seksističkom društvu razumjela je, kako stoji u knjižici sažetaka, »kao Drugo u odnosu na muškarce« (str. 44), a mušku kao onu koju obilježavaju brojne diskriminacijske prakse koje su gotovo zanemarene u javnom diskursu.

Drugu sesiju otvorio je Bruno Dronjić (Osijek), koji je svoje izlaganje naslovio »Određenje glazbe i tragičkog mita te njihov odnos u konstruiranju antičke tragedije u spisu *Rođenje tragedije* Friedricha Nietzschea«. U njemu je ukazao na važnost glazbe i tragičkog mita u oblikovanju antičke tragedije, a posebice na važnost apolonskog i dionizijskog načela u razvoju umjetnosti. Valentina Perišić (Split) održala je izlaganje pod naslovom »Pragma-dijalektički pristup teoriji argumentacije i model kritičke rasprave«. U prvom dijelu izvijestila je da su se o argumentaciji kao načinu rješavanja razlika u mišljenju očitivali Frans Hendrik Van Eemeren i Rob Grootendorst u djelu *Sistematička teorija argumentacije*, dok je u drugom dijelu ukazala na povijesni razvoj argumentativne rasprave i na njezinu važnost za suvremeno društvo. Sesiju je zaključio Luka Zucić (Osijek), koji je svoje izlaganje naslovio »Odnos kategorija Aristotelove logike i ideje bogova u Schellingovoj filozofiji umjetnosti«. U njemu je prikazao načine kojima se Schelling poslužio da bi u svoju filozofiju umjetnosti uveo svijet bogova. Naime, Schelling je, ističe Zucić, postojanje svijeta bogova smatrao nužnim preduvjetom filozofije umjetnosti, a što je u suprotnosti s odredbama Aristotelove logike. Usporedivši Aristotelov *Organon* sa Schellingovom *Filozofijom umjetnosti*, Zucić

je prikazao načine kojima bogovi nadilaze deset Aristotelovih kategorija, ali zaključio da su upravo te kategorije nužne za razumijevanje uloge bogova u Schellingovoj filozofiji umjetnosti.

Osječki 5. *Studentski filozofski simpozij* obilježila je i jedna novost. Naime, na inicijativu članova Programskog i Organizacijskog odbora raspisan je »Natječaj za najbolji esej učenika/ce srednje škole na slobodnu temu iz filozofije, logike ili etike«. Natječaj je raspisan s ciljem da srednjoškolskim učenicima približi rad osječčkog studentskog filozofskog simpozija, ali i s ciljem da ih potakne na bavljenje humanističkim, posebice filozofskim disciplinama. Dva najbolja eseja otisnuta su u knjižici sažetaka i pročitana na simpoziju: Dunja Crnogorac, učenica četvrtog razreda Klasične gimnazije fra Marijana Lanosovića s pravom javnosti u Slavonskom Brodu, pročitala je svoj esej »Položaj žena u plemenu Padaunga«, dok je Ivan Protrka, učenik četvrtog razreda Gimnazije Požega, pročitao svoj esej »Determinizam naspram čovjekove slobode i odgovornosti«.

Treću sesiju otvorio je Marko Kos (Zagreb) izlaganjem »Bioetika i 'murija' – razmišljanja o nesrazmjerima u mreži identiteta«. U njemu je najprije iznio tvrdnju da je policija, premda joj je obaveza štiti vlast i građane, prilikom sukoba uvijek na strani vlasti, nakon čega je zaključio da to opstruira društveno-političke promjene, pri čemu je razrješenje vidio u preneglašavanju partikularnog identiteta. Sljedeće izlaganje održao je Ivo Alebić iz Zagreba. Naslovio ga je »Mitologija muško-ženskih odnosa«. U njemu je najprije prikazao položaj bogova i boginja u raznim mitologijama, a zatim obradio utjecaj mitova na obrasce ljudskog ponašanja u tradicionalnim društvima. Posljednje izlaganje u trećoj sesiji, koje je bilo naslovljeno »O konstituiranju pojedinca u odnosu spram društva na primjeru Coetzeejeve *Sramote*«, održao je Hrvoje Potlimbrzović iz Osijeka. Polazeći od tvrdnje da je pojedinac uvjetovan društvom, a pritom ne zanemarujući važnost kulturnog konteksta, Potlimbrzović je prikazao utjecaj društva na protagonista Coetzeejeva romana *Sramota*.

Četvrta sesija započela je izlaganjem Josipe Điri (Zagreb), koja je obradila tvrdnju iz rečenice Wittgensteinova djela *Filozofska istraživanja*, a prema kojoj je i naslovila izlaganje: »Kad bi lav mogao govoriti, mi ga ne bismo mogli razumjeti«. Osim što je ukazala na važnost jezične igre i oblika života za razumijevanje Wittgensteinove filozofije jezika, prikazala je i načine njihove povezanosti. Sljedeće izlaganje održala je Davorka Ljubenković (Osijek) pod naslovom »Mit o prevoditelju«. U njemu

se usredotočila na opovrgavanje mita o neutralnom, nevidljivom prevoditelju, pri čemu je zaključila da na ishod prevedenog teksta ne utječu samo osobine prevoditelja, nego i osobine onoga tko je prijevod naručio. Posljednje izlaganje u četvrtoj sesiji održala je Svetlana Mrak iz Osijeka. Naslovila ga je »Zajednica gluhih osoba iz perspektive čujućih: mitovi o vizualnom znakovnom sustavu«. Nakon što je izložila strukturalističko poimanje jezika i znakovnog jezika, ukazala je na razloge zbog kojih je opravdano tvrditi da gluhe osobe ne pripadaju posebnim etničkim zajednicama temeljenim na dijakronijskoj kontinuiranosti, nego kulturno-jezičnoj zajednici koja svjesno odabire vlastite pripadnike.

Petu sesiju činilo je izlaganje Velide Zukan (Zenica) naslovljeno »Uloga arhetipskog mita u književnosti«. Na njegovu početku doznali smo o značaju mitova u kolektivnoj svijesti narodā, a potom o razlikama između kolektivnog i individualnog u mitu, pri čemu je istaknuto da proučavanje mita daje osjećaj pripadnosti i oblikuje identitet onoga koji ga proučava.

Nakon pete sesije, predavanje je održala Marita Brčić-Kuljiš, docentica na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. Predavanje je naslovila »Re-definiranje mita o pravednosti: slučaj osoba s invaliditetom«. U njemu se usredotočila na djelo *Pravednost i politika razlike* Iris Marion Young, kojim se potpomognula da bi ukazala na manjkavost koncepcija pravednosti, a čiji su sastavni dijelovi načela jednakosti, zasluga i potreba. Pritom je zaključila da koncepcija pravednosti već u svojoj teorijskoj osnovi isključuje poseban položaj osoba s invaliditetom, zbog čega je mit o pravednosti nužno re-definirati.

Prvo izlaganje u šestoj sesiji održala je Iva Mršić Felbar (Zagreb) pod naslovom »Utjelovljenje Isusa Krista kao mit u pluralističkoj kristologiji Johna Hicka«. Mršić Felbar je pritom izdvojila Hickov stav o metaforičkom poimanju Kristova bogočovještva, koji je prepoznala kao napad kojim se ugrožava Kristova, kako je određuje u knjižici sažetaka, »univerzalna spasenjska normativnost i jedincatost« (str. 46). Uslijedilo je izlaganje Josipa Guća (Split) naslovljeno »Tema apsurdna u djelu Sorena Kierkegaarda i Alberta Camusa«. Obradivši djela *Strah i drhtanje te Mit o Sizifu*, Guć je izložio sličnosti i razlike između Kierkegaardova i Camusova razumijevanja apsurdna, a zatim ukazao na bogatstvo egzistencijalnih elemenata u mitskim pričama. Posljednje izlaganje u šestoj sesiji održao je Dražen Rastovac (Rijeka) pod naslovom »Primjenjivost moralnog partikularizma«.

Ukazavši na slabosti, kako ga naziva, moralnog generativizma, Rastovac je poželjnim principom moralnog djelovanja smatrao moralni partikularizam.

Sedmu sesiju otvorio je Denis Jurković (Osijek) izlaganjem »Umjetnost i društvo: zablude o marksizmu«. Nakon što je priopćio da Karl Marx nije napisao sustavnu estetiku, naglasio je da su se nasljednici njegove misli pri obradi estetičkih tema udaljili o temeljnih točaka marksizma. Osim toga, upozorio je na opasnosti koje proizlaze iz stava da umjetnost treba služiti revolucionarnim ciljevima, ponajprije zato što joj se time oduzima ključni aspekt slobode. Izlaganje je potom održala Dora Orešković iz Osijeka. Naslovila ga je »Umjetničko djelo kao sredstvo komunikacije u djelu *Duševnost i umjetnost* Pavla Vuk-Pavlovića«. U njemu je istaknula da je Pavao Vuk-Pavlović u djelu *Duševnost i umjetnost* smatrao da čovjekovu potrebu za izražavanjem te komunikacijom s drugim ljudima dokazuje i umjetničko stvaranje, štoviše, da je upravo ta potreba i dovela do osnivanja prvih zajednica, kao i do umjetničkog stvaranja.

Osmu sesiju otvorio je Ivan Peović (Split) izlaganjem pod naslovom »Mit o jezičnoj naciji«. Ukazao je na značenje nacionalnog, jezičnog i kulturnog identiteta, a onda i oprijmjerio njihovo ispreplitanje te ih sagledao iz perspektive multikulturalizma. Uslijedilo je izlaganje Marijane Josipović (Osijek) naslovljeno »Analiza pojmova *jezik i društvo* u Meadovu djelu *Um, osoba i društvo*«. U njemu su prikazana sociološka i lingvistička pitanja kojima je bio zaokupljen američki filozof, sociolog i psiholog George Herbert Mead. Nakon što je usporedila pojmove *jezik i društvo*, Josipović je zamijetila da se njihova povezanost ponajviše očituje u pojedincu. Posljednje izlaganje u osmoj sesiji održala je Tia Glavočić iz Zagreba. Naslovila ga je »Mitovi na sjecištu religije i politike: uloga političkih mitova u izgradnji nacija na Balkanu«. Smatrajući da su mitovi s područja Balkana protkani brojnim religijskim i političkim temama, u izlaganju se usredotočila na razloge zbog kojih pravoslavlje ima prevažan utjecaj na politiku i stvaranje nacionalnog identiteta.

Devetu, ujedno i posljednju sesiju, otvorio je Mirza Okić (Zenica) izlaganjem koje je imalo naslov »Mit u svremenom kulturnom kontekstu«. U njemu je problematizirao komercijaliziranost klasične mitologije u današnjoj kulturi, o čemu svjedoče, kako tvrdi, sadržaji stripova, društvenih igara, filmova i serija. Martina Ivanko (Osijek) održala je izlaganje naslovljeno »Mit danas u *Mitologijama* Ro-

nalda Barthesa«. Usmjerivši se na *Mitologije*, zbirku novinskih članaka Rolanda Barthesa, francuskog teoretičara književnosti, post-strukturalista i semiotičara, Ivanko je najprije priopćila da je Barthes mit odredio kao komunikacijski sustav koji pripada semiologiji, pa izvijestila da je upravo takvo određenje mita bilo polazište za njegovu kritiku francuskog građanskog društva, masovne kulture i francuskog imperijalizama. Posljednje izlaganje na 5. *Studentskom filozofskom simpoziju* održala je Eva Batak iz Osijeka. Naslovlila ga je »Metafizičko utemeljenje glazbene umjetnosti Igora Stravinskog«. U njemu je obradila predavanja Igora Stravinskog objavljenih u djelu *Poetika glazbe*. Pritom se usmjerila na način kojim je Stravinski u svojim djelima razumijevao umjetnost, ali i prikazala kritiku koju mu je o njegovoj glazbi uputio Adorno.

Simpozij je završen raspravom u kojoj je zaključeno da je tema 5. *Studentskog filozofskog simpozija* bila izazovna i zanimljiva, čemu je uvelike pridonijela i njezina interdisciplinarnost. Da je osječki studentski filozofski simpozij nakon petogodišnjeg održavanja postao itekako prepoznatljiv, nedvojbeno potvrđuje i dvadeset osam izlaganja, koliko ih je održano 2015. godine na tom, drugu godinu zaredom, dvodnevnom simpoziju. Za očekivati je da će studenti i nastavnici osječkog Odsjeka za filozofiju nastaviti s održavanjem toga simpozija.

Nikolina Mijatović

Skup »Perspektive i ključni problemi sintetičke biologije«

U Ljubljani je 18. i 19. lipnja 2015. održan skup pod nazivom »Perspektive i ključni problemi sintetičke biologije: šanse, rizici i politike«. Skup je zapravo bio jedan od događaja u okviru opsežnoga projekta *Synenergene* (Sintetička biologija – bavljenje novom i nastajućom znanošću i tehnologijom u odgovornom upravljanju odnosom znanosti i društva), koji se provodi u razdoblju od 2013. do 2017. godine, uz podršku Europske komisije (Sedmi okvirni program za istraživački i tehnološki razvoj, FP7) i uz sudjelovanje 27 visokoškolskih institucija, znanstvenih instituta, kulturnih ustanova i tvrtki iz Austrije, Belgije, Danske, Engleske, Finske, Francuske, Italije, Nizozemske, Norveške, Njemač-

ke, Sjedinjenih Američkih Država, Slovenije, Švedske i Švicarske. Koordinator projekta je Institut za tehnologiju iz Karlsruhea, a jedan od partnera je i Fakultet za društvene znanosti Sveučilišta u Ljubljani koji je bio izvršni organizator ovog skupa, uključivši u njegov rad i nekoliko znanstvenika iz Hrvatske i Srbije.

Cijeli je projekt, pa tako i ovaj skup, posvećen istraživanjima i promišljanjima *sintetičke biologije* kao novog i propulzivnog područja u sferi znanosti i tehnologije, u kojemu se radi o dizajniranju i kreiranju novih bioloških sistema, odnosno novih oblika života. Jasno je da se time otvara novo poglavlje u tehnološkim manipulacijama životom i stoga je razumljiv entuzijazam brojnih znanstvenika uključenih u istraživanja na tom planu, kao i interes stručne i šire javnosti kojoj se obećavaju »revolucije«, primjerice, u energetici, zaštiti okoliša i zdravstvu. No također je jasno da ovo »poticanje evolucije života« sa sobom donosi brojne dileme, pri čemu se ističu bioetička i socijalno-politička pitanja.

Stavljajući naglasak na javnu percepciju sintetičke biologije i potrebu intenzivnijeg uključivanja znanstvenika različitih profila, građana i društvenih institucija u rasprave o istraživanjima i primjeni sintetičke biologije, organizatori su već u najavi skupa strukturirali raspravu u šest tematskih polja (definicija sintetičke biologije i njezine socijalne i ekonomske primjene; regulacija sintetičke biologije i upravljanje njome; prava intelektualnog vlasništva; biosigurnost; etika; te participacija građana, znanstvenih komunikatora i medija), što se reflektiralo i na izbor uvodnih govornika, tj. devet uvodnih predavanja, te na tri tematske diskusije. Dok se prvoga dana više govorilo o temeljnim istraživanjima u sintetičkoj biologiji te njihovoj faktičnoj i potencijalnoj primjeni u različitim područjima, drugi je dan bio posvećen regionalnim aspektima, tj. stanju u srednjoj, južnoj i jugoistočnoj Europi.

Usprkos tome što je većina uvodničara i diskutanata ukazivala na bioetičke dimenzije ove problematike i iznosila upozorenja vezana za moguće zloupotrebe sintetičke biologije ili nenamjeravane negativne posljedice njezine upotrebe, mogao se steći dojam da se ne promišlja dovoljno o samoj tehnološkoj paradigmi u kojoj se pojavljuje i prakticira sintetička biologija te o opasnom utjecaju biotehnoloških kompanija, vođenih prije svega profitom, na istraživanja, medijsku prezentaciju i pravnu regulaciju sintetičke biologije. No činjenica da se već u ranoj fazi sintetičke biologije vodi računa o etičkim problemima te ekološkim i sociopolitičkim rizicima dopušta umjereni optimizam u pogledu »odgovor-

nog razvoja sintetičke biologije«, što je bila ključna i mnogo puta ponovljena sintagma na ovom zanimljivom skupu.

Hrvoje Jurić

Konferencija

»Misliti s onu stranu kapitalizma«

U organizaciji Instituta za filozofiju i društvenu teoriju, odnosno njegove agilne Grupe za studije angažiranosti, a uz podršku Francuskog instituta i Zaklade Friedricha Eberta, u Beogradu je od 24. do 26. lipnja 2015. održana međunarodna konferencija pod naslovom »Misliti s onu stranu kapitalizma« (»Thinking beyond Capitalism«). Konferencija je bila središnji element širega događanja pod naslovom *Refleksije o kapitalizmu (Reflections on Capitalism)*, koje je, uz samu konferenciju, uključivalo još nekoliko javnih predavanja, seminara i okruglih stolova (9., 22., 23. i 27. lipnja 2015.).

Nemoguće je na ovom mjestu obavijestiti o svim izlaganjima koja su održana na konferenciji (bilo ih je gotovo osamdeset, ne računajući izlaganja u okviru panela) te opisati živost koja je vladala u trima paralelnim sekcijama i između njih, tako da ćemo navesti samo imena plenarnih govornika i naslove njihovih predavanja te nazive tematskih sesija, seminara i okruglih stolova, ističući da je konferencija bila doista interdisciplinarna, premda su dominirali filozofijski i sociološki pristupi.

U srijedu, 24. lipnja, plenarna su predavanja održali Gérard Duménil (»Neoliberalni menadžerski kapitalizam: njegovi klasni temelji te ekonomske i političke perspektive nakon krize«), Wolfgang Merkel (»Je li kapitalizam kompatibilan s demokracijom?«), Rainer Kuhlen (»Informacijska tržišta bazirana na zajedničkim dobrima kao sredstvo inovacija u ekonomiji i napretka u znanosti«) i Laurence Fontaine (»Jesu li tržišta kompatibilna s demokracijom?«), sekcije su nosile nazive »Borbe u kasnome kapitalizmu«, »Dan nakon sutrašnjega: konfiguracije postkapitalizma« i »Postjugoslavenski izazovi«, a održan je i okrugli stol naslovljen »Kako (ne)posjedovati? Od zajedničkih dobara do vlasništva«.

U četvrtak 25. lipnja, plenarni su govornici bili Ugo Mattei (»S onu stranu kapitalističkoga prava – prema ekologiji prava«), Gáspár Miklós Tamás (»Kapitalizam i demokracija:

je li kapitalistička demokracija oksimoron?«), Catherine Samary (»Apolitični veo ordoliberalnog kapitalizma i strateška rekonpozicija Europe«) i Alex Demirović (»Na rubu: pitanje o kraju kapitalizma«, a ostala su izlaganja održana u okviru sekcija: »Ograničenja kapitalizma«, »Europska (semi)periferija i njezino nezadovoljstvo«, »Rekonceptualiziranje međunarodnih odnosa«, »Krizna kapitalističkog i imperijalističkog međunarodnog poretka«, »Država, autoritarizam i državna kontrola«, »Antikapitalistički i feministički i *queer*?« te »Novi pogledi na dug i ekonomiju«.

U petak, 26. lipnja, održana su plenarna predavanja Anselma Jappea (»Kraj obiteljske svađe: prevladavanje kapitala i rada«), Maeve Cooke (»Opasnosti socijalne kritike«) i Simona Susena (»Refleksije o 'postmodernom obratu' u socijalnim znanostima'«), Wolfgang Merkel imao je seminar o dimenzijama i varijacijama odnosa kapitalizma i demokracije, a sekcijaska izlaganja bila su grupirana na sljedeći način: »Misliti s onu stranu kapitalizma u filozofiji«, »Misliti unutar i s onu stranu kapitalizma«, »Ekološke perspektive u kasnome kapitalizmu«, »S onu stranu 'tradicionalnih' promišljanja: kritičko-teorijska perspektiva«, »Diskurs, mediji i kulturna logika suvremenog kapitalizma« te »Refleksije o krizama«.

Prema riječima organizatora, »ovo nije konferencija o kapitalizmu. Ne pitamo se što trebamo misliti o kapitalizmu, nego prije svega *kako to da nam kapitalizam nameće toliko toga za razmišljanje*«. Temeljno je pitanje, dakle: može li se danas uopće misliti izvan kapitalističkoga okvira, s onu stranu granica koje je kapitalizam postavio kao granice svijeta, kolonizirajući cjelokupno polje svijeta života? Ova konferencija pokazala da je, makar s margine, još uvijek moguće sagledavati ono što nam se zbiva te, makar u smislu »nesuvremenih razmatranja«, održavati kritičko mišljenje i nuditi budućnosne projekcije.

Hrvoje Jurić

Predavanje Pave Barišića

»Deliberativna demokracija i Aristotelovi argumenti o rasudnoj snazi mnoštva«

U sklopu obilježavanja Dana Instituta za filozofiju, 29. lipnja 2015. godine u zgradi Instituta za filozofiju Pavo Barišić održao je predavanje pod naslovom »Deliberativna de-

mokracija i Aristotelovi argumenti o rasudnoj snazi mnoštva«. Dodatan značaj predavanja je i činjenica da je Pavi Barišiću za 2015. godinu dodijeljena nagrada za znanstvenu izvrsnost Instituta za filozofiju, za njegov zapažen znanstveni članak »Blaupause: Antiken Ideenquellen des Republikanismus. Von der polis und res publica bis zur Europäischen Union«. Prije početka predavanja, u ime Instituta nazočnima se obratio Filip Grgić i kratko naznačio smisao i ciljeve osnutka i rada Instituta, spominjući pritom potrebu za širenjem prostora filozofije i podizanjem statusa Instituta u najmanju ruku otvaranjem posebnih doktorskih studija.

Barišić je predavanje otvorio naznačivanjem problema uvođenja ideja deliberacije i oko nje organizirane demokracije koja je danas od velikoga značaja, kako u političkoj filozofiji, tako i u političkoj praksi svijeta u kojemu demokracija prevladava. Ta prevlast, posebice jednog oblika demokracije, one liberalne predstavničke, pokazala je i svoje manjkavosti zbog kojih su oživjele rasprave o potrebnim mehanizmima koji bi ih ublažili ili anulirali. Barišić je uputio na glavna imena koji su od kraja 80-tih godina 20. stoljeća ponudila svoju viziju uspješnoga lijeka; koja su, unatoč razlikama u svojim teorijama, složno stala iza ideje *deliberativne demokracije* (diskurzivne demokracije), misleći pritom na dvije ključne struje. Govoreći o američkoj struji, ona se oslanja na Johna Rawlsa i njegove učenike, a među važnim imenima su Joshua Cohen, Joseph Besette i James S. Fishkin. Oni zagovaraju provedbu deliberacije kroz ključne parlamentarne ustanove, poput američkoga kongresa, vrhovnoga suda i ostalih elemenata institucionalne demokracije. Za razliku od te institucionalne vizije deliberativne demokracije u Americi, europska struja pak, istaknuo je Barišić, »naglašava izvanparlamentarne forme, arene i razne oblike neposrednog uključivanja u deliberativni politički diskurs«. Najznačajniji predstavnik je njemački filozof Jürgen Habermas, na kojega su se nadovezali, među mnogima, i istaknuti dvojac Amy Gutmann sa Sveučilišta u Pennsylvaniji i Dennis Thompson sa Sveučilišta Harvard, čije uvide predstavlja knjiga *Democracy and Disagreement* (1996.). Uzimajući u obzir sve razlike u artikulacijama ideje deliberativne demokracije, Barišić nudi svoju definiciju onoga što im je svima zajedničko:

»... iz usporedbe njih za pojmovno određenje, možemo zaključiti da je deliberacija javna djelatnost slobodnih i jednakih građana u otvorenoj i neovisnoj političkoj zajednici koja slobodnim vijećanjem, javnom diskurzivnom utakmicom različitih stavova i obrazloženja, postiže suglasnost u određenom važnom pitanju za tu zajednicu.«

U kritici ideje da je deliberativna demokracija novijeg datuma, Barišić je podsjetio na to da termin 'deliberacija' ima svoju povijest iz latinskih riječi *deliberare* i *deliberatio*, što bi smo mogli prevesti kao 'odvagati', 'odmjeriti' u vidu *pro et contra*. Nadalje, taj pojam ima i svoju povijest uporabe, naročito u pravnom sistemu, gdje se deliberacijom naziva postupak vijećanja porote koja mora donijeti jednoglasnu presudu. Taj je postupak velemajstorski ekraniziran u filmskom klasičku *12 gnjernih ljudi* (*12 Angry Men*, 1957., S. Lumet) u kojemu jedan čovjek, makar i sam ne bio potpuno siguran u svoj stav, uspijeva raspravom preokrenuti stajališta ostalih jedanaestorice porotnika po pitanju presude na smrt mladoga osumnjičenika. Važna opaska koju daje Barišić je činjenica da se kroz povijest filozofije i političke teorije već mnogo puta naglašavala važnost rasprave za demokratska društva. To nije iznenađujuće jer je demokracija, za razliku od drugih sistema poput monarhije ili aristokracije, izrazitije pluriperspektivna. Vraćajući se iz suvremenosti unazad, naići ćemo na Deweyja, Burka, Milтона i Hobbesa koji su, svatko na svoj način, zagovarali mehanizme deliberacije, a na kraju moramo završiti tamo gdje je rođena i politika i filozofija – u staroj Grčkoj. Upravo tamo nas Barišić navodi da zaustavimo pogled. Iako ističe da u grčkoj misli postoje stroge kritike, pa čak i ismijavanja demokracije, od kojih spominje znameniti komentar Antistena, utemeljitelja kiničke škole, o tome da u Ateni možete i magarca proglasiti za konja jednostavnim većinskim izglasavanjem, upravo u staroj Grčkoj nalazimo i na prve zagovaratelje i mislioce demokracije. Najznačajniji među njima je Aristotel, koji zasigurno nije jednoznačno opisao demokraciju kao savršen model vladavine, ali usprkos poznatim mu opasnostima vladavine puka, ipak argumentira u korist onoga što naziva »mješovitim ustavom«, odustajući od elitističkih političkih ideja svojega učitelja Platona.

Barišić ocrtava dva smjera u Aristotelovoj argumentaciji. Mnoštvo će možda dopustiti da ih zavedu loši ljudi i postupati neslobodno, ali isto tako možda će dopustiti da ih prosvjetle vrsni ljudi te će uz pomoć pluriperspektivnog vijećanja doći do boljih odluka. U 11. poglavlju treće knjige njegova djela *Politika*, Aristotel pristupa problemu rasudne snage mnoštva navodeći tri aporije, a njih pokušava razriješiti, kako Barišić kaže, pomoću »četiri veličanstvene usporedbe«. Metaforom o zajedničkoj gozbi Aristotel pokušava prikazati kako je ona bolja ako je pripremana od mnogih nego kad je pripremana od nekolicine. I da je tako u demokraciji, sud mnogih bolji je negoli nekolicine vrsnih, zbog mnogih poje-

dinačnih priloga u raspravi. U drugoj metafori Aristotel napominje važnost puka u procjeni umjetničkih dijela jer u umjetnosti nije važna samo virtuoznost nego i ugoda publike. U trećoj metafori spominje kako je umjetnička slika uvijek ljepša od same prirode jer umjetnik od različitih tijela može uzeti najljepše dijelove i ukomponirati u jedno. U posljednjoj metafori ističe da, kao što dobar kuhar na pravi način miješa čiste i manje čiste dijelove da bi postigao pravu mjeru, tako se i u deliberativnoj demokraciji moraju izmiješati oni vrsni s mnoštvom, tako što će se *demos* otvoriti k tome da ga čudoredno oplemeni nekolicina vrsnih.

Uzevši u obzir te usporedbe i cjelinu Aristotelovog djela, Barišić je izvukao pet argumenata u prilog deliberativnoj demokraciji: etički argument – okupljeno mnoštvo može biti bolje, ili barem ne mora biti moralno gore od nekolicine; politički argument – puk ne možete ostaviti izvan vlasti jer si tako stvarate neprijatelja; dijanoetički argument – rasudna snaga mnogih nakon deliberacije može biti bolja negoli rasudna snaga nekolicine vrljih; teleološki argument – stanar bolje prosuđuje o kvaliteti kuće u kojoj živi negoli građevinar koji ju je sagradio; kao i argument zajedničke odgovornosti, u kojemu Aristotel izlaže primjer skupština koje donose odluku, pa svaki član zasebno posjeduje veću razboritost, a kolektivno posjeduju veću organizacijsku snagu.

Sumirajući rečeno, Barišić zaključuje da je već Aristotel napravio velike teorijske priloge danas aktualnoj raspravi o demokraciji te da je istaknuo važnu misao o tome da politika nije samo proceduralno pitanje nego da je praktičan posao mnoštva u kojemu je cilj utvrditi što služi općem dobru. Barišićevim riječima:

»U postupku deliberacije skupina ljudi stječe novu kvalitetu. Ona postaje cjelina i zajednica u pravom smislu. Kad se građani okupe vijećati i zajednički promišljati argumente, tada dosežu viši stupanj, i spoznajni i čudoredni, negoli stručnjaci i časnici pojedinci – takozvana elita. Neovisno o pojedinačnoj mudrosti, o valjanosti, ili savršenosti svakoga od njih.«

Predavanje profesora Barišića tu se priveo kraju. U hegelijanskome duhu smo uočili kako je deliberacija bila prisutna u demokratskoj misli još od samih njenih početaka, kod velikog Aristotela. Ali nakon tog putovanja kroz filozofsku tradiciju, opet citirajući Hegela, Barišić poentira da uistinu ipak stalno nove vode pritječu i da se mi krećemo u novom. Stoga od Aristotela ne možemo očekivati da će razriješiti probleme našega vremena, ali podgrijmo tu »staru juhu« i okrijepimo se, obrazujmo naše suvremene duhove.

Luka Perušić
Luka Šiško

10. međunarodni tečaj *Filozofija i demokracija na temu* »Kozmopolitska demokracija«

Poslijedoktorski međunarodni tečaj *Filozofija i demokracija*, pod stalnim vodstvom Pave Barišića (Split) i Henninga Ottmanna (München) ove je godine s temom »Kozmopolitska demokracija« i petnaest izlagača iz šest europskih zemalja (Bosna i Hercegovina, Bugarska, Francuska, Hrvatska, Kosovo i Njemačka) imao svoj jubilarni, deseti po redu tečaj u organizaciji Hrvatskoga filozofskoga društva i Međusveučilišnoga centra Dubrovnik (Inter University Center). Isti je tečaj, u nadovezivanju na »Deliberativnu demokraciju« (2013.) i »Demokraciju i javnost« (2014.), ujedno treći i posljednji tečaj u okviru trogodišnjega projekta međuinstitucijske suradnje Sveučilišta Ludwig Maximilian u Münchenu i Sveučilišta u Splitu koji financijski podupire Zaklada Alexander von Humboldt, a čiji se rezultati u radovima na njemačkome objavljuju u nakladi Nomos iz Baden-Badena (zbornik *Deliberative Demokratie* objavljen 2015., zbornik *Staat und Öffentlichkeit* najavljen za 2016.), a u radovima na engleskome u časopisu *Synthesis philosophica* iz Zagreba.

Sudionici ovogodišnjega skupa, održanog od 31. kolovoza do 4. rujna 2015. godine, sabrali su se da historijski osvijetle i kritički preispitaju zamisao kozmopolitske demokracije, njene izvore i dosege, u prvome redu kako su je 1990-ih godina u svojim teorijama razvili David Held i Ulrich Beck na pozadini misli Anthonyja Giddensa, a zatim i šire u svezi s povezanim pitanjima globalizma i demokracije u današnjem svijetu. Naime, za razliku od starih pobornika demokracije, zastupnici kozmopolitske demokracije ne promiču samo razvijanje demokracije unutar okvira starih nacionalnih država, pa čak ni uz širenje demokratskoga uređenja na zemlje tzv. Drugoga i Trećega svijeta, nego povrh i prije svega globalnu demokraciju kao »oblik svjetske vladavine« ili »oblik upravljanja cijelim svijetom« (engl. *mode of global governance*). Postupno globaliziranje demokracije po njima ne bi bio samo spontani nusproizvod općih globalizacijskih procesa, nego svjesni pothvat drugačijega i novoga razumijevanja i reguliranja političkih odnosa u svjetskim razmjerima. Novi demokratski svjetski poredak bio bi zasnovan na vladavini prava i mira, a kao takav bi svojim globalnim demokratskim institucijama povratno osnažio demokratski sustav i procese demokratskoga razvoja unutar nacionalnih država. Kod nekih teoretičara globalne demokracije poredak čak pretpostavlja uspostavu globalnih institucija poput svjetskoga parlamenta. Glavni pobornici

kozmpolitske demokracije, uglavnom vezani uz London School of Economics, jesu: David Held, Daniele Archibugi, Mary Kaldor, Anthony McGrew i Richard Folk. U raznolike podupiratelje protezanja demokratskih struktura i procedura onkraj nacionalnih država ubrajamo sociologe Anthonyja Giddensa i Ulricha Becka te profesore filozofije Jürgena Habermasa, Seylu Benhabib i Ottfrieda Höflea.

Izlagачi na ovogodišnjem tečaju *Filozofija i demokracija* osvijetlili su i raspravili glavne postavke teoretičara kozmpolitske demokracije, spram kojih su uglavnom zauzeli veoma kritičan stav, te razne političke i društvene pojave i probleme svijeta u doba globalizacije: četiri modela globalnoga poretka i njihova kritika (Henning Ottmann), svojstva i razlike kozmpolitizma, globalizma i internacionalizma (Mislav Kukoč), ekološko upozorenje i pouka zajednici koja u globaliziranomu svijetu dijeli sudbinu (njem. *Schicksalsgemeinschaft*) po enciklici pape Franje *Laudato si'* (Hans-Otto Mühleisen), mogućnost opravdanja protezanja Rawlsova načela distributivne pravednosti na globalnu zajednicu i strance, spram kojih ne bismo imali samo dužnosti pružanja humanitarne pomoći nego i distributivne pravednosti (Marita Brčić-Kuljiš), ishod, doseg i kritika teorija kozmpolitske demokracije te uopće suvremenih napora za demokratizacijom globalne politike i globalizacijom demokracije (Pavo Barišić), problemi legitimacije građanskih prava u kozmpolitskoj demokraciji i svjetskoj republici (Klaus-Gerd Giesen), uloga religije i sekularizma u modernome globalnome društvu (Hasnije Ilazi), vrjednovanje Heldova pokušaja dokidanja napetosti između principa konstitucionalizma i demokracije (Olga Simova), kritika kozmpolitizma iz komunitarističke perspektive (Stjepan Radić), ontološka ukorijenjenost ljudskih prava u ljudskome dostojanstvu i paradoks moralnoga kozmpolitizma (Karl-Heinz Nusser), pogledi Walta Whitmana na demokraciju te amerikanizam koji u sebi krije pravi kozmpolitizam i humanizam (Hrvoje Jurić), vrjednovanje Beckova »kozmpolitskoga realizma« i kritike »metodološkoga nacionalizma« (Sulejman Bosto), pitanje dužnosti i mogućega opsega prihvaćanja izbjeglica u Europsku uniju iz perspektive kozmpolitizma, moralnosti i političke, ekonomske i socijalne stabilnosti (Anita Lunić), Fukuyamina revizija vlastite teorije linearnoga napredovanja kozmpolitske demokracije u novoj monografiji *Political Order and Political Decay* iz 2014. (Felicia Engelmann) i problematičnost teorije kozmpolitske demokracije po pitanju političke odgovornosti (Hristo Todorov).

Na koncu možemo ukratko izdvojiti nekoliko iznesenih misli kritike teorija kozmpolitske demokracije. Pozivajući se na Hegela, Barišić je istaknuo da nema demokracije bez određenoga naroda kao osebjnoga proizvoda povijesti koji sam sebi postavlja primjereno državno uređenje i zakone, i kojemu se zato ni poštivanje ljudskih prava ne može nametnuti, makar dolazilo iz čistoga uma. Globalni demos, o kojem govori teoretičar Daniele Archibugi, ne postoji i namjesto njega bi po logici svjetskoga gospodarstva zapravo vladali multinacionalni koncerni. Prema Ottmannu, obilježja kozmpolitske demokracije, koja ona dijeli s drugim modelima globalnoga poretka (svjetska država, svjetska republika, *global government*), jesu posttradicionalnost, refleksivitet i individualizam. No kvaliteta demokracije obrnuto je proporcionalna veličini države. Jednako kao što je antički kozmpolitizam bio sjena rimskoga carstva, tako bi današnji bio sjena kapitalizma i multikulturalizma. Više izlagачa ustvrdilo je da je kozmpolitska demokracija nerealistička utopija, poimence Kukoč i Barišić, dok je Todorov povrh toga na kraju skupa i u ime većine zaključio da je i nepoželjna jer bi globalnu politiku učinila manje demokratskom i uopće lošijom. Budući da se nijedan institucionalni sklop ne može dobro protegnuti na cijelo čovječanstvo, naše snage bismo umjesto u razradu i uspostavu nadnacionalnih i globalnih institucija kozmpolitske demokracije trebali uložiti u daljnji razvoj i međunarodnu suradnju institucija nacionalnih država, kako bi se one u doba globalizacije mogle nositi s političkim, gospodarskim, ekološkim, migrantским i inim izazovima globalnih razmjera.

Ljudevit Fran Ježić

Internacionalni i interdisciplinarni kongres Suvremenost, svjesnost, etika, psihoterapija

Internacionalni i interdisciplinarni kongres *Suvremenost, svjesnost, etika, psihoterapija* održao se u Zagrebu od 18. do 20. rujna 2015. Cilj kongresa bio je potaknuti raspravu o temama psihoterapije, etike, medicine, tehnologije i svjesnosti u kontekstu suvremenog društva, o čemu je bilo govora u uvodnom predavanju Lidije Pecotić, Predsjednice Organizacijskog odbora kongresa. Nadalje, ključna ideja kongresa je bila inspirirati publiku za vlastito promišljanje o tim temama te

generirati neka nova kreativna rješenja i prilagodbe na izazove suvremenosti. Razne teme pokrivena su u okviru plenarnih predavanja, predavanja u manjim grupama i u sklopu radionica koje su držali istaknuti internacionalni predavači, sudionici iz raznih područja znanosti i kulture te suvremeni socijalno angažirani umjetnici. Većina predavanja održala su se u Kinu Europa, a radionice i predavanja za male grupe održavale su se u galerijskim prostorima Muzeja prekinutih veza, galerije Klovličevi dvori, galerije Nova, Kule Lotrščak te Zagrebačkog plesnog centra. Autori ovog izvještaja izdvojili su predavanja od interesa, dijelom i zbog značajnog preklapanja različito lociranih događaja.

Prije glavnog bloka predavanja, skup je otvoren video uratkom »Duša je iscjelitelj« Velimira Abramovića, nakon čega je uslijedio pozdravni govor predstavnice Intronauta Sandre Grubić i delegata Ministarstva kulture Republike Hrvatske, zatim Edel Cassar, glavne upraviteljice Nacionalne komisije za više i visoko školstvo Ministarstva obrazovanja i zapošljavanja Republike Malte, te je uvodna riječ završena predavanjem Lidije Pecotić. No potrebno je posebno izdvojiti jednog od najangažiranijih sudionika kongresa, Bertrama Mullera, trenera i jednog od direktora Instituta za Gestalt terapiju (IFG) u Düsseldorfu, Njemačka. U tri dana održavanja kongresa održao je tri predavanja i tri interaktivne radionice s naglaskom na teme individualnog etičkog i stilskog razvoja osobe kao umjetnika i terapeuta. Primjerice, u predavanju »Psihološki aspekti nastajanja individualnog i kreativnog umjetnika i terapeuta« opisuju teorijski model razvoja individue kao jedinstvenog umjetnika i terapeuta, dok su se u interaktivnoj radionici »Kako razviti i uspostaviti individualni profesionalni profil terapeuta i umjetnika« sudionici mogli i sami okušati u ovom procesu. U predavanju »Svako je umjetnik!? Terapeuti su umjetnici!? Zašto?« opisuju ulogu kreativnosti u današnjem društvu kao i psihološke komponente koje podržavaju kreativnost. Nadalje, kroz predavanje opisuje te naknadno u sklopu radionice demonstrira kako ćemo postati terapeuti i/ili umjetnici i kako ćemo postići da nas drugi ljudi doživljavaju na taj način.

U predavanju »Nova etička pitanja u životu i geštalt psihoterapiji« Muller se osvrnuo i na važnost svjesnosti kao temelja Gestalt terapije. U post-modernoj, individualističkoj i kapitalističkoj kulturi nužno je uspostaviti nove etičke principe i vještine za uravnoteženje vlastitog života. Da bi čovjek bio istinski sretan i živio autentično, važno je da razvije unutarnji model sebe kao vrijedne osobe, a promjena će doći tada kada istinski prihvatiti

sebe takvog kakav je. Prethodno spomenuti koncept sudionici su iskustveno mogli doživjeti njegovoj posljednjoj, nedjeljnoj radionici: »Kako biti etičan sa sobom?«. U radionici je istaknuo da je važno da se osjećamo ugodno te da se u svakom prostoru, u svakoj situaciji možemo potruditi da nam bude barem malo ugodnije. U suvremenom društvu puno ljudi, pogotovo onih koji rade u pomagačkim strukama i emocionalno su involvirani u svoj rad, skloni su sindromu *burn-outa*. Važno je u takvoj situaciji moći tražiti podršku i pomoć – shvatiti da smo samo ljudska bića koja ponekad trebaju odmor i opuštanje. U procesu osobne promjene vjerojatno će se javiti emocija srama koje se ne trebamo bojati i koju trebamo istražiti jer je ona prvi znak duboke promjene ličnosti. Trebamo pratiti svoje potrebe i djelovati u skladu s njima te ne bojati se tražiti podršku od ljudi oko nas. Muller uspoređuje naš život s televizijskim programom – ne bi li bilo dobro da pritiskom na OFF gumb možemo isključiti prekomjerno opterećivanje i moždanu aktivnost, i samo se opustiti? Ili, upaliti samo jedan program u određeno vrijeme i fokusirati se na njega. Jedan od načina postizanja ovog efekta stvaranje je takozvanog »sigurnog mjesta« – mentalnog mjesta na kojem bi se mogli osjećati ugodno i sigurno, koje možemo životno vizualizirati, s puno detalja o osjetima, mirisima, zvukovima koji nas okružuju. Mentalnom vježbom zamišljanja ovakvog mjesta 10 puta na dan u toku 2 tjedna možemo stvoriti naviku opuštanja te je primijeniti u svakodnevnim stresnim situacijama, kad nam treba trenutak za sebe i svoj mir. Dobar poticatelj promjene može biti i stvaranje tzv. »mini-navika«, neke male akcije koja nas vodi u smjeru postizanja našeg cilja, a nije nam vremenski ili finansijski opterećujuća. Primjerice, ako nam je cilj biti tjelesno spreman, prva stepenica u ostvarenju tog cilja može biti uvođenje mini-navike izvođenja jednog čučnja dnevno, svaku večer prije spavanja, cijeli život. Sve ove uvide Muller nam je pružio kroz interaktivno, ovdje-i-sada, emocionalno iskustvo koje je dirnulo mnoge članove radionice i potaknulo ih na izražavanje zahvalnosti.

Peter Philippon, Gestalt psihoterapeut i trener UKCP-a, održao je predavanje na temu »Ljudi i avatari: virtualna realnost u realnom svijetu«, u kojoj je promišljao ostvarivanje temeljnih ideja Gestalt psihoterapije – kontakta i svjesnosti – u kontekstu kiber-svijeta. Naime, u suvremenom svijetu postoje dvije odvojene sfere: realnost i virtualna realnost. Kiber-prostor virtualne stvarnosti omogućuje nam kreiranje svog *avata* – virtualne reprezentacije sebe, koja može biti nama slična, ali i potpuno različita od nas u realnom svijetu.

Ipak, ona može biti čak i »stvarnija« od nas u realnosti jer smo pod krinkom anonimnosti slobodni iskazati svoje pravo Ja, koje bi u stvarnom životu potiskivali zbog socijalnih pritisaka. Predavač proširuje ovu tezu mislju kako često kreiramo avatare i u realnom a ne samo u virtualnom svijetu, predstavljajući se drugima onakvima kakvi zapravo nismo, kako mislimo da je socijalno poželjno i sl., bivajući na taj način manje autentični u realnom, nego u virtualnom svijetu. Ako želimo biti autentični, moramo biti spremni pokazati ljudima svoje pravo lice, a da bi to mogli moramo unaprijed preuzeti rizik da se drugima ne sviđimo, da nas ne prihvate. Ipak, budući da su svjesnost i autentičnost preduvjeti ostvarivanja kvalitetnog kontakta s drugima, vrijedne su prihvaćanja tog rizika jer inače pristajemo na to da živimo u svijetu koji prihvaća našeg avatara, a ne nas same. Jedino ako riskiramo, možemo naći ono što je stvarno vrijedno i smisljeno u životu.

Nakon Philipponsonova predavanja bila je prezentirana interaktivna instalacija *Arhiv Snova* hrvatske multimedijalne umjetnice Kate Mijatović – internet stranica na kojoj posjetitelji mogu odlagati/arhivirati svoje snove u obliku tekstualnog zapisa. Ideja je da se na taj način stvori svojevrstni globalni »bazen« snova, digitalni zapis kolektivnog nesvjesnog koji će nam omogućiti da dublje istražimo samu prirodu ljudskih snova. Osim što saznajemo o čemu ljudi danas sanjaju, Mijatović svojom interaktivnom izložbom propituje funkciju sanjanja te funkciju nesvjesnog u konstruiranju stvarnosti, ističući važnost psihičkih prostora nesvjesnog, tog potisnutog kompendija ljudskih »pra-slika«, kao sredstva samo-otkrivanja i spoznavanja misterija postojanja na univerzalnoj razini. U kontekstu kongresnih tema, *Arhiv Snova* veže se uz problematiku fenomena sna u odnosu na svjesnost te uz ulogu i korištenje snova u suvremenoj psihoterapiji.

Hrvoje Jurić, izvanredni profesor s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, u svojem predavanju »Psihoterapija između medicine, filozofije i društva« dao je sveobuhvatan prikaz multidisciplinarnе prirode psihoterapije, pregled zajedničkih tema ovih područja te vlastiti osvrt na njih. Cilj predavanja bio je da se uobičje epistemološki, etički i politički aspekti psihoterapije, imajući u vidu njenu poziciju između medicine i filozofije. Jurić je upozorio da budući položaj psihoterapije ovisi o razrješenju suvremene krize u medicini, a koja uključuje trendove poput medikalizacije zdravlja i tehnologizacije medicine, komodifikacije zdravlja i komercijalizacije medicine te politizacije zdravlja i instrumentalizacije medicine. Bio-

etika je kao znanstvena disciplina osnovana 70-ih godina prošlog stoljeća upravo zbog zabrinutosti uzrokovane redukcionističkim pristupom konceptualizaciji zdravlja. Budući da psihoterapija pretpostavlja liječenje psihe i održavanje psihičkog zdravlja, zajednički su joj ovi problemi s područjem medicine. Mentalno zdravlje ne bi se trebalo gledati kao odsustvo bolesti, već kao individualnu, socijalnu ravnotežu.

James Corby, izvanredni profesor i pročelnik Odsjeka za engleski na Sveučilištu Malta, u svom predavanju »Prijevremena suvremenost umjetnosti: svjesnost, etika i kritička distanca« najprije se kritički osvrnuo na naziv organizatora kongresa Intronaut kao istraživače i mornare ljudske unutrašnjosti koji su u potrazi za istinom koja je skrivena negdje u unutrašnjosti ljudske psihe. On s druge strane smatra da istina nije nešto skriveno, nego se nalazi svuda oko nas i možemo je spoznati putem naših osjetila. Predlaže publici da umjesto mornara unutrašnjosti postanu mornari površine te se upute u istraživanje vanjskog svijeta jer to je ono što jest. U ostatku izlaganja istražuje potencijal umjetnosti kao važnog medija putem kojeg pojedinci i društvo stječu osjećaj i sliku vlastitoga vremena, a odnos između suvremenosti i umjetnosti objašnjava kroz pojmove »prijevremenosti« i »kritičke distance«.

Velimir Abramović, potpredsjednik Stichting International Academy of Universal Science fondacije u Amsterdamu, u svom predavanju »Fizička besmrtnost i ljudska svijest« istaknuo je kako suvremena znanost još uvijek nije riješila problem vremena te da ga treba raščlaniti krenuvši od ontologije. Nadalje, Abramović ljudski subjektivni doživljaj vremena opisuje kao doživljaj jedne beskonačne sadašnjosti. Vrijeme je prema tome konstantna varijabla, a protoka vremena postajemo svjesni tek proučavanjem interakcije između vremena, prostora i mase. Nadalje, Abramović zaključuje da je vrijeme zapravo univerzalna svijest koja može stvarati prostor i masu preko naše svjesnosti koju definira kao subjektivni doživljaj svijesti. Budući da je svijest kao koncept preapstraktna, Abramović predlaže istraživanje svijesti preko istraživanja koncepta vremena. On smatra da bi se fizika, psihologija ali i ostale znanosti trebale vratiti osnovnoj, jednostavnoj matematici i pokušati opisati i istražiti vrijeme odnosno ljudsku svijest pomoću zlatnog reza (univerzalne zakonitosti prirodnog rasta) jer se jedino na taj način može dijeliti kontinuum.

Uz opisana predavanja, program petka također je uključio predavanje Predraga Milosav-

ljevića na temu »Razlika proporcija: bazična vrijednost antičkog pojma pravičnosti«, radionicu za mlade Sonje Vuk »Kako si?«, poster prezentaciju Angelike Burovski »Transformacijsko liderstvo: primjena gestalt psihoterapije u organizacijama«, izložbu Kemala Konakovića »Sukob«, radionicu Alemke Dauskardt »Psihoterapija bez psihoterapeuta: kako konstelacije pomažu«, radionicu Sanje Bratine i Snežane Opačić »Obični ljudi kao lideri promjene – geštaltistički vodič kroz svjesnost o moći običnog čovjeka«, radionicu Bertrama Mullera »Djelovanje etičkog selfa«, radionicu Avija Goren-Bara i Velimira Dugandžića »Koliko 'svjesnost' može biti duboka i obuhvatna?«, predavanje Ivana Kopreka »Mjesto i značenje etike u suvremenim duhovnim gibanjima«, Renea Camilleria i Joyce Cassar »Duhovnost sadašnjice« te Michaela Vincenta Millera »Etika kao umjetnost – umjetnost kao etika«, a na kraju dana održano je i nekoliko posebnih događaja manje formalne prirode.

Organizatori su subotnji program odlučili otvoriti dokumentarnim filmom »Psihoterapija?« autorica Sandre Grubić i Željke Kovačević. Tijekom projekcije gledatelj je mogao pratiti intervju s nekolicinom osoba koje odgovaraju na pitanja o iskustvu i stavovima prema psihoterapiji. Izgovoreno na intervjuima bilo je nekritički afirmativno prema cijelom diskursu psihoterapije, ali je otvoreno i nekoliko bitnih pitanja: koji je doživljaj psihijatrije danas, koje su moguće konotacije kao njen simbolički teret te koje su mogućnosti psihoterapije? Navedeno je sjajno otvorilo prostor predavaču Vladimiru Miloševiću, psihijatru i psihodramskom psihoterapeutu i edukatoru, za izlaganje teme »Psihoterapija između terapije i pogleda na svijet«. Milošević je otvorio izlaganje kratkim vicem, da bi *aposteriori* istaknuo dvije poante njime iskazane: a) da obožava govoriti viceve i b) da vic pokazuje nemoć s kojom se susreće (čak) i psihijatar, u trenucima kad treba djelovati *ad hoc*. Svratio je pozornost na to da nije siguran je li psihoterapija znanost, čime je probudio i bitno pitanje života psihoterapije – ono *kako* se psihoterapija nosi ili će se nositi s novim fenomenima. Milošević je zaključio da je diskurs potrebno dodatno politizirati, marketirati i medijski eksponirati.

Velimir B. Popović, jungovski analitičar s Odsjeka za psihologiju Sveučilišta u Beogradu, ušao je emfatično u svoje izlaganje naslovljeno »Neuroza kao poetika duše«, govoreći ono što svaki sudionik s druge strane disciplinirajuće moći osjeća – »fakulteti više nisu poprišta sukoba, obrazovanje se dogmatiziralo«. Iz optike slobode dalje je zaključio kako je cilj obrazovanja prerastanje osobe u

ličnost. Nikada nije loše naglasiti kako iza onoga što može izgledati kao dosjetka stoji cijela povijest filozofskih ideja. Ličnost i sebeuvjetovanje, osoba i smještenost u pol međuiigre moći/zatečenost u danoj strukturi bez vizije o izlasku – tu moramo biti sigurni što se prevladava. Filozofski se izvjestitelj pita koliko je prisutnih moglo razumjeti i profesorovu tezu o *dilatiranom subjektu* te zahvatiti pitanje o tome možemo li se nositi s ovim novim proširenim subjektom.

Energijski neiscriptiv Bertram Muller održao je predavanje »Psihološki aspekti nastajanja individualnog i kreativnog umjetnika i terapeuta«. Okosnica Mullerovog predavanja je njegova definicija umjetnosti: »Umjetnost je ego-transcendiranje i sebe-obesmrćivanje«. Izlagač tu razlikuje pojam ega i pojam sebe, čemu je u engleskom još prepušten prostor atrakcije. Pokazao je i tri od spomenutih sedam putova do vječnosti: kolektivni, individualni te identifikacijski. Zaključio je izlaganje s reduciranim dijalektičkim zaključkom: »Društvo treba umjetnost za materijalizaciju apstraktnih ideja, a umjetnik treba društvo za potvrdu svoje besmrtnosti«.

Michael Vincent Miller, psihoterapeut i edukator Gestalt terapije, prezentirao je razmišljanja Ervina Polstera kroz predavanje »Umjetnički angažman«. U predavanju je istaknuo ulogu umjetnika u suvremenom životu; oni promatrača kroz svoja djela povezuju sa širokim spektrom ljudskih osobina, kao što su odvažnost, obeshabrenost, integritet, požuda i pretjerivanje. Izoštavanjem slike čovjeka u svakodnevnom životu umjetnici nas uvlače u kriптиčnu stvarnost i pozivaju nas da budemo svjedoci smrti, vode nas u sfere gdje se istina ne razlikuje od želje, gdje se ljutnja i ljubaznost prepliću i gdje ugodnost poznatog prati neizvjesnost nepoznatog i neočekivanog. S druge strane, publika često umjetnost vidi samo kao izvor ugone i zabave, a ne kao sredstvo promjene načina razmišljanja i doživljavanja svijeta oko sebe. U ostatku predavanja, Miller je ilustrirao povezanost između ozbiljnog i zabavnog te kako distanciranje od vlastitih problema putem humora može pomoći klijentima da nadiđu vlastite nesigurnosti i nedostatke te na konstruktivni način razriješe sukobe u odnosima s drugim ljudima.

Osim opisanih predavanja, u subotu su još bile organizirane radionica Tomaža Flajsa »Metafora kao sredstvo kontakta i svjesnosti«, radionica Velimira Abramovića »Novi pojam istovremenosti baziran na konstantnoj sadašnjosti«, radionica Edith Blanquet »Gestalt pristup u dugoročnom praćenju pacijenta s opsesivnim govornim stilom: čovjek i patologija iz DASEIN perspektive«, radionica

Angelike Burovski »Transformativna promjena: model 'NADA'«, radionica grupe ŠKART pod naslovom »Radionica koja neće ništa proizvesti osim mišljenja«, radionica Branka Jakelića »Bolesti duše i tijela – izazov svjesnosti«, radionica Dragane Lalić i Bosiljke Janjušević »Joga i psihoterapija ili svijet se mijenja počevši od sebe«, poster prezentacija Frosine Ristovske »Primjena GT u radu sa srčanim bolesnicima«, izložba Igora Grubića »366 rituala oslobađanja«, predavanje Mirele Badurine »Iščašeni Bronferbrennerov model ekoloških sustava i posljedica na mentalno zdravlje djece rane adolescentne dobi«, radionica Biljane Popović i Anica Dudvarski »Pokriveni stid u adolescenciji«, performans-radionica Božena Končić Badurine »CONNECTED«, radionica Marije Stefanović i Dragane Ilić »Partnerski odnosi u suvremenom svijetu«, radionica Joyce Sciberras »Prijateljstvo«, radionica Margarete Mesić »Suvremenost egzistencijalne perspektive i svjesnost o istoj u superviziji«, radionica Darinke Pop-Mitić »Glup kao slikar«, što je ujedno bila i izložba, radionica Predraga Milosavljevića »Svijest o harmoniji: mit ili realnost«, organizirano čitanje i diskusija teksta Josipa Bergera »Suvremenost, svjesnost, etika, psihoterapija – mini eseji«, radionica Petera Philipppsona »Self u odnosu« te predavanje Dubravke Kocijan-Hercigonje »Etičke dileme djece i adolescenata sa stanovišta promjena u obitelji i društvu«.

Treći dan kongresa započeo je projekcijom animiranog filma »BLA« autorice Martine Meštrović, nakon čega je Vlado Martek, pjesnik, slikar, konceptualni umjetnik i esejist održao predavanje/performans naslovljeno »Tečaj iz realnosti« kojeg je prvi put izveo 2005. U ovome tekstu i performansu koji je izvođen za vrijeme čitanja Martek je stavio naglasak na položaj umjetnika u današnjem suvremenom društvu, ističući nesklad između umjetnika i realnosti. Martek smatra kako većini današnjih umjetnika nedostaje samosvijest i uvid u vlastite mentalne procese. Njihov um je zamagljen samozavaravanjem, nizom racionalizacija i projekcija te težnjama ega ka uspjehu i slavi. Smatra da problem leži u tome da su ljudi prije spremni umrijeti nego se promijeniti te da je umjetnicima potrebna psihoterapija kao sredstvo osvješćivanja i oslobađanja te afirmacije duhovne dimenzije ljudskog bića. Krizu umjetnosti danas vidi prvenstveno u dominaciji materijalističke prakse i odsustvu duhovnog aspekta te smatra da se umjetnici moraju pobuditi i krenuti na put duhovnog oslobađanja.

Adrian Attard Trevisan opisao je u izlaganju »Kad fiziološka očitavanja govore o psihološkim stanjima« najnovije trendove u korištenju metoda slikovnog prikazivanja mozga

kao nove metodologije u istraživanju ljudske psihe. Istaknuo je kako su ove nove metode naši alati, a kombinacijom modernih metoda s tradicionalnim možemo bolje shvatiti složenost ljudske psihe.

Uz opisana predavanja, u subotu je također bila održano predavanje Šejha Edina Urjana Kukavice »Duhovna (i) psihoterapija u islamu«, radionica M. V. Millera »Naučiti paranoidnu osobu flertu« te radionica Ivane Vidaković, Ljiljane Božović i Antonia Arasa »Ljubav, patnja, oprost – susret psihoterapijske i religijske perspektive«.

U zaključnom paragrafu, u bitnom je smislu potrebno uzeti u obzir izvjestiteljski tim koji se sastojao od dvaju studenata psihologije i dvaju studenata filozofije. Prema procjeni jednih, unatoč ponekim organizacijskim poteškoćama, ukupan dojam nakon završetka kongresa bio je izuzetno pozitivan. Kroz širinu i raznovrsnost tema vjeruju da je postigao svoj prvotni cilj – inspiraciju te motivaciju sudionika na vlastito promišljanje i daljnju eksploraciju ovih tema. S druge strane, filozofi smatraju da je kongres bio oličenje redukcionizma, za što su poseban primjer izdvojili predavanje Emilije Stoimenove Canevske, psihoterapeutkinje i trenerice, koja je u subotnjem programu izlagala temu »Terapeut kao etičar«. Prema procjeni filozofske strane izvjestitelja, Stoimenova Canevska svojevrstom se agendom nije odvojila od ostatka predavača time što je iz navlastitog retoričkog kuta prisutne htjela dovesti na mjesto istine, a upravo to je bio diskretni ostatak, smatraju filozofi. Na kraju predavanja, za vrijeme kojega je govorila o svojim iskustvima u praktičkom radu, postavili su pitanje o tome koliko bi korisno bilo u obrazovanje psihoterapeuta uključiti filozofske temelje. Očekujući da će predavačica razmotriti pitanje s izvjesnom ozbiljnošću, naišlo se na razočarenje kada je bilo istaknuto da je filozofski neobrazovana te da se u sklopu teme o tome nema što govoriti. U tom je trenutku bilo jasno i zašto se u predavanju moglo čuti kako svoj život često ne možemo urediti kako bismo htjeli, što je bila često ponavljana paradigma kongresa, i kao rezime svediv na fenomen: *konformizam*. Filozofska strana izvjestitelja zaključila je da jedino što se u takvom tipu spašavanja može dogoditi jest na mjesto shizofrenije ustaviti iluziju znanja.

Luka Janeš
Evica Jurković
Tara Beata Racz
Roni Rengel

24. Dani Frane Petrića, simpozij »Zdravlje i kultura«

U okviru 24. Dana Frane Petrića, održanih u gradu Cresu na istoimenom otoku od 20. do 26. rujna 2015., održao se međunarodni znanstveni skup »Zdravlje i kultura« (20.–23. rujna). Ovogodišnji skup, kako je u Programskoj knjižici naznačila predsjednica Programskog odbora Nada Gosić, vođen je idejom istraživanja »odnosa zdravlja i kulture«, točnije, cilj je bio »obrazložiti ulogu zdravlja u formiranju kulture«. Kultura je u ovom kontekstu zamišljena kao »područje dijaloga, susreta, suočavanja argumenata, problematiziranja, aktualiziranja, suradnje i postizanja kompromisa među različitim znanstvenim, stručnim, etičkim, društvenim i političkim smjernicama koje bi trebale pridonijeti razumijevanju odnosa zdravlja i kulture«.

Valja istaknuti da su uz predsjednicu Nadu Gosić Programski odbor simpozija »Zdravlje i kultura« činili Tomislav Krznar (Zagreb), tajnik, Mira Matijević (Zagreb), poslovna tajnica, Igor Čatić (Zagreb), Hrvoje Jurić (Zagreb) i Jasminka Pavelić (Zagreb).

Znanstveni skup otvoren je izlaganjem Predraga Fincija (Ujedinjeno Kraljevstvo) »Diskutabilno pitanje zdravlja«. Finci je skrenuo pažnju na sadržaj koji se podrazumijeva u pojmu 'zdravlje', odnosno pitanje »što je zdravlje po sebi«. Središnja je tema izlaganja Ivana Platovnjaka (Slovenija) »Zdravlje, dobrota i dobra kultura« razmatranje djela autora koji ukazuju na nužnost kultiviranja već urođene dobrote kao ključa za holističko zdravlje. Analizom pojma kulture i iz nje proizlazećeg pojma zdravlja u izlaganju »Zdrave kulture: novi izazov za interreligijski dijalog« Erika Prijatelj (Slovenija/Sjedinjene Američke države) nastojala je ukazati na dubinsku vezu između tijela, duše i duha, kao i moguće prepreke zdravlju koje proizlaze iz prenatravanjanje jednog od momenata u ovoj tripartitnoj »definiciji« osobe. U istoj sekciji Stanko Gerjolj (Slovenija) održao je izlaganje na temu »Preventivni i kurativni elementi obrazovanja za zdrav život«. Katarina Babnik i Igor Karnjuš (Slovenija) izložili su »Starenje i seksualnost nisu samo problemi povezani sa zdravljem«, a posljednje izlaganje u sesiji održao je Matija Mato Škerbić (Hrvatska) na temu »Etika dopinga u sportu u časopisu *Journal of the Philosophy of Sport*«. Isti dan, u podnevnoj sesiji, izložena su sljedeća izlaganja: Zoran Dimić (Srbija) »O kompleksnom odnosu filozofije i hipokratske medicine u antici«, Nada Gosić (Hrvatska) »Elizabeth Blackwell (1821.–1910.), prva liječnica i zagovornica spolnog odgoja djece i mladih«, Sandra Radenović, Božo Bokan i Miloš Mar-

ković (Srbija) »Zdravstvena kultura i tjelesna kultura – točke susreta«.

U paralelnoj sesiji prvog dana, u jutarnjem dijelu Ivo Džinić (Hrvatska) izlagao je temu »*Utjehom filozofije i Pohvalom ludosti* do kvalitete življenja« i nastojao pokazati da se uravnoteženom kombinacijom vrijednosnih postulata iz izabranih djela otvara perspektiva korisna za kulturu zdravog življenja. Tomislav Krznar (Hrvatska) izložio je »Može li nacija biti bolesna? Uvidi o španjolskom društvu u djelu *Španjolska bez kičme* filozofa Ortege y Gasset«. Damir Sekulić (Hrvatska) izložio je »O odnosu bolesti i zdravlja u Huxleyjevu romanu *Vrli novi svijet* iz perspektive Marcuseova razumijevanja industrijskog društva«. U podnevnom dijelu Lino Veljak (Hrvatska) nastupio je s predavanjem »Zdravlje i zdrav razum – društveni aspekti«. Uslijedilo je izlaganje Vesne Ivezić (Hrvatska) »Egistiencijalna tjeskoba i parametri samorazvoja – povratak idealu cjelovitosti«. Zadnje podnevno izlaganje održao je Stjepan Radić (Hrvatska) na temu »Etika vrlina i (duševno) zdravlje«. Vrijedi spomenuti da je uvečer prvog dana održano predstavljanje četiri nova djela: zbornik *Demokracija na prekretnici* (ur. Pavo Barišić), zbornik *Filozofija, znanost i suvremenost* (ur. Lino Veljak), knjiga *Metafizika i suverenost* Gorana Sunajka te knjiga *Estetska terminologija* Predraga Fincija.

Drugi dan simpozija (Sekciju A) otvorila je Vera Békés (Mađarska) izlaganjem na temu »Rađanje i primaljstvo. Rekonstruiranje perinatalne skrbi i kontrole u staroj grčkoj na temelju teksta Platonova *Teeteta*«. Tema izlaganja inspirirana je sljedećim citatom iz Platonovog *Teeteta*: »Predoči dakle sebi sve ono što se tiče vještine primalja pa ćeš lakše razumjeti što želim. (...) Predaj se dakle meni kao sinu primalje, koji sam i sam primalja, i nastoj da ono što te pitam odgovaraš tako kako možeš«. Brigitta Balogh (Rumunjska) u svom izlaganju »Rane, ali bez ožiljaka? Izgradnja kolektivnog identiteta i 'zdravlje' kulture« usmjerila se na poimanje zdravlja kao metafore. Na istom tragu, zdravlja kao metafore, nastavio je Béla Mester (Mađarska) svojim izlaganjem »Korijeni političke upotrebe metafore bolesti u srednjoj Europi devetnaestog stoljeća«. Posljednje izlaganje u ovoj sesiji održao je Gábor Kovács (Mađarska), pod naslovom, »Porazi, traume i slijepe ulice: političke patologije i nacionalna zajednica«. Iduću sesiju započeo je Nino Raspudić (Hrvatska) izlaganjem posvećenom dvojici velikana talijanske misli, »Epidemija i raspad zajednice: prikazi kuge kod Giovannija Boccaccia i Alessandra Manzonića«. Nakon izlaganja Marije Selak (Hrvatska) »Zdravlje ili kultura: javnozdravstvene intervencije

vs. tradicionalni načini liječenja i pogrebne prakse u slučaju epidemije ebola«, Tomislav Petković (Hrvatska) održao je izlaganje »Alara filozofija i zdravlje u kulturi zaštite od ionizirajućeg zračenja«. Podnevna sesija započela je izlaganjem istraživačkog rada Roberta Doričića, Amira Muzura i Ive Rinčić (Hrvatska) pod naslovom »Povijesni izvori kao temelj razumijevanja suvremenog odnosa prema zdravlju – primjer triju sjevernojadrijskih lokalnih zajednica«. Rezultati ovog iscrpnog istraživanja o pravnim aktima kojima je reguliran društveni život, kao i odredbe o očuvanju zdravlja, sprečavanja i liječenja bolesti na području Istre i Kvarner zaključeni su raspravom znatiželjnih slušatelja. U ovoj sekciji održano je još jedno zanimljivo izlaganje, ono Vesne Pešić i Eduarda Pavlovića, na temu »Pozicioniranje značenja različitih izvora informiranja o zdravlju u mladih (studentata)«.

Usporedne sesije započeo je ranijutarnjim izlaganjem Krešimir Babel (Hrvatska) na temu »Spornost pojma kulture«. Martina Žeželj (Hrvatska) održala je izlagane na temu »Freudovo razumijevanje zdravlja kulture«. Fulvio Šuran (Hrvatska) završio je ranijutarnji dio izlaganjem na temu »Markiz de Sade: granice i bezgraničja ljudske prirode«. Jutarnju sesiju započeo je Berislav Čović (Hrvatska) izlaganjem »Zdravlje i svjetski etos«. Uslijedilo je izlaganje Nenada Vertovšeka (Hrvatska) na temu »Zdravlje kao koordinacija uma i tijela u istočnjačkoj kulturi i filozofiji – disciplinom do besmrtnosti«. Ivana Buljan (Hrvatska) održala je izlaganje na temu »Pravo na zdravlje u ranoj kineskoj kulturi«. Podnevnu sesiju započela je Anita Japundžić (Hrvatska) izlaganjem »Zdravlje i kršćanska teološka antropologija«. Uslijedilo je izlaganje Aleksandre Golubović (Hrvatska) »Religijsko iskustvo kao mogući izvor zdravlja za vjernike«. Marko Vučetić (Hrvatska) održao je izlaganje na temu »Kultura i zdravlje u svjetlu fenomenologije Karola Wojtyły«. Posljednje izlaganje održao je Davor Vuković (Hrvatska) »*Memoria passionis* u teologiji Johanna Baptista Metzsa«.

Treći dan simpozija započeo je profesor emeritus Igor Čatić (Hrvatska) izlaganjem »Utjecaj zdravstvene industrije na ostale ljudske djelatnosti«. Profesor Čatić otvorio je pitanja zdravstvene industrije, biotehnike i farmaceutike, koja su ujedno u sadržajnom smislu definirala ostatak sesije. Miroslav Vićentijević (Srbija) održao je izlaganje na temu »Biotehnologija iznad norme zdravlja«, dok je Marko Kos (Hrvatska) izložio »Od transhumanizma prema transanimalizmu: stvaranje nove specijesističke kulture«. Posljednje izlaganje

održala je Katica Knezović (Hrvatska) na temu »'Biopharming' – agrokultura u službi zdravlja«. Izlaganja sesije koja im je slijedila valja istaknuti barem iz dva razloga: jedina su izlaganja posvećena umjetnosti i medijima (Vlatko Ilić (Srbija), »Umjetničko tijelo i medijska kultura«, Dragan Čalović (Srbija), »Napuštanje ideala zdravog životnog stila u djelima Henrija de Toulouse-Lautreca«) te su izlaganjem Divne Vuksanović, »Mediji, kultura i zdravlje«, dobila karakter performansa u kojem je autorica prikazala njen »ritual« liječenja uređajem kupljenim preko televizijske prodaje.

Usporednu sesiju trećeg dana simpozija započeo je Luka Perušić (Hrvatska) na temu »Cjelina kao tortura: o dijagnosticiranju onog u tijeku«. Barbara Stamenković Tadić (Hrvatska) održala je izlaganje naslovljeno »Sreća u nesreći – zdravlje u bolesti«. Nenad Malović održao je predavanje »Diktatura zdravlja i kultura smrti«. Konačno, izlaganja ponajbolje sesije simpozija započeo je Hrvoje Jurić izlaganjem »Zdravlje kao bolest«. Iris Tićac održala je izlaganje »Kritika 'kulta zdravlja' iz hermeneutičke i etičke perspektive«. Darija Rupčić održala je izlaganje »Bolest u procjepu između biologije i kulture. Postmoderni shvaćanje bolesti kao biokulturne pojave«. Posljednje izlaganje sesije pripalo je Goranu Sunajku. Pod naslovom »Država kao liječnik – građani kao pacijenti« ispitivao je etiketu »normalnog« i »nenormalnog« te implikacije koje sadrže, ukazujući na to da bi sadržaje tih pojmova, točnije – referiranje skupine – možda trebalo zamijeniti.

Posljednja plenarna izlaganja održali su Damir Smiljanić sa Sveučilišta u Novom Sadu i Michael George sa Sveučilišta Svetog Tome u Frederictonu, Kanada. Smiljanićevo izlaganje »Filozofija kao terapeutika« promatra dvije razine metaforičkog poimanja filozofije kao terapeutike. S jedne strane ona je usmjerena protiv krivog mišljenja, a s druge očuvanju duševnog zdravlja, dok će krajem 19. i početkom 20. stoljeća postati kritikom kulture. Michael George izložio je referat na temu »U potrazi za zdravljem – kulturno-historijska potraga«. George smatra da zdravlje postaje očitim tek u svom odsustvu, a posebnu pažnju odlučio je posvetiti nedostatku normativnog shvaćanja znanja u medicini.

Marko Kos
Luka Perušić

Simpozij »Bioetika u budućnosti: tehnicizacija čovjeka ili humanizacija znanosti?«

Sa slutnjom da vizije budućnosti utječu na smjer kojim se razvija moderna znanost, Međunarodno društvo za kliničku bioetiku (ISCB), kojim od 2014. godine predsjedava Luka Tomašević s Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, odabralo je primjerenu temu i po dvanaesti put obilježilo rad Društva. Nakon mnogobrojnih svjetskih metropola, domaćini su 21. i 22. rujna 2015. godine bili hrvatski članovi ISCB-a koji su dobrodošlicu, pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, svojim kolegama iskazali u Bolu na otoku Braču.

Inzistiranje na multikulturalnom i interdisciplinarnom pristupu konceptu poboljšavanja čovjeka u vidu njegovih psiho-fizičkih mogućnosti pokazalo se izazovnom temom. Na simpozij su se odazvali znanstvenici diljem svijeta, članovi ruske Akademije znanosti, znanstvenici s japanskih sveučilišta i istraživačkih instituta, kao i oni koji su stigli iz Kanade, Brazila, Kazana i Malezije te na posljednju hrvatski znanstvenici koji se bave ili se interesiraju za bioetičku problematiku. Tijekom simpozija, do izražaja su došle nove znanstvene spoznaje i suvremene prakse koje utječu pa i uvjetuju razvoj čovjeka i znanosti, a očitovao se i određeni bioetički senzibilitet i zabrinutost glede budućnosti, kako života tako i bioetike. Uglavnom su se iznosili, problematizirali i analizirali brojni modeli poboljšanja života u smislu njegove kvalitete kao i (bio)medicinskog i (nano)tehnološkog usavršavanja čovjeka, a nisu izostala niti pitanja vezana za odnos čovjeka s drugim živim bićima, posebice onim umjetno stvorenima.

Udarna pitanja izašla su na vidjelo već tijekom prvog plenarnog izlaganja. Što čovjeka čini žrtvom tehnologije, odnosno kakva tehnološka dostignuća doprinose čovjeku pomažući mu i olakšavajući mu život, a kakva mu i zbog čega štete, zapitao se predsjednik ruske Akademije znanosti i dugogodišnji član ISCB-a Boris Yudin, upoznavajući prisutne s pojmom i ciljevima takozvanih *human-oriented technologies* u koju spadaju tehnologije za poboljšanje ljudskih fizičkih i kognitivnih sposobnosti i vještina. U tom kontekstu bioetika razmatra etičke, društvene i pravne posljedice poboljšanja čovjeka, posebice utoliko ukoliko izostaje njegovo moralno usavršavanje, što se nerijetko događa u očaravajućem ozračju visoke tehnologije, istaknuo je Yudin u svom izlaganju »Humanistička analiza

znanstveno-tehničkih projekata: ciljevi i metode«.

Na temu poboljšanja čovjeka osvrnula se i Elena Grebenschikova. Izdvojila je potrebu osobnog rasta na izgrađivanju i dograđivanju karaktera kakvog želimo uz razvoj tehnologije koja olakšava život suvremenog čovjeka. Na prvom mjestu potrebno je poboljšavati senzibilitet, snagu volje, stav poštovanja, osjećaje simpatije i razboritost, izdvojila je Grebenschikova u svom radu »Problem ambivalentnosti u razumijevanju ljudskog poboljšavanja«, dok se Julija Erhardt u istom kontekstu osvrnula na znanstvena nastojanja u pogledu poboljšanja čovjekovih kognitivnih sposobnosti. Riječ je o neuropoboljšanju ili o težnji mogućnosti modifikacije čovjekovih moždanih funkcija, drugim riječima, poboljšanju svijesti, na čemu se već ustrajno radi u brojnim laboratorijima diljem svijeta. Erhardt je, između ostalog, svojim izlaganjem naslovljenim »Novi alat u neuropoboljšavanju – neuroetička pitanja« informirala prisutne o suvremenim metodama direktne stimulacije mozga strujom. Mada takve metode još uvijek služe nisu odobrene zbog nepoznavanja njihovih trajnih posljedica na nervni sustav, autorica je upozorila članove Društva na laku dostupnost uputa izrade takvih instrumenta prisutnih na internetu i mogu ih pod sloganom »Charge your mind« slijediti osobe raznih životnih dobi ili obrazovanja u potrazi za dodatnim stimulansima.

S druge strane, oni koji se bave robotikom – a interes su na ovoj konferenciji posebno iskazali japanski znanstvenici pohvalivši se svojom osebujnom *robo-filijom* – neumorno rade na poboljšavanju sposobnosti robota i jačanju njihove uloge u životu prosječnog čovjeka u tehnološki naprednom društvu. Predavači su tijekom konferencije otkrili da se znanstvenici nerijetko inspiriraju čovjekovim prirodnim mogućnostima da bi konstruirali što sofisticiranije robote. O tome su na simpoziju govorili Yutaka Kato (»Predviđanje i priprema za etičke, pravne i društvene implikacije komunikacijskih robota kakvi se koriste u različitim oblicima skrbi«), Tsuyoshi Awaya (»Singularnost i bioetika«) i Morishita Naoki (»Digitalna medikalizacija i njeni problemi«). Humanoidni roboti mijenjaju ljude na brojnim društvenim položajima i radnim mjestima, najviše u medicinskoj skrbi, ali su i jedina društvena opcija brojnih izoliranih Japanaca koji teško uspostavljaju međuljudske odnose te utjehu i pomoć traže od robota. Donedavni predsjednik Društva za kliničku bioetiku, Tsuyoshi Awaya, govorio je o kodiranim dužnostima robota. Primjerice, istaknuo je dvije najvažnije dužnosti, a to su a) da roboti nikada ne smiju ljude tretirati kao robove i b) ne

smiju uništavati život. Govoreći o dužnostima robota Awaya je potaknuo na žustru raspravu o njihovim eventualnim pravima.

Digitalizacija medicine još je jedan problem, ali i izazov za bioetiku koji je uslijedio nakon industrijalizacije i globalizacije, odnosno perioda intenzivnih znanstvenih rizika, neutaživih želja za poboljšanjem čovjeka pa sve do perioda intenzivnijeg rada na rehabilitaciji osjećaja i stava brige za osobnu i opću dobrobit. Naoki je, govoreći o digitalizaciji medicine, izdvojio tri etape medikalizacije društva, redom a) 'klasičnu' koja se temeljila na razlikovanju normalnog od nenormalnog, zatim b) 'običnu' koja se odvijala na principu zdravog i bolesnog i treću, 'digitalnu' etapu u kojoj se znanstvenici usuđuju i samog čovjeka svesti na binarni kod, upozorio je autor.

U sličnom tonu nastavila je profesorica Farida Nezhmetdinova svojim izlaganjem na temu »Dvostruka primjena znanosti: bio-sigurnost i bioetika: problemi i traženje rješenja«. Osvrnula se na biotehnologiju, biosigurnost i bioekonomiju, upozorivši na probleme proizvodnje i distribucije hrane i pojavu novih hibridnih i genetski modificiranih organizama koji mogu, ako s čovjekom koegzistiraju u nekontroliranim uvjetima, utjecati pa i ugroziti život čovjeka na Zemlji. Na tu temu nadovezalo se predavanje Ivana Katavića s Instituta za oceanografiju i ribarstvo u Splitu, koji je govorio o potencijalnim i nedokučivim posljedicama biotehnologije na zdravlje i okoliš u svom radu »Održivi razvoj i sigurnost hrane iz bioetičke perspektive«. Katavić je potaknuo raspravu o principu opreza, konceptu ranjivosti i održivom razvoju koji trebaju biti na umu svakom čovjeku, posebice znanstveniku, koji težeći poboljšavanju može pridonijeti degradiranju i potpunom uništenju onih dobara koja su se razvijala tijekom čitave povijesti i vrednovali po kriteriju korisnosti odnosno štetnosti za život.

Izlaganje o transformaciji intimnosti »Tehnologije usmjerene tijelu: transformacija intimnosti« održala je Olga Popova. Usredotočila se na problematiku *body-oriented* tehnologije koja, između ostalog, revolucionira međuljudske odnose i prijeti budućnosti svih onih pozitivnih i negativnih osjećaja koji se rađaju, žive i umiru isključivo među ljudima, zbog čega je tehniciziranje čovjeka izvjesnije od humanizacije znanosti.

O transformacijama u zdravstvenoj njezi i modelima komunikacije u zdravstvu (»Mogući utjecaj društvenih mreža na komunikacijske kompetencije budućih zdravstvenih djelatnika«) govorili su Teodora Not, Silvana Karačić te Marica Bakin Batnožić i Slaven Batnožić, upozoravajući na potrebu humanizacije i oživljavanja interpersonalne komunikacije koja

u zadnje vrijeme gubi bitku u konkurenciji s modernijim oblicima komunikacije, a radi čega treba ustrajati u poboljšavanju edukacijskih programa vezanih za odnos pacijent-zdravstveni djelatnik.

Iz perspektive kliničke bioetike, ali s pravnim obrisima, o malezijskom iskustvu po pitanjima potpomognute oplodnje govorila je Anisah Che Ngah (»Tehnologija potpomognute oplodnje: Malezijsko iskustvo«), iznenadivši prisutne s malezijskim zakonima koji se referiraju i diktiraju ophođenje sa zamrznutim jajnim stanicama, ali i onima koji štite žene, djecu, brak i obitelj.

Set predavanja koji je uslijedio također je ispitao neka bioetička pitanja iz perspektive biomedicinske opravdanosti pojedinih medicinskih postupaka, ali i zakonskih uređenja istih. Riječ je o predavanjima »Pravna institucionalizacija etike – klinička i istraživačka etika« Yamazakija Yasujua, »Filozofski smisao istraživanja to-potencije na iSP stanicama« Obayashija Masayukija, izlaganje Motomu Shimode »Etičko razmatranje govora o riziku« te predavanje Guryleva Marine »Etičko-pravni problemi skrbi za bolesnike s rijetkim bolestima«.

Gordana Pelčić, glavna tajnica ISCB-a, i ujedno učenica Ivana Šegote koji je osnovao spomenuto društvo i bio njegov prvi Predsjednik, s poznate Katedre za društvene i humanističke znanosti Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, imala je dva izlaganja na aktualne teme iz područja kliničke bioetike. Prvim radom Pelčić se osvrnula na kvalitetu života kroničnih bolesnika s posebnim naglaskom na pacijente s glaukomom, dok je drugo, na temu problematike cijepljenja pod naslovom »Bioetička pitanja cijepljenja djece«, napravila u suradnji sa Suzanom Vuletić s Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Osijeku. Vuletić je, osim toga, kao Predsjednica ovogodišnjeg Organizacijskog odbora zajedno s Tomaševićem uvela Društvo u temu ovogodišnjeg simpozija plenarnim izlaganjem »Bioetika u budućnosti«, poistovjećujući budućnost bioetike s budućnošću poimanja i poštivanja dostojanstva živih bića, posebice čovjeka. Istu temu u kontekstu globalizacije obradili su Tomašević i Leo Pessini, ugledni južnoamerički bioetičar. Autori su kroz rad »Budućnost bioetike i bioetika u budućnosti u vremenu globalizacije, zabrinutosti, očekivanja i nada« iznijeli razloge zbog kojih se opravdano bojati samo one budućnosti u kojoj bioetika nema glasa i utjecaja u znanosti i društvu. Izdvojili su kako su ključni faktori humanizacije znanosti razvoj brige za najranjivije skupine društva, kvalitetnija i humanija zdravstvena skrb, očuvanje okoliša te jačanje duha empatije, povjerenja i suradnje u borbi protiv nasilja.

Na toj liniji bioetičkog promišljanja i zalaganja je i pitanje doniranja organa. Michael Cheng-tek Tai imao je izlaganje o multidimenzionalnim implikacijama doniranja s posebnim osvrtom na pitanje informiranog pristanka, dok je o interdisciplinarnom pristupu onkološkim bolesnicima i novim terapijama govorio Miroslav Prstačić radom »O bioetici, sophrologiji, psihosocijalnoj onkologiji i terapijama komparativne podrške«. Oboljelima od raka, kada se ugase sve nade, znanost ne predstavlja puno jer pacijenta prevlada egzistencijalna anksioznost i subjektivni doživljaj duboke patnje, zbog čega se Prstačić zalaže za metafizičku refleksiju o zdravlju i bolesti te holistički pristup pacijentima. To bi podrazumijevalo angažman oko bolje skrbi bolesnika koja bi nužno obuhvaćala i aktualizirala ulogu umjetnosti u održanju zdravlja, kao i promišljanja o brojnim drugim vrijednostima, kako kulturno-umjetničkim, tako i prirodnim, kao i kontemplaciju o smislu, duhu, miru ili prirodi u svrhu liječenja.

Osim iz perspektive kliničke bioetike i tehnologije, o eventualnom poboljšanju čovjeka, i to u svim njegovim sferama, nemoguće je govoriti bez govora o religiji i vjeri koji u bitnome formiraju čovjekov stav prema životu. Akademik Mislav Ježić podvukao je zajednički nazivnik različitih religija, od budizma do kršćanstva, u plenarnom izlaganju naslovljenom »Opće dobro, kategorički imperativ i bioetika u antičkoj Indiji i na modernom Zapadu«. Autor je istražio i prezentirao paralelu između antičke Indije i modernog Zapada istražujući etički stav prema životu. Podsjetio je prisutne kako najveće religije svijeta streme općem dobru i pozivaju na odgovornost prema prirodi i životu. Nadovezao se profesor Domagoj Runje koji je govorio o dostojanstvu čovjeka iz perspektive biblijske teologije radom »Bioetičke teme u biblijskoj prapovijesti«. Runje je iz Starog zavjeta izdvojio dijelove koji se, promatrani iz bioetičke perspektive, pokazuju kao pravi čuvari dostojanstva čovjeka, a danas mogu poslužiti kao uporišta u bioetičkim raspravama. Život su iz filozofsko-teološke perspektive u istoimenom radu prezentirali Ana Jeličić, Luka Tomašević i Silvana Karačić s naglaskom na različitim interpretacijama poimanja života, biološkog, umjetnog, smislenog, besmislenog, vječnog te posebice ljudskog života u odnosu na dvije kategorije, kvalitetu i svetost i dvije teorije, evolucijsku i kreacionističku. Sukladno s time, ispitali su pojam i poimanje autentičnosti ljudskog života i neke oblike manipulacije nad životom, kao i mogućnost poistovjećivanja poboljšanja uvjeta života, humanizaciju napretka, s poimanjem sanktifikacije života kao rasta u čovječnosti.

Jadranka Garmaz i Angelina Gašpar ispitale su, služeći se *corpus-based* pristupom i WordSmith aparatima te komparacijom podataka sa službenih vatikanskih internet stranica i onih Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH, utjecaj religijske edukacije na humanizaciju čovjeka, preciznije, ulogu iste u sazrijevanju čovjeka u kognitivnom, moralnom i emocionalnom smislu. Polazeći od uvjerenja da se humanizacija događa rastom u krepostima, koje se, između ostalog, jačaju religijskom edukacijom, istaknule su suosjećanje, poštivanje, skrb za druge, istinoljubivost, pravednost te ljubav, vjeru i nadu kao temeljne kršćanske kreposti. Rezultate istraživanja, koje su prezentirale svojim radom naslovljenim »Corpus-based istraživanja o utjecaju vjerskog odgoja na humanizaciju ljudske osobe«, potkrijepile su brojnim podacima iz različitih baza.

Ulogu *kulture života* u humanizaciji znanosti i zbilje predstavila je Jelena Hrgović. Zapitala se postoji li granica tehniciziranja čovjeka ili konkretnije, kako se tretira i kako završava ljudski život ako se bogatstvo ljudskog u čovjeku svede na jednu njegovu dimenziju pa se dogodi da on živi, radi i umire isključivo kao *Homo tehnicus*. Ovo izlaganje, naslovljeno »Uloga kulture života u humanizaciji«, izazvalo je žustru raspravu i ukazalo na nekoherentno shvaćanje života u smislu njegove kvalitete, posebice u starijoj životnoj dobi i u situacijama teške i neizlječive bolesti pred kojima znanstvenost pada u drugi plan pod teretom teške zbilje, iskustva i osjećaja koji preplavljaju čovjeka suočenog sa smrtnošću i prolaznošću svakog života, posebice vlastitog. Simpozij su na samom njegovom početku svečanim govorima pozdravili brojni uzvanici. I ovom prilikom, Rektor Sveučilišta u Splitu Šimun Anđelinović nastavio je tradiciju kontinuirane podrške bioetičkim nastojanjima koja je zaživjela od kada je pri Splitskom sveučilištu otvoren Centar za integrativnu bioetiku te se neposredno i od samog početka uključilo preko svojih djelatnika u rad Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku na razini Republike Hrvatske. Rektor je iznio uvjerenje da nema suvremene znanosti, odnosno znanstvene djelatnosti i produktivnosti, koja se ne vodi željom za napretkom ili koja nije pod snažnim utjecajem moderne tehnologije. Napredak je postao imperativ ali i *spiritus movens* suvremenog društva. Međutim, napredak koji je svrha samom sebi, gubeći iz vida istinu i dobro kojima je znanost oduvijek težila, predstavlja ozbiljnu opasnost. Svjesni tužne situacije u kojoj se znanstvenici, vođeni načelom ili gotovo ideologijom napretka, ne libe vršiti brojne manipulacije, od genetskih do psiholoških, i time na ovaj ili onaj način

ugrožavaju čovjeka i život u cijelosti, rektor je podržao i pohvalio rad i cilj ove konferencije te izrazio ponos što se svjetski susret bioetičara ove godine dogodio u Bolu koji je oduševio goste svojim prirodnim i kulturnim ljepotama i dobrima.

Ana Jeličić

24. Dani Frane Petrića, simpozij »S Petrićem u žarištu: hrvatski filozofi u europskom kontekstu«

Četverodnevni međunarodni simpozij »S Petrićem u žarištu: hrvatski filozofi u europskom kontekstu« održan je od 23. do 26. rujna 2015. u sklopu manifestacije 24. *Dani Frane Petrića* u hotelu *Kimen* u gradu Cresu, na istoimenom otoku. Programski odbor simpozija čini su predsjednik Ivica Martinović, tajnik Bruno Čurko, te članovi Snježana Husić, Marin Martinić Jerčić i Snježana Paušek-Badždar. Na 22. simpozij po redu prijavilo se 17 izlaganja znanstvenika iz Njemačke, Češke i Hrvatske, koja su bila podijeljena u šest sekcija naslovljenih »Digitalna radionica o hrvatskim filozofima«, »Četiri pristupa renesansi«, »Filozofska nastava i versifikacija tijekom 18. stoljeća«, »Protestantska sastavnica hrvatske renesansne filozofije«, »Srednjovjekovna filozofija i znanost« te »Filozofske tradicije u Hrvatskoj nakon 1847.«.

Nakon obraćanja predsjednika Ivice Martinovića, plenarno izlaganje održao je Luka Ilić iz Ravensburga u Njemačkoj. Ilić, vrstan poznavatelj lika i djela Matije Vlačića Ilirika, u izuzetno je dojmljivom predavanju »Filozofsko-teološke polemike Matije Vlačića Ilirika« propitao neke od najvažnijih Vlačićevih polemika, usredotočujući se na to kako ili zašto su polemike buknule. Prva polemika je tzv. *Adijaforistički prijepor* iz 1547., koji je započeo Vlačićevim kritiziranjem Philippa Melancthona i svih koji su bili uključeni u pregovore o vjerskom kompromisu s Rimokatoličkom crkvom i svjetovnim vladarima s ciljem okončanja nasilja koje je izbio u Njemačkoj nakon Lutherove smrti. U *Majorističkom prijeporu* 1550. Vlačić je raspravljao o tvrdnji Georga Majora da su dobra djela nužna za spasenje. Tijekom *Osianderova prijepora* sukobio se s Andreasom Osianderom iz Königsberga, koji se zalagao za to da opravdanje čovjeku dolazi po Božjem nastanjivanju ili ulijevanju, a

ne na temelju toga što Bog pripisuje čovjeku pravednost, tj. da vjerniku isto biva dano samo po vjeri (*sola fide*), koja je dar Božji. U četvrtom prijeporu iz 1551. Vlačić se žestoko razišao s Casparom von Schwenckfeldom oko tumačenja Euharistije, uloge Biblije i propovijedane riječi. Potom, Vlačić se tiskom uključio u već započetu raspru protiv Theodora Beze iz Ženeve, a središnje se pitanje ticalo naravi Kristove prisutnosti u elementima Gospodinove posljednje večere. *Sinergistički prijepor* 1560. s Johannom Pfeffingerom i Victorinom Strigelom Vlačiću je poslužio za pokušaj da iskorišteni sinergizam i njegov naglasak na sudjelovanju ljudske volje u spasevanju. Vlačić je proglasio da smo mi kao ljudska bića posve iskvareni i zli, stoga i nesposobni doprinijeti vlastitu obraćenju, koje se može zbiti samo milošću (*sola gratia*). Štoviše, otišao je i korak dalje kad je tvrdio da je grijeh do te mjere posve iskvario ljudsko biće da se izvorna »slika Božja« (*imago Dei*) izmijenila i da čovjek nije ništa drugo doli »slika đavolska« (*imago diaboli*). Vlačićeva tvrdnja »iskonski je grijeh čovjekova supstancija« (*peccatum originale est substantia hominis*) privukla je pozornost Vlačićevih teoloških protivnika i vodila takozvanom *Vlačićevu prijeporu*, gdje je Vlačić često posezao za Aristotelovom uzročnom metodom, služeći se nazivcima *causa efficiens*, *causa formalis* i *causa finalis*. Osim što želi priskrbiti uvid u narav Vlačićeve teologije, prikazujući kronološki spomenute prijepore, Vlačićeva rastuća beskompromisna i radikalna stajališta, po mišljenju predavača, napokon su doprinijela posvemašnjem procesu konfesionalizacije u novovjekovnoj Europi.

U prvoj sesiji simpozija imenovanom »Četiri pristupa renesansi« održana su tri izlaganja. Mihaela Girardi-Karšulin se u izlaganju »Gučetićev komentar Averova djela *De substantia orbis*, Agostino Nifo i pogled prema naprijed« usmjerila na tri pitanja: zašto se u renesansi oni koje se smatra platoničarima tako često i intenzivno bave Aristotelom, ili bar aristotelizmom; je li, i na koji način Agostino Nifo, koji je napisao i objavio komentar Averroesova djela *De substantia orbis*, utjecao na Gučetića kao komentatora istoga spisa; te jesu li renesansni komentari navedenoga Averroesova djela odigrali neku ulogu u nastanku novovjekovne prirodne znanosti i koje su to uloge bile?

Željka Metesi Deronjić održala je izlaganje »Mimesis, Platon i Petrić« te pokazala, na temelju analize Platonova *Sofista* i Petrićeve *Poetike*, da je creski filozof teorijsko uporište za svoju tezu o pjesništvu kao inventivnoj sposobnosti pronašao u Platonovu razlikovanju ikastičkog i fantastičkog oponašanja te u

njegovu tematiziranju odnosa bića i ne-bića. Osim toga, Metesi Deronjić uputila je na slavnu drugu »Disputativnu dekadu« (1586.) Petrićeva djela *Della poetica*. Na tom je mjestu Petrić u ekstenzivnoj formi izložio svoju oštru kritiku Aristotelova učenja o pjesništvu kao oponašanju, odbacujući njegovu definiciju pjesništva. Naime, Cresanin je svoju poetičku misao gradio na tezi o pjesništvu kao stvaranju, unatoč tomu što je i u Platona, osobito u *Državi* i *Ionu*, prisutno jasno izraženo gledište o pjesništvu kao *mimesis*, a također je dan opis pjesnika kao nezalnice.

Izlaganjem »Istra i renesansa«, Fulvio Šuran ponudio je povijesni pregled Istre u petnaestom i šesnaestom stoljeću, ukazujući na utjecaje Mletačke Republike kao izvornog nadahnuća za vrijednu istarsku i dalmatinsku književnost i kulturu tog doba. Unutar okvira doba Šuran je dao kratak prikaz najznačajnijih mislilaca, ističući posebice polemičke sukobe i rasprave između Aristotelovih i Platonovih sljedbenika, koje su zasigurno doprinijele i rađanju europskog humanizma i renesanse. U tom smislu autor ističe polemiku koju je Petrić/Patrizi imao sa slavnim talijanskim književnikom Torquatom Tassom, posebno upućujući na njihovo prijateljstvo koje su njegovali te razmjenu ideja i književnih misli.

Unutar sesije »Filozofska nastava i versifikacija tijekom 18. stoljeća« izlaganja su održali Matija Mato Škerbić i Denis Karanušić. U izlaganju »Rukopisi zabilježeni rukom kapucina Makarija Varaždina u knjižnici kapucinskog samostana u Varaždinu počevši od 1739.« Škerbić je predstavio istraživanje provedeno u knjižnici kapucinskoga samostana u Varaždinu, gdje su sačuvana tri rukopisa zabilježena rukom kapucina Makarija Varaždina, a napisana na latinskom jeziku sredinom 18. stoljeća. Prvi nosi naslov *Cursus philosophicus Aristotelico-Thomisticus in lucem datus a R. P. Eligio Annaniensis Capuc.[ino] conscriptus a V. Fr. Maccario Varasdinensi eiusdem Instituti Studioso*. To su zabilješke studenta kapucina Makarija Varaždina s predavanja njegova profesora filozofije Eligija, na učilištu u sastavu štajerske provincije oca kapucina, a obuhvaćaju logiku, fiziku i metafiziku. Drugi rukopis *Summa totius cursus theologici tradita a R. P. Jona Murapontano Lectore calamo expressa a V. P. Fratrem Maccario Varasdinensi studente capucino* sadrži predavanja iz teologije profesora Jone, kako ih je zabilježio njegov student kapucin Makarije Varaždinac. Treći rukopis *Moralia brevis et clara methodo exhibita a P. Placido capucino ad commodiorem usum et utilitatem Confessoriorum conscripta a P. Maccario Varasdinensi capucino* priručnik je za ispovjednike što ga je »kratkim i jasnom metodom izložio

otac Placid kapucin«, najvjerojatnije Makarijev profesor iz moralne teologije. U istoj je knjižnici sačuvan i rukopis *Catalogus alphabeticus librorum Conventus Varasdinensis ab Anno MDCCLXII.*, prvi katalog samostanske knjižnice kojeg je kapucin Makarije započeo izrađivati 1762. Škerbić je dao prikaz rukopisa koji dosad nisu bili obrađivani, a nije im bila pridijeljena ni signatura. Također, prikazao je katalog samostanske knjižnice i stavio poseban naglasak na prikaz odsječka »Q. Philosophi« koji sadržava popis 39 djela iz filozofije.

Denis Karanušić održao je izlaganje na temu »Sadržajne razlike dvaju izdanja prve knjige epa *Philosophiae versibus traditae libri sex* Benedikta Staya iz 1744. i 1747.« Benedikt Stay, rođen 1714. godine u Dubrovniku, pripadao je književnom krugu koji se tridesetih godina 18. stoljeća okupljao oko Marina Sorokočevića. Na nagovor prijatelja obradio je Descartesovu filozofiju i fiziku u obliku didaktičkog epa pisanog latinskim jezikom u 6 knjiga, izdanih 1744. i 1747. Drugo izdanje u odnosu na prvo prošireno je za 980 stihova, a Karanušić je posebno istaknuo razlike u prvoj knjizi gdje Stay izlaže jezgru Descartesove filozofije. Tako iza 1379. retka dodaje 90 novih stihova u kojima metaforičkim dodacima i mnoštvom primjera pokazuje na koji je način duh (*mens*) povezan s tijelom (*corpus*): preko osjeta, osjetilnih organa i vanjskih uzroka, a također obrađuje kretanje tijela sljedeći Descartesovo djelo *Principia philosophiae*.

Ivica Martinović otvorio je sesiju »Četiri pristupa renesansi« izlaganjem »*Praefatio in doctrinam morum* Matije Grbića na Sveučilištu u Tübingenu 1544. godine«. Izložio je djelovanje Matije Grbića Ilirika (*Matthias Garbicus Illyricus*) od imenovanja za javnoga profesora (*publicus professor*) etike na »studiju dobrih umijeća u Tübinskoj akademiji« (*studium bonarum artium in Academia Tubingensi*) do 20. srpnja 1544. Grbićeve su dužnosti bile točno propisane uredbom vürtenberškog vojvode Ulricha: »Etičar će tumačiti Aristotelove knjige Nikomahu i knjige iz *Politike* istoga autora, kojima će katkad pridodati Ciceronove knjige *De legibus* i ono što se iz Platona, Ksenofonta i Plutarha bude činilo da se može narodski ispredavati o ćudoređu i političkom životu«. Također, Grbić je, osim obvezatnog predavanja uvoda u etiku i politiku, mogao, prema Ciceronu, izlagati i prirodno pravo. Martinović je istaknuo da se svojim govorom *Oratio de vita, moribus, doctrina et professione Hippocratis illius Coi Medicinae parenti et architecti* (»Govor o životu, vladanju, nauku i djelovanju Hipokrata s Kosa, oca i graditelja medicine«, 1544.), koji je 5. listopada 1543. održao »na svečano-

sti liječničkoga zbora« (*in solemnī festo medicorum*), za imenovanje pripremio, a možda i izborio. Tom je izdanju, nakon posvete prijatelju Georgu Forsteru, grecist iz Ilirije ponudio svoju slobodnu i modernu verziju Hipokratove zakletve, koju je popratio sholijem koji se protezao na 20 stranica *in octavo* u »Hipokratova zakletva na grčkom s tumačenjem i kratkim sholijem« (*Lex Hippocratis graecae cum interpretatione et scholio brevi*). Premda je u naslovu nad tekстом istaknuo da je to učinio »žurno kako mu drago« (*festinanter utcunque*), novom inačicom i komentarom Hipokratove zakletve ostvario je Grbić prvi hrvatski prinos medicinskoj etici. Osim toga, uz redovita jutarnja predavanja iz etike i poslijepodneve seminare iz grčkoga jezika, Grbić je na tübingsenškom studiju umijeća triput obnašao dužnost dekana s jednogodišnjim mandatom (1545./1546., 1551./1552., 1556./1557.). U sklopu svojih profesorskih i dekanskih ovlasti održao je Grbić i mnoge govore, od kojih su četiri bila odmah tiskana: *Oratio de doctrina morum et vitae* (»Govor o čudorednom i [političkom] nauku«, 1545.). Godine 1557., u zborniku *Orationes publicae in celeberrima Tubingensi Academia a professoribus publicis per hoc trimestre habitae*, koji je priredio pjesnik Michael Toxites, profesor retorike i poetike, objavljena su još tri Grbićeva govora u svojstvu dekana: *in promotione Baccalaureorum, in solennitate divae Catherinae i in promotione Magistrorum. Praefatio in doctrinam morum*, drugi od pet tiskanih Grbićevih govora, njegovo je uvodno predavanje iz etike, koje se bez ikakve razdiobe podnaslova proteže na 57 stranica *in octavo* (ff. B5r–F1r). Kako navode Grbićevi slušači, *adolescentes optimi* (f. B5v), ponudio je niz primjera, među kojima prednjače vojskovođe, državnici i zakonodavci. Ustrajao je na tome da etika ima svoj *propriū*, premda »mi ne niječemo da i drugi dijelovi filozofije i sva [en]ciklopedija nude stanovito znanje o ljudskosti« (f. C6v). Uz to, s oslonom na drevne zakonodavce, Platona i Aristotela, Grbić se okrenuo drugoj velikoj temi – političkoj filozofiji: »Sva građanska mudrost i mudrost zakonā potječe od kreposti i sastoji se od legitimnih pravila koje se odnose na moralno vladanje u službi i [političkom] životu« (f. D1v). Napokon, u trećem se dijelu svoga govora usredotočio na »poznavanje i uporabu vrline« (*virtutis notitia et usus*, f. E1r), tijesno je povezavši s povijesti grčke filozofije. Za svježe imenovanoga tübingskoga profesora etike, njegovanje vrline i čudoreda iscrpljuje sav smisao i poziv filozofije, a javne škole moraju biti radionice mudrosti. Možda je najuspjelije Grbić definirao vrlinu kad ju je okarakterizirao kao »izbjegavanje porokā, trijeznost zaključaka, ispravnost od-

luka, usrećenost zbog krajnjih ishoda« (*fuga vitiorum, sanitas cogitationum, rectitudo consiliorum, foelicitas eventuum*, f. E4r). Stoga je svoja buduća predavanja i mogao najaviti kao »razjašnjenje i dokazivanje svih tih stvari o javnom životu«.

»Prisutnost Ivana Damaščanskog u osmom svesku Vlačičeva projekta *Ecclesiastica historia* (1564.)« naslov je izlaganja Natali Hrbud posvećen crkvenom naučitelju Ivanu Damaščanskom (o. 650.–750.) i njegovu djelu *De fide orthodoxa imali*. Hrbud je ustvrdila da je ono izvršilo određeni teološko-filozofski utjecaj na niz hrvatskih renesansnih filozofa: Benedikta Kotruljevića, Juraja Dragišića, Marka Marulića, Matiju Vlačića Ilirika, Franu Petrića, Pavla Skalića i Nikolu Vitova Gučetića. Također, Ivan Damaščanski se spominje i obrađuje u osmom svesku *Magdeburških centurija: Octava Centuria Ecclesiasticae historiae* (1564.), uz koje je Hrbud navela Matiju Vlačića Ilirika kao jednog od urednika i pisaca. Istaknula je pritom i da mjesta zahtijevaju poseban oprez glede autorstva, s obzirom da Vlačić nije jedini pisac ove crkvene povijesti objavljene u trinaest svezaka. Ivan Damaščanski spominje se u uvodnom, prvom poglavlju i to uz problem islama. Obraduje se, također, na mnogim mjestima četvrtog poglavlja »De doctrina« posvećenom učenju Crkve u 8. stoljeću, zatim petom »De haeresibus« uz monoteletizam, u šestom »De ceremoniis« i desetom »De episcoporum et Ecclesiae doctorumvitis« koje među životopisima različitih biskupa i učitelja Crkve donosi i njegov. Hrbud je istaknula da se u četvrtom Ivan Damaščanski citira na mnogim mjestima i uz mnoge probleme (o Riječi Božjoj, o Bogu, o Trojstvu, o Božjem jedinstvu, o Ocu, o božanstvu Sina ...), a u svesku se navode barem još dva djela: *De duabus in Christo voluntatibus et operationibus* i *Pro sacris imaginibus orationes tres*.

Vanja Flegar imala je veoma zanimljivo predavanje »Andrija Dudić i *novum lumen* godine 1572.« o važnom događaju u povijesti znanosti – pojavi nove zvijezde u zvijezdu Kasiopeje u studenom 1572. godine, koja se mogla opažati kroz sljedećih osamnaest mjeseci. Sama pojava ovog objekta na renesansnom nebu izazvala je i potaknula prirodne filozofe na otvaranje različitih pitanja, kao i preispitivanje Aristotelove teorije o kometima, dok je njezin položaj otvorio pitanje o nepromjenjivosti nebeske sfere. Flegar je prikazala stavove Andrije Dudića (1533.–1589.) o ovom novom svjetlu, iznesene u korespondenciji sa Johannesom Cratoom i Tadeašom Hajekom kroz 1573. godinu.

U sesiji »Srednjovjekovna filozofija i znanost« Erna Banić-Pajnić je pod naslovom

»Jedno čitanje Platonova *Timeja* u 12. stoljeću« predstavila istraživanje o tome u kojoj mjeri Herman Dalmatin u formuliranju temeljnih stavova svoje filozofije i u tumačenju Platonovih stavova o pojedinim pitanjima duguje Kalcidijevu komentaru u prijevodu *Timeja* iz 4. stoljeća. Banić-Pajnić je razložila sličnosti i razlike u Hermanovim kozmološkim stavovima iznesenim u *De Essentiis* i Kalcidijevim stavovima iznesenim u prijevodu *Timeja* koncem 4. stoljeća, popraćenog komentarom. Naročita pozornost pridala je razlikama, pri čemu se naglasak stavlja na ulogu astrologije i hermetizma u Hermanovoj filozofiji, dakle na one slojeve mišljenja i tradicije, koje on preuzima i razrađuje pod utjecajem arapskih filozofa. Pritom je upozorila na to da su i arapski filozofi doprinijeli upoznavanju Zapada s hermetičkom tradicijom, čime se ispravlja dosadašnje uvjerenje da je ta tradicija prisutna na Zapadu isključivo zahvaljujući latinskim izvorima. Upravo u tim slojevima Hermanova mišljenja, u kojima su najizrazitiji arapski utjecaji, potvrđuje se teza Raymonda Klibanskog o kontinuitetu između srednjovjekovnog i renesansnog filozofijskog mišljenja, napose onog platoničkog usmjerenja.

Snježana Paušek-Baždar izložila je temu »Razlike u shvaćanju alkemijskog nauka između suvremenika Daniela Istranina i Petra Bona« na temelju Danielaove poeme *Sulla pietra filosofale (O kamenu mudraca)* iz 1320. godine i djela Petra Bona *Pretiosa margarita novella (Novi dragocjeni biser)* iz 1330. godine. Pristupi dvaju autora iz Pule alkemijskom nauku bili su sasvim različiti, bilo da se radilo o shvaćanju materijalne ili duhovne komponente alkemije. Tako Daniel smatra da kamen mudraca mora sadržavati jedan dio prirodnog zlata i u tom je smislu opisao postupak za njegovu pripravu (živa, srebro, zlato), dok je Bono smatrao da je kamen mudraca savršeno pročišćena živa, tzv. »filozofska živa« (*mercurius philosophorum*), koja u sebi sadrži toplinu ili princip vatre. Duhovnu komponentu Daniel je iskazao kroz zazivanje Isusa Krista, koji eksperimentatoru daruje neophodnu »poniznost, čistu dušu i savršenu misao«, dok ju je Bono iskazao tako što je kamen odredio korespondentom Isusa Krista u materijalnom, zemaljskom svijetu.

Unutar sesije »Filozofske tradicije u Hrvatskoj nakon 1847.« održana su dva izlaganja. U prvom, »Odnos Ivana Mažuranića i Ante Starčevića s motrišta filozofije prava: Tko je autor *Političkih iskrica*?«, Pavo Barišić iznio je brojne poteškoće u razlučivanju pravoga autorstva niza od 24 aforizma objavljena pod nazivom *Političke iskrice*. Barišić je podastro više plauzibilnih razloga te iznio tematsku

analizu i usporedbu Mažuranićevih i Starčevićevih stajališta pokazavši njihovu začudnu blizinu, sličnost stila te srodnost argumentacije. Zaključio je, premda je prije pola stoljeća Josip Horvat pripisao autorstvo toga niza (objavljenog 10. prosinca 1848.) u hrvatskom demokratskom glasilu *Slavenskom Jugu* Ivanu Mažuraniću, da su izričaji u ovom spisu bliže Starčeviću nego Mažuraniću diskursu. Štoviše, jasno je razložio i obrazložio hipotezu da autor ovoga spisa nije Mažuranić nego zapravo Starčević.

U drugom izlaganju, Draženko Tomić izložio je estetičke nazore Kvirina Vasilja (Medugorje, 1917.–Chicago, 2006.), filozofa i franjevca koji je živio i djelovao u SAD, pod naslovom »Kvirin Vasilj o ljepoti i umjetnosti«. Oni proizlaze iz njegove posebne spoznajne teorije kroz koju promatra estetičku problematiku. Spoznaju ljepote nekog predmeta izjednačava sa spoznajom njegove stvarnosti: to nisu dvije stvarno različite spoznaje nego jedna te ista. Umjetnost je, pak, obratni postupak od čovjekova izvornog doživljavanja ljepote: umjetnost ne pronalazi svoj predmet – ona ga stvara. Umjetnici proizvođenjem umjetničkih djela stvaraju izvornu ljepotu u sebi i u svijetu. Umjetnost je ljudska djelatnost koja ima cilj »poljepšati ljudski život pomoću zornih zrenja«. Tomić je razložio Kvirinove temeljne odrednice umjetnosti: umjetnost kao skladan spoj duhovnog i osjetilnog, izraz ljudske težnje za doživljajem ljepote, ovjekovječenje najdubljih i najsnažnijih ljudskih osjećaja, težnja čovjeka ka besmrtnosti, moralna kategorija i slobodno proučavanje i istraživanje.

Sesija »Digitalna radionica o hrvatskim filozofima« započela je izlaganjem Brune Ćurka na temu »Prisutnost Jurja Dragišića u digitaliziranim djelima iz 20. i 21. stoljeću«. Ćurko je prikazao završne rezultate istraživanja i izlaganja poduzetih 2009., 2013. i 2014. godine, koji se odnose na prisutnost Jurja Dragišića u digitalnim medijima u 20. i 21. stoljeću. U odabranom se razdoblju Juraj Dragišić spominje u najmanje 74 dostupna djela, uz naznaku da početak 20. stoljeća oskudijeva njegovim djelima. Ipak, kako se približavamo današnjem vremenu, tako dolazi do svojevrstne promjene te se Dragišić sve češće spominje i to ne kao kratka usputna referenca, već kao značajna osoba u dvama područjima. Najčešće se o Dragišiću piše kao o osobi koja se, kao član papinske komisije, založila za očuvanje židovskih knjiga, njih čak 74%. U 18% slučajeva riječ je o Dragišićevoj angelo-logiji, dok u preostalim 8% pronađenih djela navodi se kratki opis Dragišićeva života i djela. Osim djela dostupnih u cijelosti, možda su čak i zanimljivija djela koja su dostupna fragmentarno. Takvih djela u 20. i 21. stoljeću

je mnogo, a razlog njihove samo djelomične dostupnosti jest zakon o autorskim pravima. Čurko je zaključio kako ovakvi pregledi knjiga omogućuju istraživačima relativno laku nabavku najnovijih izdanja knjiga i članaka o traženom autoru ili djelu.

Marin Martinić Jerčić predstavio je istraživanje na temu »Djela Pavla Skalića u digitalnim knjižnicama« provedenog tijekom kolovoza 2015. Skalićeva djela pronašao je u knjižnicama Google Books, Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ) i Österreichische Nationalbibliothek. Dva mrežna izvora upućuju preko svojih poveznica na gore navedene digitalne knjižnice. Prvi je projekt *Europeana*, čiji suosnivač je Europska Unija, sa sjedištem u Den Haagu u Nizozemskoj. Drugi izvor je *Bibliografija novolatinskih tekstova* na mrežnoj stranici *The Philological Museum*, pod pokroviteljstvom Shakespeare Institute Sveučilišta u Birminghamu (Engleska, Velika Britanija). Martinić Jerčić upozorio je da se pri pretraživanju digitalnih knjižnica može naići na nekoliko različitih oblika Skalićeva prezimena: Scalich, Scalichius, Scaliger, Skalić, Skalich i druga. Također je istaknuo da se po pečatima, koji su otisnuti unutar digitaliziranih primjeraka, može ustanoviti vlasništvo, a ponekad i povijest pripadnosti različitim knjižnicama. Tijekom istraživanja pronađeno je 9 Skalićevih djela. Google Books sadrži dva djela, Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ) osam djela, a Österreichische Nationalbibliothek dva djela, od čega su četiri bibliografske jedinice Skalićevih djela koja imaju filozofsku komponentu.

Denis Karanušić izlagao je treći na temu »Filozofska djela hrvatskih autora u okviru filološke baze podataka CROALA o hrvatskim latinistima«. Autor je istaknuo da su filološke digitalizirane baze podataka danas, premda primarno namijenjene za filološko istraživanje tekstova, velika pomoć svima koji se bave znanstvenim istraživačkim radom. U izlaganju se usredotočio na filološku digitaliziranu bazu Odsjeka za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, koja je u beta verziji dostupna na mrežnoj stranici <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/> pod nazivom *Croatiae auctores Latini (CROALA)*, kao rezultat znanstvenog projekta »Digitalizacija hrvatskih latinista«, urednika i voditelja Nevena Jovanovića. U bazi podataka CROALA nalazi se 449 pisanih tekstova od 181 našeg autora iz razdoblja od 976. do 1984. godine, a u izlaganju su izdvojeni primjeri autora i djela iz hrvatske filozofske baštine: Rudera Boškovića, Juraja Dragišića, Federika Grisogona, Frane Petrića i Benedikta Staya.

Naposljetku, valja istaknuti da su u sklopu simpozija Ivica Martinović i Draženko Tomić

predstavili dva iznimno vrijedna nova izdanja autora Luke Ilića, koja tematiziraju lik i djelo našeg najvećeg protestantskog mislitelja Matije Vlačića Ilirika: *Theologian of Sin and Grace: The Process of Radicalization in the Theology of Matthias Flacius Illyricus* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014.) objavljeno na engleskom jeziku i *Milost, vjera i grijeh: Teologija Matije Vlačića Ilirika* (Pula: Žakan Juri, 2014.) na hrvatskom jeziku.

Matija Mato Škerbić

Predstavljanje knjige *Estetska terminologija* Predraga Fincija

Dana 24. rujna 2015. u zagrebačkoj Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića održano je predstavljanje knjige *Estetska terminologija* Predraga Fincija u izdanju biblioteke Antibarbarus. O samoj knjizi govorili su autor Predrag Finci, urednica Simona Goldstein te Hrvoje Jurić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Nakon uvodnog obraćanja te izlaganja o samoj nakladničkoj djelatnosti, problemima s kojima se susreću izdavači, a posredno i autori knjiga (naročito onih stručnih), urednica Simona Goldstein preputila je riječ Hrvoju Juriću. Jurić je istaknuo neobičan autorov put s Filozofskog fakulteta u Sarajevu na University College u Londonu na kojemu je radio kao gostujući istraživač. Odlučivši se za osobniji pristup, Jurić se prisjetio razgovora o spomenutoj neobičnoj Fincijevoj odsutnosti – evociravši uspomene iz ratnih godina, Jurić je zaključio da se radilo o njemu nepoznatoj, dalekoj ličnosti koja će s vremenom poprimiti konture zanimljivoga, nekonvencionalnoga i izvornoga autora, zatim filozofa sa sličnim traumatskim iskustvom rata te, u konačnici, svoju potpunu konkretizaciju zahvaljujući kojoj zna za Fincija da »ne samo da fino piše i da fino misli (kaže se *beautiful mind*) nego i da je jako fin čovjek« (Jurić u »Umjetnost kao najizvjesnija neizvjesnost«).

U procesu približavanja piscu i filozofu, u konačnici i čovjeku ako je uopće određen ovim prethodnim, neizostavno je i ono što je pisac, filozof i čovjek Finci napisao. Izdvojena su i neka njegova djela (*Govor prepiski, Umjetnost i iskustvo egzistencije, O nekim sporednim stvarima, Umjetnost uništenog: estetika, rat i Holokaust, Priroda umjetnosti, Djelo i nedjelo: umjetnost, etika i politika, Osobno*

kao tekst, *Čitatelj Hegelove estetike*, nap. a.), a predstavljena *Estetska terminologija* svrstana je na sam vrh njegova pisanja i filozofiranja, kvalitetom i kvantitetom. Naime, petstotinjak stranica ove knjige predstavlja i svojevrsan kvalitativni pomak »ne samo u kontekstu njegova opusa nego i u kontekstu estetičke i općenito filozofijske literature na našim jezicima«. Nizu filozofa čiji je rad najznačajniji upravo u području estetike i koji su objavili svojevrsne sume estetike, Finci, istaknuto je, već poduže pripada. Ipak, navedeni se kvalitativni pomak ovom knjigom stavlja u prvi plan.

Svoju posvećenost estetici i fenomenu umjetnosti Predrag Finci pokazuje i organizacijom ove knjige; umjesto, kako bi sam naslov mogao sugerirati, abecednog pristupa pojmovima i problemima, zauzima se pomalo drukčija, originalna i metodološki neortodoksna pozicija mapiranja umjetnosti iz samog fenomena umjetnosti. Time se govor o originalnosti filozofa zaokružuje i vraća na početnu poziciju predstavljanja autora kao intrigantnog i inovativnog filozofa koji je u stanju pisati u strožem, znanstvenom i strogo disciplinarnom, ili više esejističkom i slobodnijem stilu. Pritom, sama inovativnost koja se u djelu očitava pripisana je autorovom temeljitom poznavanju područja estetike, njegovom umijeću da napravi izbor i stavi naglasak na ključna mjesta i probleme područja umjetničkog, marljivosti i trudu, ali u konačnici i – hrabrosti. Naime hrabrosti da se uopće pristupi pisanju, naročito pisanju sumativnog djela nekog područja, a pritom još na način na koji je predstavljena organizacija, struktura i pristup problemima i fenomenu umjetnosti kao specifično ljudskog bavljena.

Predstavljanje autora i njegova djela možda je i ponajbolje završiti Jurićevim riječima, u kojima možemo iščitati zaslužno priznanje kao sintezu osobnog i profesionalnog doživljaja:

»Povrh svega, na kraju knjige su donesene 'Kratke bio-bibliografije relevantnih mislilaca', zatim bogata, ali pomno izabrana 'Bibliografija' (s estetičkim rječnicima, priručnicima i zbornicima, knjigama o povijesti estetike i ključnim djelima estetike i filozofije umjetnosti, u potezu od antike do danas), a naposljetku i vrlo korisno 'Predmetno kazalo' te kratka (i, rekao bih, suviše skromna) 'Bilješka o autoru'«.

Upravo tu skromnost pokazao je Finci kao posljednji govornik na predstavljanju knjige zahvalivši Juriću na najavi i upućenim riječima. Obrativši se publici sa šalom kako ni sam o sebi ne bi bolje govorio, čak ni u trenutcima kada o sebi misli samo u superlativima, istaknuo je da predstavljeno djelo uistinu smatra svojim profesionalnim vrhuncem nakon koje-

ga mu ne preostaje puno toga za reći ili napisati, a poglavito koliko je to uistinu teško u uvjetima o kojima je uvodno govorila urednica Simona Goldstein. Uputivši joj zahvalu za dosadašnju suradnju i praćenje njegova rada, predstavljanje je završilo uz druženje okupljenih i potpisivanje ovog vrijednog djela kojim je Finci obogatio i još jednom zadužio estetiku, filozofiju i svijet knjige uopće.

Marko Kardum

3. Znanstveni inkubator

U sklopu 24. *Dana Frane Petrića*, od 24. do 26. rujna 2015. godine treću godinu zaredom održane su završne aktivnosti programa popularizacije znanosti *Znanstveni inkubator* pod nazivom »Trening za znanstvena istraživanja«. *Znanstveni inkubator* organizira konzorcij udruga Hrvatsko filozofsko društvo, Hrvatsko bioetičko društvo i Udruga *Mala filozofija*, a u završnoj aktivnosti sudjelovali su učenici i mentori Srednje škole Ambroza Haračića iz Cresa, Srednje škole Obrovac, Gimnazije Antuna Vrančića iz Šibenika, Elektrostrojarske škole iz Varaždina, te Prve gimnazije iz Zagreba.

I ove je godine središnja aktivnost bila prezentacija rezultata učeničkih istraživanja u okviru teme »Zdravlje, znanost i kultura«, a koja se održala u petak, 25. rujna 2015. u Osnovnoj školi Frane Petrića u Cresu. Učenici Srednje škole Obrovac Lucija Josić, Lucija Jurjević, Ivana Župan i Mario Tot (mentori: Darko Tokić i Ivana Šegarić) predstavili su istraživanje pod nazivom »Negativni aspekti znanstvenih dostignuća s obzirom na ljudsko zdravlje«. Na to se izlaganje odlično nadovezala prezentacija istraživanja učenika Gimnazije Antuna Vrančića iz Šibenika Marije Dražić-Balov, Nike Štampalije, Danijela Ercega i Marka Nakića (mentorica: Nives Triva) na temu »Negativni aspekti razvoja znanosti na ljudsko zdravlje«. Tea Brđanović, Nera Barišić, Leina Radusinović, Lorena Abdić i Dorian Brnić (mentorice: Melita Chiole, Ljiljana Filipas, Rozana Perović) iz Srednje škole Ambroza Haračića iz Cresa nastupili su s temom »Zdravstvena kultura – zrealo društvenih prilika«, a nakon njih svoje istraživanje na temu »'Boli me' – zaštita i unapređenje mentalnog zdravlja« predstavili su učenici zagrebačke Prve gimnazije Gregor Grga Cipek, Marija Jurić, Karla Perica i Antea Jezidžić (mento-

rica: Marina Vitković). Posljednje su izlaganje održali učenici Elektrostrojarske škole iz Varaždina Ivana Maruševac, Mario Filipašić, Leon Halić i David Levatić (mentor: Matija Mato Škerbić) s temom »Mobilne aplikacije za ljudsko zdravlje: prestanak pušenja, zdrava prehrana i trčanje kao tjelovježba«.

Uz prisustvovanje na međunarodnom znanstvenom simpoziju »S Petrićem u žarištu«, koji se paralelno odvijao u sklopu *Dana Frane Petrića*, bogat je bio i program drugih aktivnosti u kojima su učenici sudjelovali u tri dana održavanja »Treninga za znanstvena istraživanja«. U četvrtak, 24. rujna 2015., održana su dva javna predavanja i radionica na kojima su sudjelovali i građani grada Cresa. Juraj Sepčić (Cres) održao je predavanje pod naslovom »Zdravlje i bolest – kulturološki aspekti«, u kojemu je tematizirao utjecaj kulturno uvjetovanih definicija zdravlja i bolesti u medicinskoj praksi, a Lidija Gajski (Zagreb) u izlaganju »Moderna medicina – previše, nepotrebno, štetno« problematizirala je suvremene trendove medikalizacije zdravlja u društvu. Barbara Stamenković Tadić (Zagreb) održala je radionicu s temom »O zdravlju i bolesti: Kako razmišljamo, što osjećamo i kako se ponašamo?« s ciljem propitivanja vlastitog poimanja zdravlja i bolesti sudionika te osvještavanja socio-kulturne uvjetovanosti vrijednosnih sudova o zdravlju.

U petak, 25. rujna 2015. u prijepodnevnim satima, Bruno Ćurko (Zagreb) održao je radionicu pod naslovom »Što znanstvenici rade?« za učenike četvrtih i petih razreda Osnovne škole Frane Petrića. U večernjim satima u gradu Cresu upriličeno je obilježavanje *Europske noći istraživača*. Posebnu su počast aktivnostima *Inkubatora* tom prilikom svojim sudjelovanjem dali rektor Damir Boras i prorektor Ante Čović sa Sveučilišta u Zagrebu. Boras je održao javno predavanje naslovljeno »Znanost i sveučilište« u kojemu je tematizirao ulogu ravnopravnosti znanosti za jedinstvenost sveučilišta te ulogu jedinstvenosti sveučilišta za razvoj suvremenog društva, a Čović se prisutnima obratio predstavljanjem recentnih kretanja u hrvatskoj znanosti, posebice kroz uspjehe u uspostavljanju znanstvenih centara izvrsnosti. Obilježavanje se nastavilo druženjem učenika sa znanstvenicima u »Znanstvenoj šetnji po Sretnome Gradu« gdje su eksperti iz različitih područja znanosti tijekom šetnje po ulicama stare jezgre grada Cresa odgovarali na pitanja učenika i zainteresiranih građana.

U subotu, 26. rujna 2016., Krešimir Babel (Zagreb) vodio je radionicu »Istraživati poput znanstvenika« u kojoj se, koristeći *online* igru *Geoguessr*, učenike nastojalo upoznati s temeljima znanstvene metode, a učenici su

imali priliku primijeniti stečene spoznaje o znanstvenom načinu mišljenja u natjecanju u navedenoj igri. Nakon natjecanja sudionicima su podijeljene diplome te poklon paketi čime su zatvorene završne aktivnosti ovogodišnjeg *Znanstvenog inkubatora*.

Imajući u vidu visoku razinu priređivanja i prezentiranja učeničkih istraživanja, te iznimno pozitivne reakcije učenika i mentora, bez ustručavanja se može reći da je ovogodišnji *Inkubator* uspješno realiziran. A širenje obima i oblika aktivnosti te porast broja sudionika pokazatelji su obećavajućeg smjera razvoja ovoga programa za popularizaciju znanosti.

Mira Matijević

Gostovanje Jacquesa Rancièrea u Zagrebu

Poznati francuski filozof Jacques Rancièr, jedan od najznačajnijih suvremenih mislitelja politike i umjetnosti, gostovao je u Zagrebu 5. i 6. listopada 2015. godine u organizaciji Multimedijalnog instituta, u sklopu programa Festivala Francuske u Hrvatskoj »Rendez-vous«, kao jedan od posljednjih velikih događaja manifestacije koja je u kulturnom smislu obilježila proteklu godinu. Drugi Rancièrov posjet Zagrebu u posljednjih pet godina započeo je 5. listopada predavanjem u Muzeju suvremene umjetnosti, a završio dan poslije, 6. listopada razgovorom sa studentima i drugom zainteresiranom publikom na Akademiji dramskih umjetnosti. Ove je godine u nakladi Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu objavljen i hrvatski prijevod knjige *Nesuglasnost (La Mésentente)*, koja se smatra klasikom suvremene političke filozofije te svakako središnjim djelom Rancièrova opusa. Posljednjih se godina francuski filozof sve više posvećuje promišljanju umjetnosti, unutar koje posebno analizira njezin odnos s vremenom. Rezultat tog, uvjetno rečeno, misaonog zaokreta je i esej *Vrijeme od poslije*, u kojem razmatra odnos temporalnosti i filmskog medija u djelu renomiranog mađarskog redatelja Béle Tarra. Hrvatski prijevod eseja Multimedijalni institut objavio je upravo uoči autorovog gostovanja.

Predavanje (na francuskom, uz simultani prijevod na hrvatski jezik) pod nazivom »Upotreba vremena – filmski momenti«, održano u ispunjenoj dvorani »Gorgona« Muzeja suvremene umjetnosti, dio je, dakle, jednog

šireg promišljanja o fikcijama vremena. Pod tim Rancière misli na oblike strukturiranja odnosa temporalnosti i načina na koji određeni racionalizirani vremenski slijed oblikuje našu percepciju povijesti, politike i umjetnosti. Okosnicu predavanja činila su tri izabrana filmska isječka koji na paradigmatički način predstavljaju tri različita trenutka u filmskoj, ali i globalnoj povijesti. Njihovim prikazivanjem Rancière je htio ukazati na različite mogućnosti shvaćanja povijesnog vremena u njegovom odnosu spram narativnog vremena, vremena izvedbe i mitskog vremena. Polazi od jednog od najznačajnijih filmova iz eksperimentalnog razdoblja – *Čovjeka s filmskom kamerom* (*Chelovek s kinoapparatom*, 1929.) redatelja Dzige Vertova. U njemu Rancière prepoznaje vezu između eksperimentiranja novim filmskim medijem i velikog društvenog eksperimenta – revolucije. Vertov oslikava jedan dan u životu modernog sovjetskog grada i to na način da svi događaji i aktivnosti ravnopravno supstoje u istom vremenu. Događaji stavljani u istu vremensku ravan odvojeni su od stvarne temporalnosti života kojem pripadaju, čime filmska kamera postaje instrument slavljenja egalitarnog, komunističkog društva.

Kao suprotnost toj dobro ugođenoj filmskoj sinkronizaciji vremena, Rancière prikazuje isječak iz klasičnog holivudskog filma – *Plodovi gnjeva* (*The Grapes of Wrath*, 1940.) redatelja Johna Forda, nastao prema istoimеноm romanu Johna Steinbecka. Film također tematizira prijelaz iz starog u novo doba, pra-teći seljake koji su zbog razvoja mehanizacije primorani otići sa svoje zemlje. Rancière primjećuje da Fordova specifična uporaba vremena, odnosno prekid linearnog razvoja priče i umetanje druge temporalnosti (u vidu seljaka koji odbijaju napustiti zemlju), ukazuje na društvenu napetost te oslikava povijesni i politički trenutak u kojem je film nastao. Klasična forma u tom smislu ipak dopušta integriranje temporalnosti koja odstupa od osnovne vremenske linije bez rizika od narušavanja narativne ravnoteže. No, već sljedećim primjerom iz suvremene kinematografije Rancière je pokazao kako takvo korištenje vremena nije adekvatno za reprezentaciju sadašnjosti. Prikazan je isječak iz filma *Kolosalna mladost* (*Juventude em Marcha*, 2006.) portugalskog redatelja Pedra Coste, koji prati živote radnika migranta u Lisabonu, no u njihovom portretiranju posve napušta tradicionalnu narativnu strukturu. Priče migranata nisu poredane u nikakav logičan kontinuitet, one nisu dokumentarni prikazi njihovih života već fikcija, shvaćena na aristotelovski način – kao ono što bi moglo biti. Rancière u njima prepoznaje simbol zajedničke sudbine

svih migranata, a u nasumičnosti i diskontinuitetu priča simbol njihove neuklopljenosti u dominantni društveni poredak.

Rancière je ove filmske momente izabrao jer pripadaju specifičnim trenucima povijesti filma, oni govore o svom vremenu, o povijesnom kontekstu u kojem su napisani i snimljeni. Počevši s Vertovim filmom, koji s revolucionarnim žarom prikazuje kraj klasne borbe i stvaranje egalitarnog društva, preko Forda koji ukazuje na razdvajanje i postojeću socijalnu napetost sve do Coste koji razotkriva različite oblike eksploatacije i izolacije »drugih« kojim svjedočimo. Ono što Rancière ističe kao ključno u njihovim filmskim postupcima jest to da su, da bi nam govorili svom vremenu, na određeni način koristili upravo vrijeme.

Nakon predavanja uslijedila je kratka rasprava, koja je nastavljena sutradan na Akademiji dramskih umjetnosti. Razgovor je moderirao Leonardo Kovačević, urednik filozofskog programa Trećeg programa Hrvatskog radija, koji je uvodnim pitanjima otvorio prostor za daljnju raspravu, usredotočivši se pritom najviše na intersekciju politike i teatra kao čestu temu Rancièreovih tekstova. U raspravi su dotaknute najznačajnije točke njegove filozofske misli, od ideje radikalne ravnopravnosti u obrazovanju do ideja iz područja političke filozofije i njihove primjene na aktualna društvena pitanja. Posjećenost oba događaja svjedočila je o interesu za raznorodnu misao francuskog filozofa i značajnoj recepciji njegova djela u našoj sredini, stoga se nadamo da kontinuitet objavljivanja njegovih knjiga i posjeta ovdje neće završiti.

Ivana Pejić

1. Regionalni studentski simpozij

»Kritičko mišljenje«

2. Regionalni studentski simpozij

»Humanizam u doba neoliberalnog kapitalizma«

1. Regionalni studentski simpozij

»Kritičko mišljenje«

U Splitu se 2. i 3. listopada 2014. godine održao prvi *Regionalni studentski simpozij* »Kritičko mišljenje«, kojega su organizirali studenti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. Organizaciji simpozija podršku su dali asistenti i asistentice Odsjeka za filozofiju

Filozofskog fakulteta i Učiteljskog studija, ali i kolege iz drugih studentskih udruga van splitskog sveučilišta, pri čemu su potporu dali Studentski zbor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu i Hrvatsko filozofsko društvo. Obilježen regionalnim i interdisciplinarnim karakterom, rezultirao je s 26 studentskih izlaganja, 6 pozvanih predavanja i mnogobrojnom publikom.

Na otvaranju simpozija predsjednica Organizacijskog odbora Valentina Perišić i predsjednik Programskog odbora Luka Matić istaknuli su da je cilj simpozija poboljšavanje studentskog standarda te doprinos stvaranju kritičko-refleksivne svijesti u društvu. Kritičko mišljenje, istaknuli su, ključno je kao doprinos humanističke struke društvu. Otvaranju simpozija svojim su govorom dali obol i prorektori Sveučilišta u Splitu Branko Matulić i Boris Maleš, zatim Sonja Carić, tadašnja predsjednica Studentskog zbora Filozofskog fakulteta u Splitu te Aleksandar Jakir, dekan Filozofskog fakulteta u Splitu.

Prvo pozvano predavanje održao je Mislav Kukoč s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu na temu »Filozofija kao kritičko mišljenje«. U svojem predavanju istaknuo je da je filozofija ljubav spram mudrosti te da je ona jedan od temeljnih aspekata čovjekove duhovnosti, spoznaja i doživljaja samog sebe, vlastita svijeta, ali i smisla postojanja. Kritičko mišljenje istaknuo je kao temeljni instrument filozofije, a ukidanje istog okarakterizirao je kao »ukidanje balasta zbiljnosti«. Prvi student koji je imao čast izložiti svoj rad bio je Dušan Milenković iz Niša s temom »Kritičko promišljanje klasične muzike u Adornovoj *Filozofiji nove muzike*«. U nadasve zanimljivom izlaganju, Milenković je ukazao na specifičnu interakciju slobode i nužnosti u dodekafonijskoj kompoziciji te na istovremenu limitiranost i beskrajnost njenih izražajnih mogućnosti. Usto, pružio je osvrt na dijalektičnost u recepciji glazbenog djela dodekafonije i njenom utjecaju na klasičnu glazbu. Nakon njega, prvi krug predavanja zatvorili su Anđelko Mihanović iz Splita s izlaganjem »O specifičnostima likovne kritike« te Denis Jurković iz Osijeka s izlaganjem »Estetsko obrazovanje kao element cjelovitog obrazovanja«.

Usljedili su pozvani predavači, najprije Zoran Dimić s Odsjeka za filozofiju Sveučilišta u Nišu te Livia Puljak s Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. Dimić je predstavio temu »Kritičko mišljenje u ždrelu novog varvarstva«, ustanovivši da kriza rađa kritiku, a u modernom dobu kriza ne nedostaje. Moderno doba okarakterizirano je kao doba neprestanih i burnih političkih, ekonomskih, društve-

nih, kulturnih i obrazovnih kriza. Također je istaknuo i ulogu Immanuela Kanta kao filozofa koji je filozofiju pokušao iznijeti na jedan novi put, put kritike. Livia Puljak izložila je temu »Šarlatanstvo u medicini i nedostatak kritičkog mišljenja«, u kojem je kritizirala reklamiranje proizvoda koji obećavaju čudesne učinke za zdravlje i izgled čovjeka, kao i na našu spremnost da u njih povjerujemo. Goran Stanić iz Zagreba otvorio je drugu sesiju studentskih izlaganja s radom »Uloga filozofije kao kritičkog mišljenja u objavljenim religijama«, a nakon njega sa svojim izlaganjima nastupili su i predsjednici Organizacijskog i Programskog odbora simpozija, najprije Valentina Perišić iz Splita, a potom Luka Matić iz Osijeka. Valentina Perišić je govorila o Gaji Petroviću u ulozi kritičke refleksije u razotuđenju čovjeka, dok je Matić izložio svoj rad »Društveno-politički angažman filozofa na tragu Gramscijeva 'Vivo, sono partigiano' i praxisovske 'nepoštedne kritike svega postojećeg'«.

Nakon pauze, u popodnevnom satima, govorila je Milica Rašić iz Niša s temom »Žil Delez: filozofija kao stvaranje pojmova«. Usljedili su Nikša Babić i Ivo Alebić s izlaganjima »Problemi ustavljanja dekonstrukcije Jacquesa Derride«, odnosno »Rješavanje hermeneutičkog kruga u indijskoj filozofiji«. Završni krug prvog dana izlaganja započela je Marija Jakovljević iz Beograda s temom »Sociologija nije kritički predmet – kritičko čitanje dokumenata koji definišu srednjoškolsku nastavu sociologije u Srbiji«, a nastavio je Hristijan Cvetkovski iz Skopja sa svojim radom »Evropski kredit transfer sistem (ECTS) i Institut za povijest«. Prvi dan simpozija zatvorila je Aleksandra Ninković iz Beograda. Svojim izlaganjem postavila je pitanje »Da li je primena pravila logike nužna za kritičko mišljenje? Problem definisanja kritičkog mišljenja i njegove domenospecifičnosti odnosno generalizibilnosti«.

Drugi dan simpozija započeo je s »Dva pristupa problemu kritičkog mišljenja« Hrvoja Potlimbrzovića iz Osijeka, a uslijedila je Marina Meić iz Splita s izlaganjem »Mogućnosti razvijanja kritičkog mišljenja u nastavi« i Ida Kovač s temom »Kritika kompetencijskog pristupa obrazovanju – tko je u krivu, a tko u pravu«. U novoj sesiji, uslijedila je »Polemika o pravu na pobačaj u Republici Hrvatskoj« Tee Barač iz Splita i »Politika menstucije« Jelene Stanković iz Novog Sada. Potom je Dražen Rastovac iz Rijeke govorio o tome »Treba li dopustiti privatizaciju voda?«, a Anita Lunić je iznijela »Filozofsko promišljanje problema rata kao specifičnog elementa u simboličkoj izgradnji kolektivnog«.

Uslijedila su dva pozvana predavanja. Prvo je izlagao Berislav Žarnić s Filozofskog fakulteta u Splitu, zajedno s odsječkom kolegicom Gabrielom Bašić, na temu »Uloga autoriteta u kritičkom mišljenju i ravnopravnoj raspravi«. Nakon toga je Davor Balić s Filozofskog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku održao predavanje na temu »Prosudbe Miroslava Krležo o Vladimiru Filipoviću i njegovu tekstu *Osnovi etičko-filozofske orijentacije Marka Marulića*«. Pretposljednju sesiju studentskih izlaganja otvorila je Andrea Berber iz Beograda s »Evolutivnom osnovom morala«. Uslijedili su Josip Guć i Ivan Rak iz Splita s temama »Voltaireov kritički duh«, odnosno »Kritičko mišljenje i njegovi neprijatelji«.

Posljednji krug izlaganja započeo je sa Strahnjom Đorđevićem iz Beograda izlaganjem »Preispitivanja redukcionističkih tendencija u savremenoj filozofiji«. Zatim je Renata Busatto iz Splita govorila o »Branislavu – prvom hrvatskom ilegalnom tjedniku«. Posljednje izlaganje na simpoziju održala je Marija Jeramaz, također iz Splita, koja je sa svojom temom ujedno i postavila simboličko pitanje s kojim se može povezati cijela tema simpozija – »Čitate li knjige koje spaljujete?«.

Ono što je simpozij obilježilo svakako su bila kvalitetna i raznovrsna izlaganja, kao i odlične i konstruktivne rasprave koje su ih slijedile. Možemo sa zadovoljstvom utvrditi da je cilj simpozija ostvaren: interdisciplinarna suradnja, komunikacija studenata iz cijele regije i razvijanje kritičkog mišljenja.

2. Regionalni studentski simpozij »Humanizam u doba neoliberalnog kapitalizma«

Godinu dana kasnije na Filozofskom fakultetu u Splitu od 7. do 9. listopada 2015. godine održan je 2. *Regionalni studentski simpozij* »Humanizam u doba neoliberalnog kapitalizma«. Glavni organizatori simpozija bili su Filozofski fakultet u Splitu i Hrvatsko filozofsko društvo. Simpozij su organizirali studenti Filozofskog fakulteta u suradnji sa Studentskim zborom Filozofskog fakulteta, Pravnog fakulteta i Katoličkog bogoslovnog fakulteta te ELSA-e (The European Law Students Association) Split. Organizatori su nastojali osigurati prostor i vrijeme za otvoreni dijalog o doprinosu društvenih i humanističkih znanosti u razvoju moderne civilizacije te upozoriti na probleme i moguća rješenja u pogledu uloge humanizma u neoliberalnom kapitalizmu.

Otvaranju simpozija prethodio je »Uvod u javnu raspravu« održan 7. listopada koji je otvorio Pavo Barišić s Filozofskog fakulteta u

Splitu predavanjem u kojem je ukazao na aktualnost i značaj javne rasprave i deliberacije kao načina odlučivanja, pri čemu je, između ostalog, problematizirao dilemu izbora između demokracije i tehnokracije u kontekstu deliberacije, odnosno razmatrao je problem čemu točno u okvirima javne rasprave kao načina odlučivanja dati prednost – mišljenju stručnjaka ili javnom mnijenju. Slijedeći Aristotela, Barišić je zaključio da bi javno mnijenje, kao izraz zajedničkih interesa, ipak trebalo imati prednost pred mišljenjem stručnjaka koje prije može biti vođeno pojedinačnim interesima.

Sljedeću sesiju otvorila je Gabriela Bašić s Filozofskog fakulteta u Splitu. Svojim predavanjem postavila je pitanje »U čemu se sastoji konvencionalnost argumentacijskih pravila?« te je tematizirala kriterij racionalnosti i epistemičke opravdanosti tih pravila. U sličnom tonu uslijedilo je izlaganje »Model kritičke rasprave u pragmatijalektici« studentice Valentine Perišić koja je iznijela povijesni prikaz modela argumentacije, pri čemu se posebno osvrnula na model pragmatijalektike Van Eemeren i Grootendorsta, izloživši njene temeljne postavke. Posebnu pažnju Perišić je pridala modelu kritičke rasprave u pragmatijalektici.

O »Važnosti govorničke edukacije« govorila je Gabrijela Kišiček s Odsjeka za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, ističući kako se učenju govorničva ne pridaje dovoljno pažnje. Naglasila je bitnost govorničke edukacije, koliko za govornika toliko i za slušača, s ciljem učenja razlikovanja demagogije od argumentacije. U posljednjoj sesiji uvodnog dana i na zatvaranju »Uvoda u javnu raspravu«, svoja predavanja održale su dvije studentice Pravnog fakulteta u Splitu. Azra Budalica je izložila »Praktičnu primjenu komunikacijskih vještina«, a Ivona Dujmović se osvrnula na »Važnost komunikacije u današnjem društvu«.

Svečano otvorenje simpozija »Humanizam u doba neoliberalnog kapitalizma« održano je 8. listopada, a započelo je pozvanim predavanjima profesora Mislava Kukoča i profesora Petra Filipića. Mislav Kukoč s Filozofskog fakulteta u Splitu otvorio je simpozij predavanjem »Humanizam u doba globalizacije« kroz koje je analizirao značenje i značaj humanizma u modernom globaliziranom svijetu, ukazavši na raskorak između humanističkih ideala kršćanske, marksističke i liberalne misli i njihove provedbe i ozbiljenja u praksi. Petar Filipić s Ekonomskog fakulteta u Splitu održao je predavanje »O neoliberalnoj paradigmi i hrvatskom visokom školstvu« u kojem je iznio analizu stanja u hrvatskom visokom

školstvu s dijagnozom da je glavni problem hrvatskog visokoškolskog sustava njegova neracionalna organizacija i financiranje koje je vođeno osiguravanjem društvenog mira pružanjem beneficija profesorima i studentima. Također je ukazao na reduciranje autonomije sveučilišta i deficit kritičkog mišljenja unutar visokoškolskog sustava.

Jovana Đurišić iz Nikšića otvorila je prvu studentsku sesiju govoreći o »Humanizmu i vrijednostima u neoliberalnom društvu«. Ivana Zajc iz Ljubljane svojim je izlaganjem »The dramatic text and the mechanisms of society: The case of stage directions« istražila narav didaskalija. Uslijedilo je izlaganje Nikše Babića iz Splita »Značenje decentriranja strukture u humanističkim znanostima za filozofiju«.

U novoj sesiji pozvani je predavač Hrvoje Jurić s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu održao predavanje pod nazivom »Neoliberalizam i humanizam« u kojem je analizirao tri temeljne ideje humanizma iskazane u prosvjetiteljstvu – jednakost, slobodu i bratstvo. Zaključak predavanja bio je da bi njihova reaktualizacija trebala biti temelj borbe protiv neoliberalizma kao vladajućeg ekonomsko-političkog sistema i svjetonazorsko-ideološke strukture.

Završni krug drugog dana izlaganja započeo je Josip Guć iz Splita postavivši pitanje »Što svijet očekuje od kršćana?« i pozvao je na dijalog između ljudi različitih svjetonazora. Ida Kovač iz Zagreba održala je izlaganje »Povezanost osjećaja sreće i (neoliberalnog) obrazovanja«. Milan Popadić iz Nikšića i Delfa Djedović iz Zagreba tematizirali su identitet iz različitih perspektiva. Milan Popadić je iznio kritiku potrošačkog društva u izlaganju o »Dehumanizaciji i krizi identiteta u društvu neoliberalnog kapitalizma«, dok je Delfa Djedović govorila o »Formiranju identiteta u adolescenciji i promjenama u radnom identitetu«.

Posljednji dan simpozija otvorila je Josipa Burazer iz Splita s temom »Kratki povijesni pregled kršćanske slike žene s posebnim osvrtom na učenje Ivana Pavla II.«. Nakon toga se Ivan Peović iz Splita svojim izlaganjem »Politika Bliskog Istoka: Američki imperijalizam i islamistički ekstremizam« osvrtno na naftnu krizu te mnoge druge probleme na Bliskom Istoku.

U drugoj sesiji popraćeno je izlaganje troje studenata s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Mihael Sučić temom »Valpovština – kulturna baština i turizam« ukazao je na neiskorištene turističke potencijale kulturnih spomenika i baštine sjeverne Hrvatske. Mislav Čaljkusić se nadovezao na tu temu svojim izlaganjem

»'Stvaranje' baštine i oblikovanje identiteta. Baština kao kulturno dobro raspoloživo u komercijalne svrhe«. Sesiju je zatvorila Gabriela Martić s izlaganjem »Plodovi tranzicije: dodatak učenju/problematiziranju povijesti kroz *status quo*« kojim je ukazala na slab interes za povijest koja se u školama pretvara u faktografiju.

U sljedećoj sesiji kroz predavanje »Pokoravanje i humanizam. Filozofska analiza djela M. Houellebecqa« Marita Brčić-Kuljiš s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Splitu analizirala je Houellebecqovu kontroverznu knjigu *Pokoravanje* koja donosi viziju buduće Francuske i Europe u rukama islamista kroz oči sveučilišnog profesora književnosti. Brčić-Kuljiš pokazala je da knjiga ustvari kritizira neoliberalni sistem koji vodi produbljivanju otuđenja, atomizaciji društva i gubljenju kulturnog identiteta i vrijednosti.

Poslijepodnevnu sesiju studentskih izlaganja otvorio je Dino Dabro iz Splita izlaganjem »Egzistencijalizam kao sekularni humanizam«, a zatim je Valentina Perišić iz Splita izlaganjem »Obrazovanje za svjetsku građanskost prema Marthi Nussbaum« tematizirala teškoće humanističkih znanosti u suvremenom svijetu s osvrtom na Hrvatsku, a također je predstavila model »svjetske građanskosti« kao rješenja. Jelena Stanković iz Novog Sada istaknula je negativne posljedice neoliberalnog kapitalizma na znanje i obrazovanje u izlaganju »Znanje kao intelektualni kapital u neoliberalizmu«.

Posljednju sesiju otvorila je Ana Vlah iz Zagreba predavanjem na temu »Poučavanje govornišva«. Tin Puljić iz Zagreba zatvorio je simpozij izlaganjem »Ostvarenje prava na kvalitetno obrazovanje u Republici Hrvatskoj – ususret kurikulumoj reformi: primjer debate kao edukacijske metode« u kojem je analizirao obrazovnu politiku Republike Hrvatske istaknuvši kao preduvjete za kvalitetno obrazovanje realizaciju kurikuluma koji počiva na novom, otvorenom načinu nastave temeljenom na razvoju kritičkog mišljenja, interdisciplinarnosti te kulture dijaloga.

S Puljićevim izlaganjem završio je 2. *Regionalni studentski simpozij* na Filozofskom fakultetu u Splitu koji se odlikovao raznovrsnim temama i živim raspravama.

Antonio Kovačević
Valentina Perišić
Daria Radman
Milena Radović
Ivan Rak

Predstavljanje digitalnog arhiva časopisa *Praxis* i *Korčulanske ljetne škole*

Nekoliko mjeseci nakon što su se na internet-skoj stranici projekta *Memory of the World* počeli pojavljivati prvi dokumenti koji pripadaju u korpus građe za istraživanje filozofskog časopisa *Praxis* i *Korčulanske ljetne škole*, 12. listopada 2015. u dvorani Srpskog kulturnog društva Prosvjeta održano je predstavljanje digitalnog arhiva *Praxisa* i *Korčulanske ljetne škole*. Taj arhiv, smješten na web stranici www.praxis-arhiva.net, nastao je skeniranjem građe koju je prikupio Ante Lešaja, umirovljeni profesor političke ekonomije Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Prije no što je građa digitalizirana i objavljena na internetu, o njoj smo mogli doznati iz Lešajine knjige *Praxis orijentacija, časopis Praxis i Korčulanska ljetna škola (građa) / Praxis Orientation, Journal Praxis and The Korčula Summer School (collection)* iz 2014. godine. Iz autorova »Predgovora« toj knjizi doznajemo da će, osim u digitalnom obliku, »prikupljena građa (...) biti dostupna na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, u Općoj biblioteci Referalnog centra za bioetiku Hrvatskog filozofskog društva te u fondu Zavičajne zbirke Gradske knjižnice u Korčuli« (Lešaja, 2014:13). Kako i zašto je prikupljao građu, Lešaja je izvijestio u poglavlju koje je naslovio »Uvodne napomene uz građu«. Na početku tog poglavlja, zapisao je da su temeljni razlozi za prikupljanje građe značaj »*Praxis orijentacije*, časopisa *Praxis* i *Korčulanske ljetne škole* za razumijevanje društvenih, kulturnih i znanstvenih prilika na prostoru Jugoslavije u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća« te »politika isključivosti 1990-ih u Hrvatskoj, ali i u ostalim osamostaljenim dijelovima Jugoslavije«, koja je dovela do društvene i znanstvene marginalizacije nasljeđa *Praxis orijentacije* (Lešaja, 2014:19, 27). Građu je, također doznajemo iz njegove knjige, Lešaja podijelio u osam kategorija:

»1. Uvodni materijal uz građu o *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*; 2. Izdanja *Praxisa* (domaće i internacionalno izdanje časopisa, džepna izdanja, zbornici); 3. Publicirane knjige članova redakcije časopisa *Praxis* i suradnika, 4. Dokumentacija o *Korčulanskoj ljetnoj školi*; 5. Članci iz periodike (časopisi, novine, izvodi iz knjiga) o *Praxis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*; 6. Knjige o *Praxis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi* – na jezicima naroda Jugoslavije i na drugim jezicima; 7. Bibliografija o *Praxis orijentaciji*, *Praxisu* i *Korčulanskoj ljetnoj školi*; 8. Fotografije i filmski zapis o *Korčulanskoj ljetnoj školi* (dijelom i o *Praxisu*)« (Lešaja, 2014:37).

Prvi dio samog predstavljanja bila je tribina o *Digitalnom arhivu* na kojoj su, uz moderiranje Petra Milata, govorili Tomislav Medak iz Multimedijalnog instituta, Nikola Mokrović iz Documente – Centra za suočavanje s prošlošću i Ante Lešaja.

Na početku tribine, Medak je izvijestio da je ideja *Digitalnog arhiva* potekla iz projekta »Javne knjižnice« koji u Multimedijalnom institutu vodi zajedno s Marcellom Marsom. *Arhiv* je važan, po njegovu sudu, iz četiriju razloga: najprije zato što omogućuje lakši pristup građi; zatim zato što autorska prava – koja su obilježila eru papirnatih izdanja – ograničavaju mogućnost distribucije, dočim objavljivanje digitalnih preslika građe otvara raspravu o legitimnosti dijeljenja digitalnih izdanja bez naknade; nadalje zato što je rad brojnih knjižnica otežan redukcijom materijalnih sredstava pod izlikom politika štednje te, naposljetku, zato što knjižni fond ponuđen u knjižnicama na posudbu formira raznovrsne identitete – utoliko je važno raditi na dostupnosti građe koja je devedesetih godina prošlog stoljeća otpisana iz hrvatskih knjižnica kao nepodobna. U vezi s angažmanom Multimedijalnog instituta oko digitalizacije *Praxisa* valja spomenuti i da su njegovi članovi omogućili sastanak preživjelih suradnika *Praxisa* koji se održao u rujnu 2002. godine na Korčuli te su svjedočanstva okupljenih objavljena u knjizi *Sloboda i nasilje. Razgovor o časopisu Praxis i Korčulanskoj ljetnoj školi* (ur. Nebojša Popov). Na str. VI. Popov piše:

»Razgovor je, u Korčuli (Soline), trajao pet dana (9–13. septembra 2002) u kući profesora Ante Lešaje, pokretača osnivanja Dokumentacionog centra Korčulanske ljetne škole, koji je i učestvovao u razgovoru. Formalnu organizaciju omogućila je zagrebačka nevladina organizacija MAMA, odnosno Petar Milat i Tomislav Medak, diplomirani filozofi Sveučilišta; oni su najavili i svoje priloge daljem dijalogu. Snimljeni razgovor je, marljivo i savesno, skinula s trake novinarka Olivija Rusovac, višegodišnja saradnica Republike. Učesnici razgovora su autorizovali svoja izlaganja.«

Usto, Medak je podsjetio i da je Institut radio i na digitalizaciji časopisa *Arkin* koji je »devedesetih provodio nepoštednu kritiku svega postojećega u ovom našem malom kontekstu«.

Nakon Medaka govorio je Nikola Mokrović iz Documente, voditelj tima koji je skenirao građu. Mokrović je istaknuo dva razloga zbog kojih smatra da je važno da je ova građa digitalizirana. Prvi od njih nazvao je osobno-političkim, a svodi se na njegovo uvjerenje da je dobro čuvati od zaborava nasljeđe »nepoštedne kritike svega postojećega« i »dionizijskog socijalizma s Korčule«. Drugi Documentin razlog je organizacijski – naime, za Documentu ova građa predstavlja vrijedan resurs

za proučavanje društvene povijesti druge polovice proteklog stoljeća, što je važna sastavnica procesa suočavanja s prošlošću. Uz to, Mokrović se očitovao i o sadržaju građe istaknuvši da su njezin najveći dio članci iz periodike objavljeni između 1957. i 2013. godine, a da je najstariji dokument u zbirci UDB-in elaborat o časopisu *Pogledi* (Riječ je o nepotpisanom dokumentu UDB-e za Zagreb iz ožujka 1954. godine. Vidi: »Елаборат о редакцији 'Погледа' и о ставу појединих чланова СКЈ на филозофском факултету« u: *Љемонис СКД Процјета*, 2001:522–535).

Posljednji govornik u ovom dijelu programa bio je Ante Lešaja. Prisjetio se rada na prikupljanju zbirke, što je započeo krajem osamdesetih smatrajući da bi knjižnica u Korčuli trebala imati zavičajnu zbirku posvećenu *Korčulanskoj ljetnoj školi*. Međutim, u prvoj polovici devedesetih godina, u sklopu sveobuhvatnog otpisivanja nepodobne knjižne građe, što je Lešaja opisao u svojoj knjizi *Knjigocid* (2012.), njegov je rad u korčulanskoj knjižnici završen. Nakon toga trebalo je pronaći odgovarajući institucionalni okvir za očuvanje i proširenje zbirke, čemu je umnogome pomogao Lino Veljak, osiguravši da zbirku prihvati Hrvatsko filozofsko društvo. Prema Lešajinoj procjeni, posao oko zbirke objavljivanjem *Digitalnog arhiva* nije završen jer postoji još građe koju treba prikupiti, primjerice audiovizualni zapisi sa zasjedanja Korčulanske ljetne škole. Time će se, smatra on, osigurati nasljeđe *Praxis orijentacije*, časopisa *Praxis* i *Korčulanske ljetne škole* od možebitnih budućih pokušaja njegova zatiranja.

Drugi dio predstavljanja bio je razgovor »Praxis, Partija, revolucija« u kojemu su sudjelovali Veselin Golubović, autor više knjiga o *Praxisu*, od kojih je najpoznatija *S Marxom protiv Staljina. Jugoslavenska filozofska kritika staljinizma 1950–1960* (1987.), Dejan Jović, profesor na Fakultetu političkih znanosti zagrebačkog Sveučilišta, i Luka Bogdanić, docent na Katedri za filozofsku antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu koji je o *Praxisu* objavio knjigu *Praxis. Storia di una rivista eretica nella Jugoslavia di Tito* (2010.).

Razgovor je otvorio Golubović iznoseći radikalnu prosudbu da se većina kulturne i znanstvene javnosti u Hrvatskoj danas stidi onoga čime bi se trebala ponositi, misleći pod time i na *Praxis* za koji ocjenjuje da je od Zagreba, u svoje vrijeme, bio učinio filozofski centar Europe, a da su na Korčulu bili dolazili svi najznačajniji filozofi dvadesetog stoljeća, uz iznimke Györgya Lukácsa i Jean-Paula Sartrea. Nadalje, podsjetio je da su *Praxisu* prethodili *Pogledi* koji su ugašeni partijskom direktivom. Također, Golubović je ukazao i

na to da je u jugoslavenskoj Partiji bilo više ideološko-teorijskih struja, među njima i antistaljinistička, ali da je i iz njezine perspektive *Praxis* bio u kritici staljinizma otišao predaleko.

Na to se nadovezao Jović podsjećajući da je u Savezu komunista Jugoslavije trajala stalna rasprava o pravoj interpretaciji Marxa i marksizma, primjerice ona – na koju u svojoj nadolazećoj knjizi ukazuje Vladimir Unkovski-Korica – između radničkih sindikata i partijskih ideologa o tome tko je pravi predstavnik radničke klase (izaći će pod naslovom *The Economic Struggle for Power in Tito's Yugoslavia. From World War II to Non-Alignment* u 2016. godini). Nužni dio tih rasprava, prosuđuje Jović, bila je stalna opasnost od bivanja proglašenim revizionistom.

Luka Bogdanić kontekstualizirao je *Praxis* u okviru razvoja »zapadnog marksizma«. Prema njegovoj prosudbi, važno je uočiti da je *Praxis* bio projekt u kojemu je u području filozofske antropologije tematizirana ljudska praksa kao samoproizvođenje (*autopraxis* i *autopoiesis*) pod utjecajem Györgya Lukácsa. Kao neke važne momente razvoja *Praxisa* u kontekstu »zapadnog marksizma«, Bogdanić je izdvojio časopis *Pogledi* (1952.–1955.) u okviru kojega se formirala generacija filozofa koji će kasnije osnovati *Praxis*, zatim objavljivanje Marxovih i Engelsovih *Ranih radova* (1953.), kao i činjenicu da je Drugi svjetski rat KPJ završila bez inteligencije i bila je primorana osloniti se na najmlađu generaciju formiranu u partizanskoj borbi. U poslijeratnom razdoblju mlada generacija filozofa borila se da osvoji prostor za vlastitu interpretaciju Marxa i marksizma. Već pedesetih godina, prema Bogdaniću, to su radili kritizirajući birokratizaciju Partije, ali s pozicija bitno različitih od onih koje je zastupao najpoznatiji jugoslavenski disident Milovan Đilas. Kasnije, početkom sedamdesetih, praksisovci su izveli i kritiku nacionalizma u jugoslavenskom društvu, ali ne iz liberalističkih pozicija, a opet ne ni s partijskih. U geopolitičkom smislu, ta je grupa filozofa imala, smatra Bogdanić, ulogu dvostruke spona – kako između marksista s različitih strana »željezne zavjese« tako i između marksizma i nemarksističkih filozofskih pristupa. Povrh toga, stranim komunistima *Praxis* je služio kao primjer disidencije unutar jedne komunističke partije da bi ti komunisti ojačali svoje pozicije. Naposljetku, istaknuo je Bogdanić, nasljeđe *Praxisa* važno je i zato što nakon raspada jugoslavenskog socijalizma njegovi akteri nisu završili ni u nacionalizmu niti u liberalizmu, već su do kraja svojih života ostali nosioci kritičke misli.

Potonje ukazuje na jedan od razloga važnosti objavljivanja *Digitalnog arhiva* Praxisa i *Korčulanske ljetne škole*. Naime, sada je svakom čitatelju našeg jezika dostupna građa za istraživanje razvoja hrvatske i jugoslavenske filozofije iz razdoblja socijalizma. No ovaj *Arhiv* nije samo to, on je i repozitorij kritičkog i analitičkog oruđa koji ima potencijal za otvaranje novih perspektiva suočavanja sa suvremenom stvarnošću. Naposljetku, važna je njegova odrednica i to da je slobodan – znanje i informacije koji se u njemu nalaze stoga više neće biti moguće zaključati u bibliotečna spremišta niti će ikada biti moguće da si netko prisvoji ekskluzivno pravo vlasništva nad nasljeđem Praxisa i njegovog tumačenja. Objavljivanjem ovog *Arhiva*, pola stoljeća nakon što je objavljen njegov prvi broj, *Praxis* se vraća svima onima »koji nisu ravnodušni prema životnim pitanjima našeg vremena« da u skladu sa svojim mogućnostima doprinesu »razvoju filozofske misli i ostvarenju humane ljudske zajednice« (Petrović, 1967.).

Luka Matić

Intenzivni bioetički kurs u Zürichu

Institut za biomedicinsku etiku i povijest medicine Sveučilišta u Zürichu (IBME), u sklopu obilježavanja svoje desete obljetnice, organizirao je u Zürichu, od 13. do 15. studenoga 2015., u suradnji sa Sveučilišnom bolnicom u Zürichu i Harvardskim medicinskim fakultetom, *Ciriški intenzivni bioetički kurs* (ZIBC – Zurich Intensive Bioethics Course). Bilo je to mjesto susreta preko dvije stotine znanstvenika i studenata različitih usmjerenja te liječnika i drugih medicinskih stručnjaka, koji su – kako je sugerirao i naslov skupa – u tri dana, od jutra do večeri, raspravljali o različitim bioetičkim problemima koji se pojavljuju u kliničkoj praksi zaista *intenzivno*, do te mjere da se pauza nije zvala *pauzom*, nego *tranzicijom* (od jedne do druge prostorije), a ručkovi su bili »rasprave o kliničkim slučajevima, u manjim grupama, uz ručak«.

Dok su plenarni predavači bili mahom iz Švicarske, Njemačke i Sjedinjenih Američkih Država, ostali su izlagači i sudionici bili iz šireg kruga zemalja, od Saudijske Arabije i Egipta preko Ukrajine i Rumunjske do Srbije i Hrvatske. Spomenute rasprave o kliničkim slučajevima bile su fokusirane na problematiku eutanazije i kronične anoreksije nerivoze

te na stanje medicine i zdravstvene skrbi u istočnoj Europi. Trideset i dva plenarna izlaganja obrađivala su široki spektar pitanja, među ostalima: razvoj i izazovi kliničke bioetike, različiti etički pristupi u razmatranju kliničkih dilema (principalizam, utilitarizam, etika skrbi, kazuistika, mikroetika, sestrińska etika, narativna etika i dr.), ključni pojmovi biomedicinske etike (autonomija, pravednost, prava, osjećaji i dr.), etička konzultacija u medicinskoj praksi, ekonomski i pravni aspekti zdravstvene skrbi, bioetička edukacija, uloga filma i književnosti u bioetičkoj refleksiji itd.

Ono što mi je, kao sudioniku ovog skupa, bilo posebno upečatljivo jest da su ne samo predavači nego i diskutanti i svi drugi sudionici u najizvršnijem smislu ostvarivali načela interdisciplinarnosti i pluriperspektivnosti, odnosno da su filozofi i drugi teoretičari u pravilu privodili svoja razmatranja praktičnim problemima kliničke medicine, a da su, s druge strane, liječnici i medicinske sestre raspravljali o problemima kliničke prakse na visoko konceptualnoj razini. Sudjelovanje velikog broja studenata medicine, biologije, filozofije, politologije i drugih studija doprinijelo je, pak, ne samo tematskoj i perspektivnoj nego i generacijskoj raznolikosti ovog dobro osmišljenog i dobro organiziranog skupa.

Hrvoje Jurić

Okrugli stolovi Tjedna Svjetskog saveza mladih 2015.

U sklopu programa *Tjedna Svjetskog saveza mladih*, održanog od 16. do 22. studenog 2015. godine pod naslovom »Sloboda i odgovornost: Rješenje mladih za probleme današnjice«, održano je nekoliko tribina od filozofskog interesa.

Okrugli stol »Sloboda, odgoj, demokracija: pretpostavke ostvarivanja dijaloga u pluralističkom društvu«

U utorak 17. studenog u Velikoj dvorani Matice Hrvatske u Zagrebu održan je okrugli stol naslovljen sa »Sloboda, odgoj, demokracija: pretpostavke ostvarivanja dijaloga u pluralističkom društvu«. Na njemu su nastupili Vedrana Spajić-Vrkaš, autorica kurikulumu građanskog odgoja, Raul Raunić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Stjepan Radić s Katoličkom bogoslovnog fakulteta u Đakovu te Neven Šimac, član komisije *Iustitia et Pax*. Razgo-

varali su o mogućim metodama konstruktivne rasprave između različitih vrijednosnih koncepcija pitanja odgoja i stupnja potrebne državne intervencije. Postavili su pitanje koliko je država odgovorna unutar demokratskog društva provoditi ulogu »odgojitelja«, a koliko takva uloga prerasta u jednostavno nameatanje ideologije kroz institucije.

Vrkaš je svoje izlaganje započela zabrinjavajućim stavom o tome kako se nitko ne brine za građane te je tijekom nastupa pokušala odgonetnuti odgovor na filozofski zanimljivo pitanje: »Je li građanin vrhunac ili smjer?«? Međutim, potencijalno interesantno plenarno izlaganje utopilo se u moru pomalo nepovezanih isječaka dilema poput odgoj vs. tolerancija, matematika vs. praksa, Kant i paradoks odgoja u kontekstu vječnog mira nasuprot odgojitelja, primjer *responsivne* škole itd.

Raunić je započeo tvrdnjom da je potrebna pluralistička rasprava kada se bavimo slobodom odgoja te je naveo Aristotelov stav »onoliko istine koliko narav dopušta«. Tijekom izlaganja nametnuo je temeljnu diobu: prva je da sukob vrednota nije sukob svjetonazora te nije logički problem već praktički; a druga je opozicioniranje vjerskog pluralizma nasuprot akademskog. Naveo je Rawlsove primjere konsenzusa te zaključio kako je vrednota u biti šarolika podložnost emotivnih strana.

Stjepan Radić kroz izlaganje pitao se trebaju li demokraciji vrline i je li opće dobro interes cjeline, odnosno bit zajednice. Postavio je dvojbe »građanin nasuprot crkve«, »pravедnost nasuprot boga«, »iznošenje stava nasuprot boga«; te se zapitao je li to ugroza tolerancije. Zaključio je kako građanstvo i crkva idu rukom pod ruku.

Šimac otpočinje izlaganje tezom o »različitim globalizacijama« (»grobilizacijama«) te o navirućem individualizmu, nihilizmu i relativizmu koje jamačno smatra prijateljima za Crkvu. Nastavio je obrazlaganjem o vrijednostima Europske unije te ustvrdio da je temeljna vrijednost prenošenje vrijednosti unutar dotične zajednice. Zborio je o religijskim korijenima Europe i spominjao nezaobilazni Rim kao kolijevku cjelokupne europske kulture i zajednice. Izvjestitelj je pritom začudio da uz taj kontekst nije naveo primjer Rima kao kolijevke nasilnog (vojnog) diskursa koji je vodio države kroz povijest, a koji je jedna od posljedica stvaranja Europske unije. Izlaganje je zaključio otvaranjem pitanja: »Treba li Europa biti država i je li potrebno toliko mišljanje 'vrijednosti' unutar jedne države?«

Izvjestitelji s ove tribine smatraju da kutovi ovog »okruglog stola« nisu bili zaobljeni u metaforičkom, intelektualnom smislu s obzirom da je bilo premalo mogućnosti za su-

djelovanje publike u raspravi, a smatraju da interakcija publike s izlagačima treba biti poanta okruglog stola. Primjera radi, na pitanje jednog od sudionika iz publike namijenjenog svim izlagačima: »Ne bi li mladost trebala biti rađanje vazda novih i svježih paleta umnih vidika, nasuprot mladolikog fasadnog lica etabiliranja konzervativnih, zastarjelih svjetonazora?« te u tom kontekstu »Kako mlad čovjek može biti desničar?«, samo je Šimac ponudio odgovor: »Ma vi, mladi, u današnje ste doba potpuno pomiješali pojmove lijevo-desno«. Također, rasprava izlagača među sobom izgledala je prije kao zbir monologa negoli dijalog, a i potrebno je navesti i da je »redar« iz publike oduzimao riječ jednom od sudionika rasprave koji se nadovezao na diskusiju te mu je zaprijetio da više ne upada u riječ. Izvjestitelji su se zapitali je li to način rješavanja kakav se sugerira naslovom ovog organiziranog događaja.

Okrugli stol »Medijske slobode – izazovi novog doba«

U srijedu 18. studenog u Auli Rektorata Sveučilišta u Zagrebu održan je okrugli stol pod naslovom »Medijske slobode – izazovi novog doba« O temi su govorili Viktorija Car s Fakulteta političkih znanosti, istraživačka novinarka Nataša Škaričić, predsjednik Hrvatskog novinarskog društva Saša Leković i Branko Vukšić, saborski zastupnik.

Prva riječ pripala je Viktoriji Car. Kao veliki problem u novinarstvu današnjice, Car je istaknula fenomen »građanskog novinarstva« kojeg ona naziva potpunim amaterizmom. Slobodu medija vidi u osiguravanju odvjetničke zaštićenosti novinara i po tom pitanju predlaže da se Hrvatska ugleda na njemački model. Nadalje, veću slobodu medija vidi u potrebnom jačanju strukovnih udruga koje bi im dale potporu. Kao predavačica na Fakultetu političkih znanosti spomenula je i problem zastarjelosti nastavnih programa, ali da se ta zastarjelost isto ne smije prenaglasiti. Parafrazirajući je, Car poantira s naglaskom da se novinar uči i izvježbava biti i stoga je od krucijalne važnosti izbaciti amaterizam iz medija.

Nadovezujući se na Viktoriju Car, istraživačka novinarka Nataša Škaričić preuzela je riječ i spomenula moderni fenomen interneta. Internet je, kazala je, moderna ugroza novinarstvu jer on sam u svojoj srži ne pripada profesionalcima. Škaričić se vratila na klasično novinarstvo i za amaterizaciju u Hrvatskoj optužila političke smicalice koje su za cilj imale uništavanje opozicijskih medija. Za primjer toga navela je slučaj iz 2005. u kojemu se pod vlašću Ive Sanadera dogodila pre-

prodaja komercijalnih medija. Kao rezultat amaterizacije navela je gubitak ugleda i tiraže raznih novina poput Jutarnjega lista.

Nakon zadnjih komentara Nataše Škaričić, kojima je poručila da su, osim tih katastrofalnih mjera, poduzete i neke pozitivne, ali nedovoljne mjere za vlade Zorana Milanovića, riječ je preuzeo predsjednik Hrvatskog novinarskog društva Saša Leković. Nadopunio je problematiku nedostatka slobode u medijima spominjući jednu, ne tako davnu, promjenu u zakonu. Naime, prije su nakladnici bili zaduženi za plaćanje novinarskih propusta, a sada to čine sami novinari, što ih stavlja u pat poziciju u kojoj, iz straha pred optužnicama i novčanim kaznama, provode autocenzuru te tako odustaju od pravog istraživačkog novinarstva. Leković je zatim spomenuo problem amaterizma, ali s naglaskom na teškoće njegovoga razrješavanja. Među ostalim, podsjetio nas je na neuspjelo prevedenu ideju izdavanja novinarskih licenci u Italiji.

Zasigurno najgrublji govor imao je saborski zastupnik Branko Vukšić. »Nisu političari krivi što već 25 godina mogu krasti i lagati«, poručio je. Izrazio je neugodno iznenađenje nad time što su novinari sami tako lako i bez borbe pristali na cenzuru. Također smatra da je novinarima »bilo bolje kad nam je bilo gore«, tj. da je socijalistički »crni mrak« opet svjetliji od današnje situacije, a potom je novinare usporedio s većinom saborskih zastupnika, u smislu lutaka na koncu zbog kojih je polovica novina sačinjena od plaćenih tekstova. U gotovo borbenom pokliču sve prisutne je pozvao, a pogotovo studente, na borbu protiv korumpirane političke elite.

Nakon njihovih govora uslijedila su mnoga pitanja iz publike koja nisu promijenila opću atmosferu okruglog stola. Pred nama je ocrtana jedna pesimistična slika, kako današnjeg novinarstva tako i onog što možemo od njega očekivati u budućnosti. Ako bismo u jednoj rečenici morali opisati lajtmotiv okruglog stola o slobodi medija, bila bi to izjava Branka Vukšića: »Može li se vjerovati novinarima? Ne!«

Debata i performans »Umjetnost će nas osloboditi«

U četvrtak 19. studenog u Domu Hrvatskog društva likovnih umjetnika održana je debata na temu postoji li još umjetnost i je li slobodna, te koja je njena funkcija u današnjem društvu. Gosti debate bili su Jure Zovko sa Sveučilišta u Zadru, Nadežda Čačinović s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Tomislav Buntak s Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu i književnica Ivana Šojat-Kučić, uz performativnu pratnju mladog

umjetnika Matka Antolčića koji je tijekom izlaganja i rasprave uz zid radio na fragmentu svog umjetničkog projekta.

Debata je započela s Čačinović koja je postavila elementarno pitanje: »Što je umjetnost?« Navodeći da takvo što prije 300 godina nije bilo moguće misliti, umjetnost kao singular zadobiva značenje koje nadilazi umijeće. Razlika je u primjeni, naime umjetnost nije nešto potrošivo i za nešto, poput lopate, predviđeno, već ima funkciju svjetotvorstva te funkcionira na taj način da naprosto čini za razliku od alatne upotrebe koja nije aktivna i nosi teleološki karakter. Na Čačinović se nadovezao Zovko pridajući umjetnosti funkcije stvaranja, interpretiranja i vrednovanja s obzirom na stvaralački duh koji reagira na pojedinu dob vremena, pri čemu je umjetnost još od Hegela u problemima jer vrijeme više nije pogodno ni za što drugo nego produkciranje. Spomenuo je Schlegelovo propagiranje univerzalnog kriterija zanimljivosti, a što je danas u određenom smislu postao jedini kriterij uopće. S obzirom na rečeno, Buntak je istaknuo da će u raspravu ući s osobne razine, kao umjetnik, te je istaknuo da jedino što sa sigurnošću zna jest potreba da od malih nogu stvara. Što je točno ona i kako funkcionira, to umjetniku jedva da je važno pored želje za stvaranjem, a istaknuo je i kako je danas iznimna glad za umjetničkim stvaralaštvom (kako autora tako i recipijenta). Koči je na srednjem putu između Buntak i dvoje filozofa istaknula bitan karakter kontradiktornosti u umjetničkom djelovanju, zbog čega ona teži izmicati definiranju, te je istaknula i odnos univerzalnog i posebnog u svakom stvaralaštvu, kao i njenu sposobnost da anticipira događaje i utječe na kulturno formiranje principima koji se drastično razlikuju od političkog rada. Koči je ovdje pogrešno primijenila filozofem »ničeanska volja za moć«, neutemeljeno pripisujući politikanstvu tu karakterizaciju, no, bez cjepidlačenja, dalo se razumjeti što je ustvari htjela reći.

Bez reakcije na sintagmu od strane mjerodavnih filozofa, Čačinović je pridodala raspravi da je važno imati na umu da umjetnost nije samo ono što se događa u institucionalnom okviru – u ustanovama – nego da je ona u bitnom smislu događanje koje obuzima cijeli prostor svijeta. Motiviran s nekoliko spomenutih priloga mjestu kulture, Zovko je prizvao generacijsko mijenjanje stanja u novinama, gdje kultura dobiva sve manje i manje prostora i pada na zadnje stranice, temeljem čega je ustanovio da jedva i znamo gdje se kultura danas uopće nalazi. Potom je isto pokušao argumentirati iz tradicionalne pozicije lijepe umjetnosti koju određuje visoka kultura, ponajviše spominjući stare crkve kao primjer

duhovnog i lijepog (zanemarujući socijalno stanje koje je moralo podnijeti teret takve ljepote), suprotstavljajući joj cjelokupnu suvremenost (i pritom se pozivajući na postmodernistički relativizam) kao ružnu, kao lijepo na izmicaju. Na to je reagirao Buntak i naveo da je čak i Da Vinci u svojim pismima preporuke i molbama nabrajao što sve zna raditi, a da je umjetnost, kako u jednom takvom pismu piše, sveo na »a ako trebate, također znam crtati i pisati«. Time je htio dati do znanja da je umjetničko stvaralaštvo uvijek bilo marginalizirano, a da je, suprotno Zovkovoju tvrdnji, upravo danas najviše umjetnosti oslobođeno širem svijeta i nikad se nije stvaralo intenzivnije, kreativnije i društveno relevantnije nego danas, pri čemu je spomenuo i svjetsku umreženost, kao i razvoj tehnologija i tipova umjetničke ekspresije, kojom je umjetničkim djelima omogućeno da se prošire preko svih granica tradicionalnog ophođenja. U određenom smislu, Čačinović se s time složila, tvrdeći da je umjetnost ustvari danas relevantna i ima najbolju priliku utjecati na stanje stvari, a ne biti kič kao u totalitarnim režimima no, zajedno s Buntakom i Koči, istaknula je ustvari pronalaženje sebe samog putem umjetnosti i razumijevanja umjetnosti kao prevođenja svijeta.

Zovko je, međutim, istaknuo da i dalje smatra umjetnost getoiziranom, te je u diskurs uveo umjetnost režima i naveo kako britanski eksperti smatraju da je jugoslavenska umjetnost, naročito spomenici, jedna od najružnijih. Na iznenađenje izvjestitelja, drugi sudionici ovu dubioznu, politički orijentiranu tvrdnju nisu komentirali. Zovko je zatim istaknuo kako smatra da moraju postojati mjerila i gotovo kvantitativno postojeće metode procjenjivanja kvalitete djela jer se inače ne može ustanoviti što vrijedi. Srećom, na to je reagirao Buntak istaknuvši da je u svakom dobu ljudske povijesti bilo kvalitetnih i nekvalitetnih spomenika, većih ili manjih manifestacija kiča, te da mišljenje jedne grupacije ništa posebno ne znači u cjelini kritike. Iskoristio je argument Crkve da bi istaknuo kako je u vrijeme Jugoslavije estetski i arhitektski gledano stvoreno puno više kvalitetnijih crkava nego u zadnjih 25 godina. Zovko je, ponovno evocirajući argument relativizma, istaknuo smisao ljudskog duha i izlazenja, što je Čačinović kontrirala tezom da nije poanta samo izražavanje duha nego kako to napraviti dobro, odnosno kako svojim izražajem pogoditi bit. Na kraju debate voditelji su upitali Antolića za mišljenje. Antolić je istaknuo, na Buntakovom tragu, da u suštini stvari naprosto ima potrebu i želi se izražavati, a u određenom smislu postao je kontrapunkt cijele rasprave oko smisla umjetnosti nakon što je, na pitanje

što sada ustvari slika, istaknuo da se radi o višegodišnjem projektu u kojem slika svoju osobnost i povijest.

Zaključno, debata je bila dobro posjećena i svojim sadržajem solidna. Iz publike je došlo nekoliko upita, između ostalog i jedan koji se suprotstavio propadanju argumentacije u politički diskurs kakav je tijekom debate razvio Zovko, s jedne strane u smislu vraćanja poimanja umjetnosti unatrag do kodifikacije s visoka, što je svijet svojom praksom, a i estetika preko Dantoa i drugih, odavno nadišao, a s druge strane blaženja jugoslavenskog doba kao doba ružne režimske umjetnosti u kojoj se nije marilo za čovjeka, za što su Buntak i drugi pokazali da nema nikakvog bitnog uporišta. Naročito je značajan bio Buntakov argument o funkcionalnosti i smislu arhitekture, na što se publika nadovezala.

Okrugli stol »Eutanazija – dostojanstvena smrt (?)«

U petak 20. studenog 2015. u auli Rektorata Sveučilišta u Zagrebu održan je Okrugli stol pod nazivom »Eutanazija – dostojanstvena smrt (?)«. Sudionici su bili Claire de La Hougue iz Europskog centra za zakon i pravdu, Davor Miličić s Medicinskog fakulteta u Zagrebu, Sunčana Roksandić-Vidlička s Pravnog fakulteta u Zagrebu i Hrvoje Jurić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Okrugli stol otvoren je video prezentacijom »We are WYA« o ljudskom dostojanstvu, nakon čega je De La Hougue započela predavanje o eutanaziji iz osobne perspektive. Smatra da ljudi imaju pravo umrijeti kada žele, osobito ako žele umrijeti uslijed teške, bolne i/ili neizlječive bolesti, a da je eutanazija pravo svakog terminalno bolesnog pacijenta, ističući da ni samo samoubojstvo nije zabranjen čin. Nakon toga istaknula je da je teško odlučiti što je dobro za ljude koji samoubojstvo ne mogu počinuti jer su psihički i/ili fizički zakinuti i kakva su tu pravna pravila, a da je cilj eutanazije pacijenta osloboditi nepodnošljivih bolova i da je u nekim europskim zemljama eutanazija već dugu niz godina legalna: u Nizozemskoj, Belgiji, Luksemburgu i Švicarskoj, dok Francuska i Njemačka eutanaziju dopuštaju u slučajevima kad pacijentu doista treba olakšati smrt. Zanimljiva je činjenica da je od 2004. godine u Nizozemskoj i dvanaestogodišnjacima omogućena eutanazija. Dalje nabroja kako je u Belgiji eutanazija legalna od 2002. godine, i to za one pacijente kojima bolovi nijednom drugom metodom ne mogu biti olakšani; nakon te godine, broj provedenih eutanazija u znatnom je porastu. Također, od veljače 2014. godine, Belgija je eutanaziju omogućila svim

dobnim skupinama. Luksemburg je eutanaziju legalizirao 2009. godine. Međutim, unatoč tim podacima, de La Hougue smatra da je legalizacija eutanazije dvosjekli mač. Naime, ako pacijentu njegov obiteljski doktor ne dopusti eutanaziju, on može potražiti mišljenje drugog doktora, za kojeg nije isključeno da bi eutanaziju i odobrio. Također drži da kontrola komisije nije dobro razrađena.

U raspravu se zatim uključio Miličić, prvo govoreći o ciljevima medicine. Tako je istaknuo da je medicina prirodna znanost usmjerena protiv prirodnog probira, odnosno bori se za život nejakih i društveno nekorisnih – očita suprotnost životu u nekadašnjoj Sparti. Smatra da je medicina u esenciji nepromjenjiva i da ima nekoliko bitnih temelja: (1) očuvanje nepovredivosti ljudskog života, (2) liječnikovo izlaganje opasnosti kako bi pomogao pacijentu, (3) pokušaj produljenja pacijentovog života bez obzira na sve i (4) nastojanje u poboljšanju pacijentove kvalitete življenja s ciljem vraćanja dostojanstva. To su, prema Miličiću, izvorni motivi za postojanje liječnikom. Naveo je i izazove s kojima se medicina stalno susreće: fetus kao pacijent, abortus, liječnička tajna, neuroetika, potpomognuta oplodnja, kloniranje, laboratorijske životinje, mito i korupcija, liječničke greške, palijativna medicina itd. Smatra da o eutanaziji treba raspravljati interdisciplinarno, ali isto tako smatra da samo liječnici imaju edukacijski i izvršiteljski kredibilitet. Tvrdi da je eutanazija negacija medicine i da to nije isto što i pravo na dostojanstvenu smrt, odnosno govori da je to aktivno ubojstvo. Prema njemu, ljudski život je za liječnika najveća vrijednost.

Nakon Miličića, govorništvo je preuzeo Jurić. On na samome početku svoga izlaganja napominje da on na skup nije došao samo kao etičar koji će iznijeti stavove etike o eutanaziji u cjelini već je došao iznijeti jedan vlastiti etički stav. Jurić nastavlja definiranjem riječi »eutanazija«, odnosno daje vlastitu definiciju eutanazije koja obuhvaća i aktivnu i pasivnu eutanaziju. On smatra da eutanaziju treba dekriminalizirati i legalizirati, ali i destigmatizirati i detabuizirati te sam pojam eutanazije lišiti eufemizama. Jurić zatim nastavlja, a samim time i kontrira stavu Miličića, da on smatra da eutanazija nije isto što i ubojstvo. Ona se ne vrši kao puki hir neke osobe, već samo u kritičnim situacijama kada više nema nade za pacijenta, bilo da se radi o terminalno bolesnim ljudima ili ljudima koji su u stalnoj patnji, neovisno o tome je li ona psihičke ili fizičke prirode. Time Jurić ukazuje da eutanazija nije samo pitanje smrti već i života. Drugim riječima, postavlja se pitanje kvalitete i dostojanstva ljudskoga života koje eutanaziju ne uzima samo kao moralnu obvezu već kao

i mogućnost. Naime, ona bi, prema Juriću, trebala biti dopuštena, a samim time i pravno regulirana.

Jurić, zagovarajući pro-eutanazijski stav, dodaje da bi medicina trebala težiti očuvanju dobrog života pacijenta, odnosno čovjeka koji se predao u ruke medicine, no to ne mora nužno značiti produljenje života, već skraćivanje života s obzirom na količinu patnje koju pacijent proživljava. Za kraj postavlja dvije teme za koje smatra da bi o njima bilo dobro razgovarati. Prva tema je palijativna skrb, odnosno skrb u kojoj se nastoji ublažiti bol i podići kvaliteta života. Jurić dodaje kako on nije protiv palijativne skrbi s obzirom na to da zagovara pro-eutanazijski stav. Druga tema je tema medicinske oporuke, odnosno dokumenta u kojem pacijent daje neku vrstu uputa za postupanje s njime s obzirom na određenu situaciju, osobito u situacijama kada pacijent više nije u mogućnosti liječniku reći što da s njime čini. Dakle, tu spada i eutanazija kao jedno od mogućih, nazovimo ih tako, uputa za djelovanje liječnika kada nastupi situacija o kojoj se nećemo sami moći više izjasniti. Na kraju svog izlaganja, Jurić zaključuje da bi, kad je riječ o medicinskoj praksi, ljudi trebali i etičke principe uzeti u obzir. Na Jurićevu repliku, de La Hougue je dodala da i ona smatra da se eutanazija razlikuje od potpomognutog samoubojstva te se pita što napraviti kad osoba ne može dati pristanak.

Nakon Jurića, govorništvo je preuzela Rokсандić-Vidlička. Objašnjava je kako je pravnicima bitno o kakvoj je eutanaziji riječ, odnosno govori li se o pasivnoj ili aktivnoj eutanaziji, iz razloga što tada zakonski drugačije postupaju. Rokсандić zatim prelazi na Kazneni zakon te na članke 112 (stavak 3.) i 114 koji se dotiču ubojstva iz suosjećanja (na izričit i ozbiljan zahtjev osobe koja želi da je se ubije) i potpomognutog samoubojstva. Ukazala je na kazne koje se dobivaju ako prekršimo članke 112 i 114 te probleme odnosno neregulirane aspekte kaznenog zakona, kao što je medicinski potpomognuto samoubojstvo i položaj liječnika u njemu, odnosno kad se liječnika stavlja u poziciju putem koje može pomoći pri suicidu, uz napomenu da ga se može optužiti i za nesavjesno liječenje.

Diskusija je otvorena pitanjem za Miličića o mogućnostima provedbe anticipirane naredbe, na što je on odgovorio da prvo treba razjasniti da postoji distinkcija između palijativnog liječenja i eutanazije. Ako je život došao kraju, to se mora čvrsto dokazati; ako se dokaže, onda liječnici neće nasilno produživati život, ali to nije eutanazija. Eutanazija je, kako tvrdi, aktivno usmrćivanje i »napuhani problem«. Liječnikov glavni cilj je spašavanje života i zdravog i bolesnog pacijenta. Prema njemu,

eutanazija vodi u propast, a za njeno provođenje krivi su, smatra Miličić, i obitelj i liječnici koji ne komuniciraju s pacijentom. Za razliku od Jurića i Roksandić-Vidličke, Miličić smatra da je eutanazija isto što i potpomognuto samoubojstvo jer aktivno skraćuje, odnosno okončava pacijentov život. Nakon njegovog odgovora, konačno su uključena i pitanja iz publike, što je raspravu dodatno zaoštrilo.

Zaključno, ovaj je Okrugli stol bio odlično posjećen te vrlo dobro tehnički organiziran. Također, za posjetitelje je bila otvorena i mogućnost posudbe slušalica preko kojih se rasprava simultano prevodila na više jezika. Međutim, sama izvedba gostujućih predavača nije bila u potpunosti profesionalna. Ovdje se prije svega misli na nekorektan odnos Miličića spram ostalih govornika, koji im je svojim stalnim upadicama, izrugivanjem i neargumentiranim pojednostavljivanjem svega što nije medicina onemogućavao da dođu do riječi. Nažalost, ni pojedinci iz publike nisu bili pošteđeni njegove neuljudnosti. Unatoč tome, ne može se zanemariti ukupna korisnost ove rasprave jer je u njoj izneseno mnoštvo informacija i različitih stavova koji su publici omogućili da iz više perspektiva sagledaju i promisle uvijek aktualnu problematiku eutanazije.

Luka Janeš
Ivana Kovačić
Augustin Kvočić
Luka Perušić
Luka Šiško
Bernard Špoljarić

Simpozij »Biopolitika i transformacija kulture: filozofija – demokracija – slika«

Centar za vizualne studije i Hrvatsko društvo pisaca održali su 19. i 20. studenog 2015. godine u Hrvatskom društvu pisaca (Vila Arko) interdisciplinarni znanstveni simpozij »Biopolitika i transformacija kulture: filozofija – transformacija – slika«. Smisao simpozija bio je ponuditi odgovore na pitanje što kada biopolitika nadomješta svojom moći humanističko shvaćanje kulture te ustanoviti ima li još prostora za autonomno djelovanje i pod kojim uvjetima.

Nakon uvodnog obraćanja organizatora, simpozij je otvoren predavanjem Žarka Paića (Sveučilište u Zagrebu) »Zatvoreni krug života – Što nakon postava (*Gestell*) – dispozitiva

– aparata?« kojim je nastojao pokazati da je temeljni problem suvremenosti u zatvorenosti onoga što je bilo »otvoreno« kao mogući horizont nadolazećega događaja povijesno-epohalne promjene. Tri su pojma odlučujuća za daljnje aktualizacije odnosa bitka i događaja s obzirom na problem samoodređenja biopolitike i transformacije kulture. To su *postav* (*Gestell*) u Heideggera, iz kojeg slijedi da bit tehnike nije ništa tehničko, *dispozitiv* u Foucaulta, iz kojeg proizlazi da se rad, život i jezik preobražavaju u sklop diskurzivno-političke moći disciplinarnoga društva i *aparata* u Agambena, iz kojeg se čovjek u svojoj povijesnosti misli kao kraj antropologijskoga stroja integralnim humaniziranjem. Paić je ispitivao iscrpljenost postava, dispozitiva i aparata u uputbi na obrat tehnogenetske konstrukcije života u zatvorenome krugu vrtnje planetarnoga svijeta kao ovjekovječene stabilnosti u promjeni.

Ugo Vlaisavljević (Sveučilište u Sarajevu) održao je predavanje na temu »Ostatak dezartikulacije nekoliko života čovjeka«. Vlaisavljević je svoje izlaganje bazirao na Nietzscheovoj *Genealogiji morala* i njenim recepcijama od strane Foucaulta i Agambena. Foucault proširuje i razvija genealogiju, ali mu nedostaju neki Nietzscheovi elementi, poput povezivanja čovjeka i zvijeri te kategorija vrste i rase (»zvijer«, »plava zvijer«, »arijevac«). Nietzsche ne želi samo preispitati moral stavku po stavku nego čitav moral Zapada analizirati kroz perspektivu života. Foucault zapravo koristi Nietzschea za kritiku metafizike. Umjesto *života*, Foucault nalazi *tijelo* i *dogadaj*. Postavlja se pitanje je li možda Foucault zapravo promašio u svojoj interpretaciji Nietzschea. Kod Agambena se već u startu problematična točka nalazi u tom što Nietzschea čita preko Foucaulta. Kod njeega tako također ostaje samo *dogadaj*, a ne i *život*. Vlaisavljević smatra da je *rëssentiment* krucijalan element Nietzscheove genealogije morala.

Sljedeće izlaganje pripalo je Željku Senkoviću (Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku) na temu »Antropotehnika i filozofski smijeh«. Njegovo izlaganje se također osvrnulo na čitanje Nietzschea i pitanje *života*, ali gledano kroz perspektivu posthumanizma. Referirao se na knjigu *Pravila za ljudski vrt* Petera Sloterdijka koja je izazvala burne reakcije, a također i na Foucaulta i njegove teze o »smrti čovjeka« i filozofskom smijehu. Taj smijeh stavio je u paralelu s Nietzscheovim smijehom jer tvrdi da je »Nietzscheova sjena, pod kojom se još uvijek može pokušati misliti«, perspektiva koja još uvijek može biti itekako značajna i odlučujuća u promišljanju pitanja života, nekih novih početaka, stvaranja novih

svjetova, pa i u promišljanju problema nestajanja starih svjetova u okolnostima današnjih znanstvenih napredaka i promjena.

Katarina Peović Vuković (Sveučilište u Rijeci) uputila je izlaganjem »Ograničenje oslobođa – Foucault i religiozna posvećenost moći« na paradigmatski pomak u društvu nakon Foucaultove smrti, to jest pomak prema komunikacijskim tehnologijama. Foucaultova etika poziva subjekt na invenciju svoga Ja. Takva etika zahtijeva čovjeka koji će od svog života stvarati umjetničko djelo. U tom smislu, ključan je pojam *tehnologija sebstva*. Tehnologija sebstva način je na koji ljudi organiziraju život, a predstavlja tehnike koje primjenjuju na sebi da bi se kreirali i znanja potrebna za nametanje vlastitih restrikcija; tj. moć postavljaju u individualnu sferu. Danas se tehnologija sebstva prvenstveno nalazi na društvenim mrežama, što je problem. Mreža omogućuje lažnu emancipaciju, samoinvenciju koja je direktno otuđenje subjekta od sama sebe kao supstance. Da bi se postavio novi poligon za emancipacijske politike valja utemeljiti novi teorem bioetičkog materijalizma u obliku formule »ograničenje oslobođa«. Umjesto invencije i transformacije na osobnoj razini, estetizacije projekta individualnog subjekta, treba se okrenuti političko ekonomskoj razini, materijalnoj zbilji.

Marijan Krivak (Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku) u svome izlaganju »Dispozitivi (i aparati) naši svagdašnji – od jezika (i mobitela) do ... slobode« preko Agambena i Foucaulta artikulira dispozitiv kao heterogeni skup jezičkih i nejezičkih fenomena određene strateške funkcije u odnosima moći i znanja. Pošto smo se u potpunosti oslonili na uređaje, izgubili smo vlastitu subjektivnost, a identiteti koji se prepuštaju navodnoj slobodi postaju tek objektima upravljajućeg stroja. Prema Foucaultu, disciplinarno je društvo ono koje oblikuje čovjeka, a ne kažnjava. Aparati nenasilno, ali strateški precizno uvlače individu u takvo društvo. Budući da se komunikacijska zbilja oslanja na jezik, otimajući jezik, kapitalizam kontrolira ljudsku komunikaciju. Krivak izlaganje završava Espositovim viđenjem pojma slobode kao *liberty*. Semantika riječi *liberty* dovodi nas do sigurnosti, a sigurnost je vezana uz prinudu, provjeru, nadzor i obveze koje će očuvati život i vlasništvo. Demokratski čovjek na međi je između autonomije i heteronomije, neovisnosti i komfora te se povlači u samoizolaciju. Kroz ovakvo poimanje moguće je i samu slobodu tematizirati kao dispozitiv. Suverenost, vlasništvo i sloboda kao *liberty* tako nisu ništa drugo doli stalna ugroza svakom mogućem konstituiranju *comunitas*.

Obrad Savić (Sveučilište Singidunum u Beogradu) održao je izlaganje »Povratak bijesa – nove forme revolta«. U prvoj fazi razložio je epski i filozofski pojam srdžbe na temelju filološke analize Brune Snella u *Otkriću duha*. Držeći se istraživanja Angele Hobbs *Plato and the Hero*, dostignuće je platonskog *timos* uvid u moralnu sposobnost pojedinca da se zbog ugroženog samopoštovanja naljuti na samoga sebe. Ovo otkriće sokratovsko-platonovske koncepcije *timos* predstavlja trajno uporište moralnog pripitomljavanja srdžbe. Bez eruptivne snage srdžbe *logos* nema afektivno pokriće za samokorektivno učenje i racionalno uzgajanje. S rečenim u vidu, analizirao je različite modulacije modernog pojma srdžbe, koja se od Francuske revolucije transformirala u sekulariziran afekt, tj. politički revolt (Sloterdijk), što pruža mogućnost njezinog stalnog trošenja a da se fundus ne smanjuje. Savić se na ovo nadovezao uvidima u povezanost između srdžbe i etničkog ponosa kojem religiozna srditost i bijes daju moralnu legitimaciju na temelju Appaduravijevih istraživanja.

Leonardo Kovačević (Treći program Hrvatskog radija) predstavio je temu »Kritika ekonomskog uma – O geometriji i aritmetici političkoga«, oslanjajući uvod na istraživanje Jean-Josepha Gouxu a djelu *Simboličke ekonomije: nakon Marxa i Freuda*, odnosno proširenje teze Lévi-Straussa o izvjesnosti razmjene kao općeg nazivnika golemog broja naizgled heterogenih društvenih aktivnosti, što su posljedično kritizirali mnogi autori koji su iznijeli na vidjelo ono što ostaje isključeno iz sustava označiteljske razmjene i njezine mjere, ali uglavnom pod cijenu da toj ekonomskoj racionalnosti suprotstave etičku racionalnost i njezinu apsolutnu nezamjenjivost Drugog. Kovačević se poslužio tzv. postmarksistima da bi idejom političke racionalnosti ukazao na srednji put između apsoluta onih kojima vlada ideja ili o općoj razmjernosti ili o apsolutnoj nemogućnosti razmjene.

Kao posljednji izlagač prvog dana simpozija, Anđelko Milardović (Institut za europske i globalizacijske studije u Zagrebu) predstavio je istraživanje »Postdemokratsko stanje u globalno doba i simulacija demokracije«, u kojem je na putu s Colion Crouchom i Jean-Christian Rabeom raspravljao o paradigmatskom pomaku u demokraciji. Prijelazom iz industrijskoga u globalno informacijsko društvo promijenila se i konfiguracija demokracije u doba globalizacije. Premda se radi o jednom te istom entitetu političke modernizacije, demokraciju se mora promatrati u novom okviru post-modernog stanja kao post-demokracija. Istaknuo je koliko je teško to stanje izraziti u pojednostavljenom sintetičkom obliku jer to

nije to stanje ne-demokracije već aberativno i krizno stanje s dominacijom moćne manjine omeđive s nekoliko bitnih markera. Prvi je kolonizacija demokracije od strane ekonomije, s napetošću nacionalne demokracije i globalne ekonomije. Drugi je marker kolonizacija politike i demokracije od strane medija, i treći je kolonizacija od strane PR industrije. Tomu se može pridodati teza o depolitizaciji demokracije i demokraciji bez demosa te ona o simulaciji demokracije.

Prvo izlaganje drugog dana simpozija pripalo je Deanu Komelu (Sveučilište u Ljubljani) naslovljeno »Pet stotina godina Utopijek«. Dean Komel nije bio u prilici osobno izložiti, ali je izlaganje pročitano. Komelova razmišljanja bila su usmjerena na definiranje i razumijevanje suvremene manifestacije utopije i utopičnosti. Promišljanje utopičnosti otežava okolnost da se ne možemo postaviti iza utopije, nekako je ostaviti iza leda jer nam izmiče na točki na kojoj već stojimo, a istovremeno se tek postavljamo na nju. Riječ je o *nemogućoj posloženosti* koja u osnovi određuje raspoloženje naše egzistencije. Zatim je naveo razlikovanje pojmova *utoposa* i *utopičnosti*. Počelo *utoposa* označava kao neprohodnu protočnost u razmjeru vremena i razmjeru prostora. Počelo *utoposa* samo po sebi malo govori o načelu *utopičnosti*, o principijelnoj utopijskoj svijesti koja si uređuje svijet i priređuje povijest i podređuje društvo te vlastitu principijelnost pretvara u totalitarnost. Komel je tvrdio da nedvosmisleno možemo reći: utopija je ono što danas živimo, ono što danas jesmo – mi, no povezo je utopiju koju danas živimo (čiju moć pretpostavlja kao samovolju) i biopolitiku jer tumači da se Foucaultovo i Agambenovo određivanje biopolitike ne odnosi samo na organizaciju moći nego i na utopizam volje koja je položena u nju. Utopiju danas ne opažamo kao sklad i pripadnost, već kao ravnodušnost, tupost i tupoumnost – *inverzija utopičnosti*. Unatoč osjećaju usamljenosti i gonjenosti njime, sami pogodujemo drobljenju *mlinskog kamena inverzne utopije* ne pomišljajući niti u jednom trenutku da bi moglo biti bolje nego što jest, samo da se odvija i razvija. U obrani od crnila međusobnog naknadnog gnječanja i guranja, okrećemo se čovjekoljublju i solidarnosti, uvijek uz saznanje da se svatko mora prikladno distancirati od drugoga da ne bi izgubio mjesto pa riskirao da ga mlinski kamen usmrta. Razmatranje utopije i utopičnosti u sklopu biopolitike suočava nas s imperativom suvremene inverzivne utopičnosti koji potiče ravnodušnost i otupjelost, dok u isti mah treba *grabiti, glodati, gristi, gutati, goniti*.

Hajrudin Hromadžić (Sveučilište u Rijeci) nastupio je s izlaganjem »Javni intelektualac?

Ne, hvala! Sljedeći molim...«. Njime je htio ocrtati kontekst uvjeta u kojem se nalazi suvremena javna intelektualna misao kao i medijska slika njenih angažiranih predstavnika. Umjesto oplakivanja francuske vizije zapadnoeuropskog intelektualca, produktivnije će biti, rekao je Hromadžić, ako javnu intelektualnu misao i djelovanje promatramo u kontekstu sve agresivnijih ekonomskih, političkih i javnomedijskih napada na znanstveno-teorijsku humanistiku i kritičke teorije društva. Ukazao je na dominantno liberalno-tržišno poimanje funkcije znanja te neosporni utjecaj neoliberalizma, kako u političkom tako i u društveno-kulturnom smislu. Lik javnog intelektualca prvenstveno treba analizirati u sklopu kulture razdoblja u kojoj se prezentira subjekt javnog intelektualca. Figuru javno angažiranog »mitskog intelektualca«, dominantan performativni lik javne intelektualne persone, Hromadžić dijeli na tri osnovna modela koji se formiraju s obzirom na križanja ekonomskih, kulturalnih i društvenih povijesnih silnica kroz zadnja tri-četiri desetljeća. Riječ je o uzajamno isprepletenim modelima od kojih bi prvi bio klasični javno angažirani buržujski intelektualac, drugi tehnokratsko-menadžerski ekspert, a treći znalac, sudionik u medijskom spektaklu. Skicirajući attribute ovih modela, Hromadžić promišlja moguće društvene učinke njihova povijesnog ispreplitanja, pritom ilustrirajući drugi tipski model intelektualca (tehnokrata) kao *simptomatični prišt na tijelu neoliberalnog stroja*, dok treći model treba služiti kao idealni predstavnik navodnog društva znanja, zapravo sudionik medijskog spektakla. Hromadžić je nesklon pokušaju restauracije idealnog intelektualca koji progovara u duhu buržujskog Ja, no možda je potrebno, sugerirao je, vratiti se u sferu Marxova »općeg uma« ili onoga što Ranciére naziva »zajedničkom inteligencijom«.

Miško Šuvaković (Sveučilište Singidunum u Beogradu) imao je namjeru u izlaganju »Umjetnost i biopolitičke transformacije Zapada« izložiti kritiku pojma autonomije umjetnosti, te pokazati biopolitičke funkcije umjetnosti u povijesnom kontekstu modernoga Zapada. Ukrstio je dvije teze: polazna teza bila je da bi nešto bilo umjetnost na modernom Zapadu mora biti autonomno u odnosu na praktične/pragmatične funkcije društva. Da bi nešto/bilo što zadobilo autonomiju u odnosu na društvo mora biti izveden politički čin postizanja i priznavanja autonomije. Autonomija umjetnosti je, zato, uvijek politički ostvariva. Tome je suprotstavio tezu da moderna i modernistička umjetnička djela u biti nisu autonomna u estetsko-formalnome smislu, već da se iza privida autonomije kriju *zastupničke* funkcije umjetnosti. Svaka umjetnost zastupa na direktan ili indirektan

način biopolitičke alate i dispozitive određeneog konteksta u određenom vremenu. Ispitao je uvjete i implikacije potonje teze koja potiče na problematične scenarije, primjerice, povijest moderne i modernističke umjetnosti postaje povijest zastupanja biopolitike i njezinih tehnika, uvjeta i okolnosti, odnosno ciljeva.

Krešimir Purgar (Sveučilište u Zagrebu) održao je izlaganje na temu »Ikonologija i biopolitika – O 'živoj' teoriji slika W. J. T. Mitchella« u kojem se bavio elementima vizualno-teorijskog opusa W. J. T. Mitchella. Krenuo je od uvida da se u njegovim djelima upadljivo i kontinuirano pojavljuju tri životinjske figure: dinosauri, Zlatno tele i ovca Dolly, što interpretira kao Mitchellovo nastojanje da uspostavi svojevrsnu *ad hoc* metodologiju vizualnih studija korištenjem neortodoksnih kritičko-teorijskih praksi. Jedna od ključnih stvari jest teza kako nije riječ o tome što mi možemo reći o slici već što slika govori nama. No slici možemo prići tako da joj ponudimo razne teorije te da vidimo u kojoj mjeri slika odgovara na upite i uvide određene teorije, što bitno mijenja našu poziciju: teorija više nije nadkategorija putem koje se analizira pa tako i konstruira značenje slike, već je slika ta koja ima aktivnu ulogu. Riječ je o nedisciplinarnoj ikonologiji, što objašnjava i Michelov pristup: nema namjeru kreirati konzistentnu teoriju jer je takva teorija za njega mrtva materija. Nedisciplinarna ikonologija jest pak živa teorijska supstanca. Ta se živa teorija ne prestance mijenja, ali dovodi u pitanje i davno uspostavljene granice, kao i hijerarhiju koja podrazumijeva dominaciju uma. Ključno je pitanje što slike žele jer tu dolazi do biopolitičkog obrata. Mnoge slike postaju danas simboli strahova i nesigurnosti. Osobito je riječ o nesvjesnim strahovima, kojima nas kultura, odnosno teorijska obrada slika, neprekidno zasipa kako bi djelovala u suglasju s ideologijom koja je na vlasti. Ispod svega vibrira duboka ironizacija koja rezultira negativnim posljedicama. Slike postaju »bolje« od života, one su »žive slike« koje će uvijek usvojiti novu živu teoriju. Purgar drži kako je riječ o tezi koja implicira snagu žive teorije te da ju nikako ne bismo trebali olako odbaciti. Nova ontologija slike podrazumijeva kontinuirano mijenjanje načina pristupa slici.

Simpozij je završen sesijom izlaganja u ključu mogućnosti umjetnosti. Leonida Kovač (Sveučilište u Zagrebu) svojim izlaganjem »Edita Schubert i brisanje slike« prikazala je umjetnički opus Edite Schubert. Baveći se temom propadajućeg materijala i koristeći tijelo kao čest motiv Edita Schubert je pokazala da slikarstvo nije »samo kist i platno«. Izučavajući transformacije i pomnom manipulacijom materijalima i medijima, ova je umjetnica uspje-

la svojim radom postići mnogo više od tek »slike« – uspjela je potaknuti publiku na razmišljanje o živim problematikama i uputiti na neke realne situacije. Laura Potrović (Sveučilište Sorbonne u Parizu) svojim je izlaganjem »Koreo-anatomija – plesanje tijela-partiture« dovela u odnos anatomiju i ples. Predstavljajući dijelove tijela kao partiture, otvorila je pitanja funkcioniranja tijela kao funkcionalnog stroja te ulogu molekularne memorije u plesanju. Dalje se otvara prostor promišljanju o razvoju »novih« organa za ples, odnosno svjesnom preusmjeravanju određenih dijelova tijela na funkcije koje mu nisu primarne, što vodi u novu anatomiju. Završno izlaganje održala je Petra Krpan (Sveučilište u Zagrebu), na temu »Suvremena moda kao performativno-konceptualni događaj – tijelo i izvedba u doba biopolitike«. Krpan je usporila suvremenu modu s eksperimentalnim kazalištem, gdje sama revija postaje događaj, a tijelo izvođač. Na taj se način uloga subjekta preispituje te otvara prostor za nove interpretacije i reinterpretacije tijela. Modni jezik smatra izrazito važnim za razumijevanje i istraživanje izvedbenih umjetnosti danas, ali i kao važan aspekt za razumijevanje mnogih društvenih problematika današnjice.

Potrebno je navesti da je u sklopu simpozija bilo predstavljeno nekoliko znanstvenih publikacija. U četvrtak je predstavljen zbornik filozofskih tekstova *Zapisi o totalitarizmu iz 2014.*, godine urednika Marijana Krivaka i Željka Senkovića pod izdavaštvom Filozofskog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, dok su u petak predstavljena dva časopisa: *Tvrđa*, br. 1–2/2015., urednika Žarka Paića i slovenskog filozofskog časopisa *Phainomena* Fenomenološkog društva iz Ljubljane koji je nedavno navršio 20 godina izlaza.

Krunoslav Carić
Lena Kuzmanović
Maja Vejić

Simpozij »Rat i mir«

Godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva održan je od 26. do 28. studenoga 2015. godine uz tradicionalno gostoprimstvo »Školske knjige« koja je osigurala dvorane za održavanje simpozija. Simpozij naslovljen »Rat i mir« organiziralo je Hrvatsko filozofsko društvo s Goranom Sunajkom kao predsjednikom Organizacijskog odbora, tajnicima Miroslavom Matijević i Markom Kosom, mag. phil.,

te članovima Krešimirom Babelom, Filipom Hameršakom, Hrvojem Jurićem i Ozrenom Žunecom. Financijsku potporu dali su Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, Školska knjiga i Turistička zajednica Grada Zagreba. Povod temi skupa bila je stogodišnjica početka Prvog svjetskog rata (1914.) i sedamdesetogodišnjica svršetka Drugog svjetskog rata. Cilj simpozija bilo je promišljanje uzroka i problematike rata i mira iz perspektive filozofije, povijesnih znanosti, politologije, sociologije, prava, teologije, teorije književnosti, mediologije i drugih znanosti koje su, barem dijelom, orijentirane na navedenu problematiku. Dokaz smislu ovog međunarodnog filozofskog, ali u punom smislu interdisciplinarnog skupa dalo je 50 prijavljenih izlagača iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije.

Nakon uvodnog obraćanja predsjednika Organizacijskog odbora Gorana Sunajka, predsjednika Hrvatskog filozofskog društva Vladimira Jelkića i rektora Sveučilišta u Zagrebu Damira Borasa, plenarno izlaganje prvog dana skupa održao je Igor Mikecin (Sveučilište u Zagrebu), naslovljeno »O suprotnosti rata i mira u Heraklitu«. Mikecin se analizu započeo ispitivanjem intrigantno postavljenog odnosa pojma rata (*pólemos*) i mira (*eirénē*) u Heraklitovoj gnomi B 53 DK (»Rat svih otac je i kralj, i jedne kao bogove iskaza, a druge kao ljude, jedne sužnjevima učini, a druge slobodnim«) temeljem čega oni čine jednu od temeljnih suprotnosti u kojoj se obrće bivanje bivajućeg u cjelini po zakonu vječnog *logosa*. No u svezi gnome B 80 DK, rat se promatra u cijelom rasponu njegova očitovanja, od rata među ljudima i bogovima preko sukoba unutar svakog pojedinog bivajućeg, čime je predavanje došlo do analize suprotnosti rata i mira kao suprotnosti raznosna (*diaphorá*) i sunosa (*symphorá*), odnosno razdvajanja (*diastasthai*) i sjedinjavanja (*synistasthai*), čime se opisuje nastajanje i nestajanje/protjecanje svega što biva.

Nakon uvodnog predavanja, otvorena je prijednevna sesija koju je obilježio Lino Veljak (Sveučilište u Zagrebu) izlaganjem na temu »O takozvanom principu manjeg zla«. Budući da je princip manjeg zla zasnovan na pesimistički konotiranom uvjerenju, prema kojemu se ljudi često moraju opredijeliti između dvije ili više odluka od kojih je svaka obilježena moralno neprihvatljivim postupcima, Veljak je na platformi koncepta apstraktnog pacifizma i pravednog rata ispitao mogućnosti alternativnog pristupa poimanju rata i mira. Marija Selak (Sveučilište u Zagrebu) raspravljala je »Ontološki status rata u medijski posredovanoj zbilji«, pri čemu je dala naglasak na suvremena tumačenja zla i

novonastala sredstva borbe koja su posredovana i potencirana različitim vrstama medijske manipulacije, poput terorizma, usred čega od bitnog značaja postaju ili mogu postati i društvene mreže. Uzevši za temeljno polazište potrebit razvoj postkonvencionalne moralnosti kao preduvjeta tipa utopijskog bivstvovanja, Vanja Borš (Sveučilište u Zagrebu) ispitao je dilemu »Globalni rat i trajni mir: iluzija ili realnost?« i zaključio da je ona ostvariva isključivo kroz model visokoškolskog obrazovanja usidrenog u filozofiju uz ispomocu antropologije, odnosno da takav tip edukacije otvara prostor ostvarenja bitnog smisla zlatnog pravila. Tomislav Krznar (Sveučilište u Zagrebu) izložio je misli Ortege y Gasset po pitanju trajnog stanja rata: prvenstveno, usmjerio se na problem društvenih struktura, fenomen »čovjeka mase« i življenja »izvan« okvira svog vremena. U njima je Ortega y Gasset vidio razloge raslojavanja španjolskog društva, koji su doveli do Građanskog rata, a potom i simpatiziranja fašizma, pri čemu je Krznar citatima iz Orteginih djela ukazao na brojne proturječnosti tadašnje misli, zbog čega je dovela do Svjetskog rata. Zaključavajući prvu sesiju, Hrvoje Jurić dao je svojevršni pregled problematike »Rata, Holokausta i ekološke krize« kroz okular djelovanja Hansa Jonasa. Nastojao je pokazati da su Jonasova promišljanja života uvelike bila motivirana iskustvom koja je on, kao »dijete 20. stoljeća«, stekao u doba svjetskih ratova, Holokausta i ekoloških kriza, a u konačnici formulirao u vidu etike odgovornosti.

Podnevnu sesiju započeo je Marko Trajković (Niš) izlaganjem na temu »Pravo kao garant mira«, u kojemu je bilo izloženo da pravo, kao društvena vrijednost, često nije garant mira te ono ostaje samo puka želja. Garant mira time postaje »garant« rata jer pravo gazi mir. Vesna Ivezić (Zagreb) održala je izlaganje na temu »Čovjek i ratovanje: je li moguće ostvariti Prvi svjetski mir?«. Tema je pokazala na koji je način rat središnji problem u ljudskoj povijesti i kako povijest pokazuje da pravi mir u svijetu nikada do sada nije bio postignut i vjerojatno neće ni biti. Josip Ivanović (Sveučilište u Zagrebu) održao je izlaganje na temu »Teorija pravednog rata u horizontu liberalne moralnosti« i pokazao zbog čega liberalne teorije društvenog ugovora nisu u mogućnosti ponuditi teoriju pravednog rata nacionalnim i nadnacionalnim zajednicama, naime diskrepancijom razlika u *horizontalnom ugovoru* (Locke) i *vertikalnom ugovoru* (Hobbes). Ivica Kelam (Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku) održao je izlaganje na temu »U sjeni dronova: etički aspekti upotrebe bespilotnih letjelica u ratu protiv terorizma«. U izlaganju

je bilo riječi o korištenju bespilotnih letjelica/dronova u svrhu ciljanog ubojstva te koje posljedice takav oblik ratovanja nosi sa sobom na moralnoj razini. Kelam je ponudio niz podataka, informacija i primjera na kojima se vidi eksplicitno određena ideologija uporabe. Daria Rupčić (Sveučilište u Osijeku) održala je posljednje izlaganje podnevne sesije na temu »Svakodnevna militarizacija života: etički aspekti korištenja djece u ratu« koje je pokazalo problematiku sve većeg korištenja i dostupnosti djece ratnika kao najslabije istražen i javnosti predstavljen oblik zlostavljanja djece u suvremenom društvu.

Poslijepodnevnu sesiju započeo je Raul Raurić (Sveučilište u Zagrebu) izlaganjem teme »Politički mir: između ratnih sukoba i utopističkog smiraja« u kojem se govorilo o moralnoj vrednoti mira, uspoređujući je s moralnim legitimacijama rata te kako se pojam *mira* razdvaja na politički (*pax*) kao javna sfera i duševni (*tranquillitas*) kao privatna sfera. Krešimir Petković (Sveučilište u Zagrebu) održao je izlaganje na temu »Trebalo li braniti društvo? Foucault, rat i metafore po kojima živimo« koje se bavilo istraživanjem pojma *rata* i hermeneutikom samog diskursa rata kod Foucaulta te što se diskursom rata dobiva, a što gubi u analizi društvenih zbivanja. Nino Raspudić (Sveučilište u Zagrebu) održao je izlaganje na temu »Machiavelli kao vodič: od *Umijeća ratovanja* do priručnika za menadžere« koje je pokazalo kako savjeti koje Machiavelli daje u svojim djelima utječu na poslodavce u 21. stoljeću te koliko su ti savjeti i misli banalizirani, a koliko su pridonijeli novoj, kreativnoj recepciji njegova djela. Slobodan Sadžakov (Sveučilište u Novom Sadu) održao je izlaganje na temu »Profit – rat – cenzura« u kojemu se pokazala poveznica pojmovna *profit*, *rat* i *cenzura* u sferama ekonomije, politike i kulture, te koliko je rat fenomen realizacije određenih ekonomskih interesa.

Kasnopodnevnu sesiju predvodio je akademik Mislav Ježić (Sveučilište u Zagrebu) temom »Pobjeda ratom ili pobjeda pravdom?«. U svojem izlaganju služio se povijesnim primjerima osvajača i vladara da bi pokazao kako su u kontekstu polemike između buddhizma i brahmanizma formulirane neke od najznatnijih ljudskih dilema u odnosu na rat, nasilje, pravdu i nenasilje te stvoreni obrasci etičkih pogleda na ljudsko djelovanje i život uopće, koji dan danas jednako potiču na razmišljanje i zauzimanje stava prema životu i drugima. Usljedio je izlaganje Ive Mršić Felbar i Danijela Tolvajčića (Sveučilište u Zagrebu) naslovljeno »Teorija 'pravednog rata' u katoličkoj misli« kojim su skicirali razvoj navedene teorije služeći se klasicima kršćanske misli, dakako ponajviše Tomom Akvinskim i

Aurelijem Augustinom koji su problemu dali koordinate, ali i dokumentima Učiteljstva Katoličke crkve. Radomir Videnović (Sveučilište u Nišu) izlagao je temu »Pavao Vuk-Pavlović o ratu i miru«, odnosno interpretirao je sadržaj Vuk-Pavlovićevog članka »Aristofan i rat«, rasprave o Hobbesu i Rousseauu te zbirku *Zov*. Slijedom argumentacije, Videnović je ocrtao izražen imanentni patriotizam Vuk-Pavlovića te objasnio kako se u njemu izgrađuje temelj za zdravi kozmopolitizam. Sesiju je završio pjesnik Nikola Tadić (Sisak) obrazlaganjem teme »Rat i mir u Voltaireovom filozofskom romanu *Candide* ili *Optimizam*, kojeg je prozvao remek-djelom. Tadić je objasnio na koji način u djelu Voltaire polemizira s Leibnizom oko hipoteze najboljeg od svih svjetova, ukazujući na realitet kakav doista jest, te je povezao vlastite pjesme o Voltaireu i njegovim ispitivanjima s upečatljivim citatima Voltairea da bi, s jedne strane, uputio na njegov snažan lik, a s druge strane, na britku misao.

Večernju sesiju prvog dana simpozija formirala su tri izlaganja. Prvo, naslovljeno »Hrvatski doživljaj rata – između liberalnog i nacional-patetičnog« Stjepana Domjančića (Ministarstvo obrane Republike Hrvatske) započelo je ukazom na diskrepanciju između zapadnih ideja postvojnog Europe i zbiljskih događaja na području jugoistoka Europe, da bi dvadeset godina nakon Domovinskog rata ideja postvojnog bila prisutnija u Hrvatskoj negoli u ostatku Europe. Domjančić je, međutim, istaknuo da nevjerojatna ambivalentnost percipiranja Domovinskog rata potpuno prevanira pomake u koncepcijama, što uključuje i znanstvenu zajednicu koja se slabo, ali jedina, nešto više bavila pitanjima rata. Posebno je istaknuo problem izostanka bilo kakvog razvoja vojne teorije unutar granica naše države. Nakon Domjančića, Antonija Petričušić (Sveučilište u Zagrebu) izlagala je temu »Simboli koji razdvajaju: prijepori oko interpretiranja pravnih odredbi o ostvarenju prava na uporabu manjinskog pisma u Vukovaru«. U gustom analizi sadržaja dokumenata, pravnih akata i samog diskursa koji je na djelu, dakle komentara i poruka, Petričušić je razradila temelje suprotstavljenih pozicija (povreda osjećaja s jedne strane, demokratsko pravo s druge strane) i ponudila varijante pristupa takvim interpretacijama. Završno predavanje prvog dana pripalo je Josipu Berdici (Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku) s naslovom »Mir i rat između pojedinca i društva: Rawls i problem (ne)opravdanosti rata«, u kojem Berdica, prateći liniju Rawlsova razvoja argumenata, suprotstavlja njega samog između miroljubivog Rawlsa koji zastupa izbjegavanje rata i ratobornog Rawlsa koji zastupa po-

kretanje rata u slučaju kršenja ljudskih prava. Imajući u vidu da Rawls govori o narodima prije negoli o državama, Berdica je komparirao Rawlsa s novim raspravama, zaključujući da se on povukao prema klasičnoj ideji moći kao opravdanja.

Sljedeći dan simpozija započeo je odijeljenom tematskom cjelinom, odnosno plenarnim izlaganjem o međunarodnu pravnom statusu rata i formulaciji agresije, koje je izložio Davorin Lapaš s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Njegovo izlaganje, pod nazivom »Pravo na upotrebu sile u suvremenom međunarodnom pravu« pružilo je potpunije shvaćanje suvremenog pravnog okvira shvaćanja problematike »prava na rat« (*ius ad bellum*), kao i problematike pravnog definiranja agresije i odgovornosti država u sukobu. Budući da je rat međunarodno pravno zabranjen 7. Poveljom Ujedinjenih naroda, poseban naglasak je stavljen na slučajeve zloupotrebe i relativizaciju prava na samoobranu (jedinog oblika dopuštene upotrebe sile) vlastite zemlje, ali i svjetskog mira u obliku intervencija i preventivnih ratova kao agresivne strategije promicanja vanjsko-političkih ciljeva.

Naredna prijepodnevna sesija sudionike je pobliže upozнала s vojno-teorijskim poimanjem rata i otklonom vojne ekspertize od civilnog shvaćanja strategije. Prvi izlagač bio je pukovnik Andrija Platužić (Hrvatsko vojno učilište »Dr. Franjo Tuđman« u Zagrebu) čije izlaganje »Proučava li se rat u vojnom obrazovanju?« zaključuje da se rat ne proučava adekvatno na vojnim učilištima, kod nas, ali i u svijetu, te da je prevelik fokus stavljen na osposobljavanje vojnika za taktičko i operativno djelovanje bez suštinskog poznavanja rata i njegovih strateških odredbi. Također, istaknuo je da se civilno-vojni odnosi moraju reformirati uz potrebu obostranog upoznavanja različitosti civilnog i vojnog sektora i naposljetku njihova nadilaženja kroz temeljitije proučavanje fenomena rata. Sljedeće izlaganje je održao Mišel Androić na temu »Rat i strategija poslije Clausewitz«, u kojem je pokazao da je temelj strateške vojne teorije Carla von Clausewitz, koji se često uzima kao model tzv. »konvencionalnog« ili državnog vojnog djelovanja, uzdrman trima pojavama: nuklearnim oružjem, Ujedinjenim Nacijama i masovnim medijima. Svaka od te tri pojave je oslabila državni monopol nad silom, time i marginalizirala vojnu komponentu strategije te je ukazala na potrebitost većeg obzira prema političkim i moralnim faktorima rata. Zadnje predavanje izložio je kapetan fregate Ivica Mandić na temu »Definiranje rata za 21. stoljeće« u kojem je elaborirao potrebu za reformiranjem našeg shvaćanja rata, napominjući da postoji teorijski sukob između »tradi-

cionalista« (onih koji ostaju vjerni kontinuitetu postojane prirode rata) i radikala (koji žele reformirati pojam *rata* i vojni establišment uz gotovo potpuno odbacivanje klasične strategije). Zaključuje da bi se definicija rata za 21. stoljeće mogla spojiti s uvažavanjem klasične teorije Clausewitz (prvenstveno naglaska važnosti moralnih i političkih faktora u ratu) i njenog pomirenja s tzv. RMA (*Revolution in Military Affairs*), to jest revolucijom unutar vojnog establišmenta koja često obuhvaća radikalnu reviziju tehnološkog djelovanja vojske, ali i njenog ophođenja s neprijateljem i ostalim ciljanim skupinama. Završnu riječ sesije imao je Luka Perušić. Kroz svoju kritičku i filozofsku analizu pojma »Nevinosti« (ujedno i naziv izlaganja) ukazao je na splet okolnosti kojima se relativizira rat u obliku zakonskih ili čudorednih kodifikacija čiji promicatelji nemaju interes za razumijevanjem biti cjeline tog odnosa, nego im je interes usmjeren na partikularnu dobit, tj. na opravdanje vlastite nevinosti bez evaluacije vlastite odgovornosti; što naposljetku rezultira kultiviranjem mržnje. Zaključio je da se samo uz kritičko preispitivanje nevinosti može doći do poimanja međusobne odgovornosti aktera, naime kao preduvjeta bilo kakvog konstruktivnog pomaka u poimanju i/ili sudjelovanju u fenomenu sukoba.

Podnevnu sesiju drugog dana započeo je Vladimir Filipović (DIU Libertas Međunarodno sveučilište) izlaganjem »Mirovno u mirovnim snagama Ujedinjenih nacija« kojim je ispitivao ulogu UN-a u očuvanju mira i njihovu efikasnost unutar mirovnih procesa zemalja s posebnim osvrtom na primjere iz rata na području Bosne i Hercegovine 1992.–1995. Analiza je bila usmjerena na određenje »mirovnog« u djelovanju UN-a, sa zaključkom da je »mirovnost« u UN-u upitna kategorija i sadrži znatnu političku mitologiju. Drugim riječima, UN su bili i ostali samo još jedna pozornica sukoba između svjetskih sila. Dario Čepo (Sveučilište u Zagrebu) u svom je izlaganju »Mitologija rata i mira u konstrukciji Europske unije« tvrdio da je idealizacija mira, integracije i suradnje između nacija temelj osnivačkog mita Europske unije upravo zbog zazora pred nacionalizmom i partikularizmom koji su odgovorni za najveću ratnu destrukciju Europe. Izveo je tezu da je supranacionalizacija Europske unije kroz sukcesivnu harmonizaciju i integraciju (barem simboličku) politike, gospodarstva i zajedničkih granica valjan projekt za uspostavu trajnog mira na ovom području. Marta Zorko (Sveučilište u Zagrebu) u svom izlaganju »Geopolitika rata i mira« ukazala je na fundamentalnu razliku između poimanja rata i mira između političkog establišmenta i državljana.

Politički establišment gleda na odnose između nacija kroz prizmu realpolitike koja takve odnose vidi prvenstveno kroz teritorijalnost i njene prednosti. Ipak, dolazi do zaključka da se sa sve većom inkluzivnošću stanovništva u kreiranju politike mijenja i geopolitički pejzaž i sami suvremeni odnosi moći, koji i dalje ustraju na državničkom poimanju snage nacija. Vraćajući se na teoriju pravednog rata, temu koja je dominirala skupom, Stipe Buzar (DIU Libertas Međunarodno sveučilište) u svom izlaganju »Teorija pravednog rata i nacionalni interesi« brani tezu da teorija pravednog rata mora biti isključivi temelj agresivne intervencije država te kao takva dio nacionalnih strategija. Ističe da se teorija pravednog rata ne može koristiti kao sofistika s ciljem opravdanja nasilja, već da se ona mora upariti s umjerenim realizmom (*de facto* političkim odnosima) koji bi mogao pomiriti nacionalne interese i moralne imperativne jer sposobnost moralnog opravdanja je jedini način ostvarenja dugoročnih sigurnosnih ciljeva država, a taj cilj bi bio prvenstveno stabilnost.

Poslijepodnevnu sesiju drugog dana započeo je Ivan Markešić (Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«) s temom »Koja je uloga religija: potaknuti ili zaustaviti rat – odnosno bi li bilo ratova da nema religija?«. Dao je dao sažetu analizu potencijalno agresivnih otvorenih pitanja između religija tvrdeći da su se religije koristile paralelno s političkom polarizacijom između naroda, dajući tako teološko opravdanje nasilja nad drugim vjerama i narodima. Zaključuje da su religije koncipirane kao sustav vjerovanja kojem je zadaća poticanje društvene kohezije između vjernika, ali se to koristi od strane političkog sustava kao instrument jačanja države i nacije. Time je religija ovdje su-akter takvih stremjenja. U narednom izlaganju Orhan Jašić (Sveučilište u Sarajevu) daje donekle suprotstavljeno mišljenje kroz obranu vjerske misli i pojma *ġihad* u Islamu, pojma koji je u potpunosti iskrivljen i udaljen od svog prvotnog značenja, onog koje se može naći u Kur'anu. Izlažući na temu »Percepcija borbe (*ġihad*) u teologiji religije i filozofiji religije Hansa Kunga«, autor je iznio kratku biografiju poznatog švicarskog teologa i ekumenista Kunga, ali i postavke njegova teološkog nauka koji ističe dijalog između religija bez kojeg ni ne može biti dijalog između naroda. Iz Kungaova shvaćanja *ġihad*, kao i onog Kur'ana u kojem nosi značenje *napora* ili *svladavanje sebe sama*, autor ističe kako se čini ogromna šteta da se *ġihad* smatra prvenstveno ratom, tj. onime što se u Kur'anu spominje kao *ġihad* sabljom ili »niži *ġihad*«, ne uzimajući u obzir da je *ġihad* u svom originalnom smislu napor vjernika da savlada samog sebe u pohlepi i

zlu i time bude bliže Bogu te da se takvom paušalnom formulacijom *ġihad* čini ustupak prvenstveno onima koji ga namjerno zlorabljavaju da bi stvorili sukobe iz političkih interesa (tzv. *ġihadisti*). Danko Plevnik (Karlovac) u svom se izlaganju »Nametanje načina i smisla života kao motiv ratovanja« osvrnuo na metode vojnog huškanja i ratne promidžbe koja danas poprimaju posebno prijemčiv oblik preko masovnih medija, posebno društvenih mreža. Uzevši u obzir da je medijski prostor postao poprištem pravog informacijskog rata, Plevnik zaključuje da je rat danas više nego ikad »nacionaliziran« fenomen te da je postalo lako nametati način i stil života kao motiv ratovanja. U posljednjem izlaganju dana, pod nazivom »Revolucija, rat i mir«, Alen Tafra (Sveučilišta Jurja Dobrića u Puli) dao je kritički prikaz eurocentrične vizije revolucije, rata i mira kroz filozofiju marksističkog mislioca Domenica Losurda. Autor je iznio zaključak da je korijen slabljenja, ne samo ljevice već i pacifističkih stremjenja, u izjednačavanju totalitarizma i revolucije ustvari eurocentrička optička varka kojom se zamagljuje da je kolonijalizam bio i ostao glavna dimenzija moderniteta.

Prva sesija subotnjeg dana simpozija započela je izlaganjem Nenad Vertovšeka (Sveučilište u Zadru) na temu »Pitanje o smislu rata kao otuđeno pitanje ili pitanje otuđenja – između neorealizma Kennetha Waltza, kritike Chomskog i poetike Hermanna Hessea«. Bilo je riječi o problematici promišljanja smisla rata, naravi ratovanja i nužnosti mira. Također se uputilo u nužnost osvrtnja na reakcije intelektualaca na ratove te (re)afirmacije stava javnosti, kako bismo se mogli bolje suočiti s aktualnim situacijama te koncepcijama i perspektivama ratovanja. Sljedeće izlaganje održao je Igor Eterović (Sveučilište u Rijeci). Tema je bila »Kant kao kamen smutnje? – Ideološki ratovi o filozofiji nakon Kanta«. Cilj rada bio je istražiti potencijalne dimenzije filozofskog »rata ideologija« iz kantovske perspektive, pri čemu je Eterović naglasio apsurdnost sustavnog razdjeljivanja filozofije na »analitičku« i »kontinentalnu« struju, za što je upravo Kant najbolji primjer. Izlaganje »Kozmopolitiski i/ili imperijalni mir kao osnova globalne vladavine« održao je Marin Beroš (Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar« iz Pule). Kozmopolitizam i imperijalizam su objašnjeni kroz dugu zajedničku povijest, odnosno ideja kozmopolitizma nalazi se kao ideja usko vezana uz političku organizaciju imperija. U ovom se kontekstu analiziralo i shvaćanje mira te mogućnost njegove uspostave i očuvanja. Prijepodnevna sesija izlaganja završena je izlaganjem Enisa Zebića (Zagreb) »Intelektualac u ratno vrijeme – slučaj Krune

Krstića«. Zebić je upečatljivim pripovijeda-
njem života hrvatskog leksikografa, lingvisti,
psihologa i filozofa Krune Krstića otvorio
pitanje šutnje o ratnim vremenima, u ratnim
vremenima. Kristić se u svojim filozofijskim
tekstovima iz vremena Drugog svjetskog rata
uvelike bavio tada aktualnim pitanjima, a če-
sto i u neskladu s vladajućim narativom, zbog
čega je uvijek bio na rubu ugroženosti.

Podnevnu sesiju izlaganja započelo se izla-
ganjem »Kooperativni i kompetitivni aspekti
argumentacije« Gabriele Bašić (Sveučilišta u
Splitu). Bavila se problematikom teorije argu-
mentacije i izgradnjom modela koji zahvaća
njezine kompetitivne i kooperativne aspekte.
Kao jedan od tih modela istaknula je pragma-
dijalektiku. Također je analizirala i argumen-
taciju u odnosu na logiku i važnost argumen-
tacije u nastavi filozofije. Kao važan element
je istaknula i ulogu metafore u argumentaciji.
Marko Kos (Sveučilište u Zagrebu) u svom
izlaganju »Građanski ne-odgoj: rat protiv
mladih« bavio se pitanjima položaja djece i
mladih u društvu, kako u državama u miru,
tako i u zaraćenim državama. Istaknuo je ne-
koliko problema koji se mogu shvatiti bilo
kao direktno, bilo kao indirektno nasilje nad
djecom i mladima. U državama u miru jedan
od glavnih takvih problema je neadekvatna
edukacija i općenito loše društveno ozračje,
koje mlade ljude već u startu ograničava, ne
potiče na kritičko razmišljanje i sprječava nji-
hov kvalitetan razvoj, čime se loše utječe na
njihovu budućnost. Problemi djece i mladih
u zaraćenim zemljama su naravno direktniji,
pa i veći i vidljiviji problem. Velik naglasak
je stavljen na problem djece-ratnika, nasilja
nad djecom i djece kao ratnih žrtava. Kao još
jedan značajan element nasilja nad djecom i
mladima izdvojeno je i siromaštvo, a iz pozi-
tivnog gledišta predložio je koncept integra-
tivnosti, utemeljen u integrativnoj bioetici,
kao ishodište rješavanja problematike. Matija
Mato Škerbić (Nacionalni centar za vanjsko
vrednovanje obrazovanja) u svom izlaganju
»Dvije kardinalne vrline ratnika i sportaša
– *warlike* i *resilience*« bavio se shvaćanjem
navedenih pojmova iz perspektive etike spor-
ta. Posebno je usporedio shvaćanje tih vrlina
s jedne strane u kontekstu sportaša, a s druge
u kontekstu ratnika. Referirao se na radove
J. S. Russela i N. Fischera, a kao jedan od
primjera koristi i slučaj skijaša Ivice Kosteli-
ća. Izlaganje »Rat kao ekonomijom uprav-
ljan intencionalni čin u epohi mira« održala
je Dafne Vidanec (Veleučilište Baltazar u
Zaprešiću). Naglasak je stavila na važnost
sagledavanja rata unutar socio-političkog
konteksta iz što više perspektiva tako da bi
se moglo doći do objektivnije slike i boljeg

razumijevanja uzroka i okolnosti pojedinog
sukoba. Također je postavljeno pitanje mo-
gućnosti ostvarivanja trajnog mira, naročito
ako se uzme u obzir činjenica da je 20. stolje-
će obilježeno s dva svjetska rata i preko 150
»manjih« ratova, od kojih mnogi i danas traju.
Tematikom važnosti sagledavanja konteksta i
»šire slike« u razumijevanju ranih sukoba, u
svom se izlaganju »Globalno ratište i glasovi
iz pustinje«, ujedno posljednjem regularnom
izlaganju skupa, bavio i Sead Alić sa Sveučil-
išnog centra Koprivnica. On je dodatno pro-
dubio problematiku masovnih medija i njihov
utjecaj na ratove danas. Istaknuo je dodatan
aspekt te problematike – generiranje zalude-
nosti ratom, ideološku manipulaciju i ratnu
propagandu. Također se kritički osvrnuo i na
koncept »rata za demokraciju«. Naglasio je
važnost medijske dimenzije te važnost propi-
tivanja mogućnosti mehanizama sprečavanja
propagiranja ratova kroz medije.

Završno predavanje skupa održao je Goran
Sunajko (Leksikografski zavod »Miroslav
Krlježa«). Naslovio je izlaganje »Rat i mir:
prijatelj–neprijatelj« te se obrušio na raspra-
vu između real-misli i utopizma kroz prizmu
političke volje, naime koja se na različite na-
čine vodila tijekom simpozija, prvenstveno
iz pozicije tradicije zapadne filozofske misli
koja za bit uvijek uzima suprotstavljanje.
Zainteresiran je li bitak po sebi moguć bez
pred-mišljenja ili pred-očjenja Drugog kojeg
se može razumjeti ili kao omogućenje za seb-
stvo ili kao suprotnost sebstvu (neprijatelja),
pozicije je pokušao prevladati Adornovom
negativnom dijalektikom i Levinasovom te
Ricœur ovom ontologijom Drugog, no kon-
cepcije Carl Schmitta učinile su se Sunajku
značajno plauzibilnijima. U njima se nalazi
koncipirana nemogućnost dokidanja moguć-
nosti rata i uspostave trajnog mira, što je Su-
najko u određenom smislu istaknuo kao vje-
rojatno gotovo pitanje.

Gledano u cjelini, simpozij je bio solidno
popraćen, uz mnoštvo polemizacije između
gostiju i sudionika, studenata i znanstvenika,
a mnoga od izlaganja trebala bi se tijekom
iduće godine pojaviti u formi znanstvenih
priloga dostupnih na uvid akademskoj i široj
javnosti.

Mišel Androić
David Martić
Luka Perušić
Maja Vejić

Simpozij »Slika i anti-slika. Julije Knifer i problem reprezentacije«

Centra za vizualne studije organizirao je 8. i 9. prosinca simpozij »Slika i anti-slika. Julije Knifer i problem reprezentacije« u galeriji Lauba, u mističnom ambijentu gotovo do posljednjeg mjesta ispunjene konferencijske dvorane. Simpozij je održan u sklopu znanstvenog projekta istraživanja koje ima za cilj promotriti Kniferov opus iz kritičkog rakursa različitih humanističkih i društvenih disciplina da bi se pokušalo doprijeti do značenja meandra neovisno o konkretnim formalnim izvedbama i aktualnim epistemološkim utemeljenjima.

Simpozij je bio tematski podijeljen na šest sesija, a u sklopu prve teme, naslovljene »Meandar kao filozofija (slike)«, službeno je otvoren filozofsko-umjetničkim diskursom Žarka Paića sa Sveučilišta u Zagrebu. Izlaganjem »Ako jezik više ne govori... Aporije konceptualne slike« Paić je nastojao pokazati da se pri slučaju konceptualne slike Julija Knifera otvara bitan problem nestanka jezika iz horizonta slike kao znaka za predmetnost/nepredmetnost te je pritom postavio pitanje: ako jezik više ne govori, što preostaje? Paić kreće filozofskim postavkama 20. stoljeća, ponajprije Heideggerovim čuvenim obratom od uma k jeziku ili iz mišljenja o bitku k pitanjima samoga kazivanja na bitak. Dotični obrat obuhvaća pokušaj da se bitak u cjelini i kao takav misli polazeći od jezika svedenoga na »elementarne čestice« kazivanja, a kada jezik postaje uvjet mogućnosti filozofije uopće, zбореći s Wittgensteinom iz *Filozofskih istraživanja*, tada je problem mišljenja zapravo problem onoga što jezik sam za sebe mora govoriti. Međutim, služeći se parafrazom Rortyjeva iskaza o samozavaravajućem pokušaju razuma, Paić uočava aporiju u vidu činjenice da jezik ne govori sam od sebe, odnosno da ne iskazuje više ono što još govori upravo zato što mu je to »ukrala« tehnosfera. Paić zaključuje da, kao što se metafizika uma naposljetku svodi na pitanje ima li Boga izvan logičko-analičkog načina mišljenja samoga jezika, tako se i »lingvistički obrat« svodi na pitanje o granicama jezika kao granicama – ne više svijeta, kako je to mislio Wittgenstein u *Tractatusu* – već je u doba tehnosfere pravi problem filozofije, umjetnosti i znanosti jedino »bit« života. A time je, tvrdi Paić, već nagoviješteno zašto ni konceptualna niti post-konceptualna umjetnost ne mogu ponuditi rješenje izlaza iz začaranoga kruga računanja–planiranja–konstrukcije kao izvedbe–postava–ideje suvremene umjetnosti u njezinome sklopu performativno–instalacijsko–konceptualnoga obrata, dok jezik samo

opisuje ono što se događa pritom ne razotkrivajući »bit« događaja, a otuda se njime samo ukazuje na značenja promjene stanja, a ne na postojanost bitka. Paić naglašava da se, kada se mijenja struktura onoga što nazivamo »bit« života, nalazimo u situaciji konstrukcije tehno-poetičkoga karaktera tehno-znanosti spram zbilje, a takav obrat zahtijeva preobrazbu jezika u pragmatičko uputstvo za djelovanje. Namjesto kazivanja jezika, na djelu se događa pokazivanje slike vizualiziranjem stanja događanja. Je li mislio na svečani *aletheia* moment koji izlazi na pijedestal jave?

Sesiju je nastavio Aleksandar Mijatović sa Sveučilišta u Rijeci izlaganjem »Realizam bez stvarnosti. Linija i granica u Meandrima Julija Knifera«, u kojem se izlagač usmjerio na odnos između problema mjesta, prostora i granica reprezentacije koje postavljaju Kniferovi *Meandri* i problematičnoga odnosa između granice i ograničenja u Kantovoj kritičkoj filozofiji. Mijatović se pitao predstavljaju li *Meandri* granicu ili ograničenje reprezentacije te istražuju li oni granicu ili ograničenje slike. Predložio je tezu da ambivalencija *Meandara* između ograničenja i granice ima svoj korelat u raspravi između J. Derridaa i G. Agambena o naravi pregrade (*la barriera*) između označitelja i označenog te se u tom smislu redukcionizam i minimalizam *Meandara* ne zadržava na lišavanju slike njezine figurativne dimenzije, već oni tvore neoznačivu vezu (*synopsis*) ili »nevidljivu artikulaciju« (Agamben) između označitelja i označenoga, odnosno slike i predmeta. Utoliko se *Meandri* ne usmjeravaju na neprikazivost jer bi tom antimimetičkom gestom ostali zatvoreni u mimetičkom krugu riječi/slike predmeta. Oni, naprotiv, postaju sama forma prikazivanja. Dotičnom misaonom putanjom Mijatović je otvorio tri linije rasprave: o neprikazivanom (postmoderna), o nespoznatljivom (anti-esencijalizam filozofije 20. stoljeća) te o lišenosti predmeta (tradicija apstraktnog slikarstva).

Prvi tematski blok zaključuje Nikola Dedić sa Sveučilišta u Beogradu izlaganjem »Modernizam i skepticizam. Julije Knifer u kontekstu Wittgensteinove teorije jezika«, tijekom kojeg navodi da je skepticizam stanje »izvan« kriterija jezika kao intersocijalne kategorije, to jest stanje odvojenosti od svijeta i drugih ljudi, odnosno stanje privatnosti (Wittgensteinovim riječima stanje »privatnog jezika« i »metafizičke izolacije«). Skepticizam je inherentan modernističkom umjetničkom djelu i radu jer modernističko slikarstvo ili skulptura pokazuju da više nema stabilnih kriterija na osnovu kojih je moguće misliti određeni objekt kao umjetničko djelo, što znači, umjesto sa stabilnim konvencijama (kriterijima) tradicionalne umjetnosti, modernistički autor

ove kriterije, odnosno medij svog umjetničkog rada, pronalazi ispočetka, krećući s nule, a dotično stanje Knifer najbolje izražava riječima: »Prije nego što počnem slikati, mogu danima stajati pred bijelom površinom, gledati je i misliti: ako sada počneš nema povratka. I tada me oblije znoj, to je nešto kao bolest znojenja pred praznom bijelom površinom.« Cilj Dedićeva izlaganja nalazio se u analizi Kniferova slikarstva u skladu s postavkama Wittgensteinove teorije jezika, a osnovna teza je da ovakvo slikarstvo nastaje unutar dijalektike između skepticizma, dakle privatnog jezika i transcendencije, odnosno nadilaženja tog istog skepticizma.

Drugi temat, naslovljen »Politika, ideologija i transcendencija slike«, uslijedio je nakon kratke pauze za zakusku, unutar kojega je prvo izlaganje održao Andrej Mirčev sa Sveučilišta u Osijeku pod naslovom »Re-politizirati Knifera? Institucionalno-kritički i biopolitički aspekti«. Mirčev je uspostavio kut za promatranje političkog aspekta stvaralaštva Julija Knifera. U pismu Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti Knifer predlaže – satirički, ali znakovito – osnivanje jednog »sabirnog odbora za prijem dezidentitiziranih sudbina«. Moguće je s ovog mjesta ukazati na opću teškoću moderne, naime odsustvo transcendentnog doma kojemu bi se, poput epskog junaka, uvijek vraćali. Mirčev smatra da se, ako se želi razumjeti, iz cjeline Kniferova stvaralačkog doprinosa politička dimenzija nikako ne bi smjela isključiti, a ovdje anticipira i dva izlaganja koja slijede, a bavit će se subjektivnošću iz optike Kniferova djela.

Predavanje »Intimnost, repetitivnost i zavodjenje. Čitanje Knifera u perspektivi Sennetta i Baudrillarda« izložila je Ines Lukin sa Sveučilišta Borås u Švedskoj. Lukin je ispitivala vezu čovjeka i umjetnika, vođena Kniferovim stavom da prvo stvara djelo kao čovjek, a onda kao umjetnik, što se na površini može smatrati paradoksalnim, uzimajući u obzir nivo apstrakcije s kojim se suočavamo kad analiziramo Kniferovo djelo. Isto tako Lukin je postavila pitanje odnosa intimnosti (koje primamo u dijalektici s osobnim) i repetitivnosti, gdje je pokušala ukinuti kako *novinu* kao autentičan moment umjetničkog djela tako i vremensku susljednost u analizi i pristupu umjetnosti. Repetitivnost u ovom smislu ima svoj ritam, s onu stranu tradicionalne metafizičke kategorije susljednosti. Gotovo je ničeanski ovdje, u bljesku, u jednom potezu shvaćeno Kniferovo djelo kao izboj ideje ponavljane da bi se na sebe usložnjavala i tako izdizala u jasnoći onoga što ta ideja komunicira.

Zadnje predavanje drugog temata prvog dana dopalo je Sonju Briski Uzelac sa Sveučilišta u Rijeci. »Slojevi subjekta. Kniferova strategija palimpsesta« tematski je nastavak prethodnog izlaganja, a dodatno rasvjetljava ovaj odmak od susljednosti i ističe prilazanje prostornom su-postavljanju. Također, raskriva jedan tip modernističkog stila koji se pokazuje u Kniferu, kojega je značajan aspekt, a pokazuje se kao »kriza vjere u napredak«. Linearni napredak se upravo odbija direktno u Kniferovom djelu. Uzelac tu vidi »racionalnu dosljednost kao i aspekte ludičke i nomadske strategije«. Ukoliko bismo se trebali angažirati u izlaganje konzultirajući modernu teoriju, utoliko se Kniferov rad ovdje može promotriti i kao karikiranje stila, potpisa, to jest onog »autentičnog« umjetničkog djela, ujedno direktno i metaforički.

Ernest Ženko sa Sveučilišta u Kopru otvorio je treći temat »Nove paradigme gestualnosti« predavanjem »Između apstraktnog i konkretnog. Kniferov *Meandar* kao potpis«. U njemu Ženko razmatra odnos osjetilnog i konceptualnog, odnosno između individualnog i općeg, e da bi učinio distinkciju između tradicionalnog slikarstva koje vidi u onom individualnom, i apstraktnog slikarstva koje shvaća onim što »stvara značenja u sferi konceptualnog i općeg«. Ovim putem, kaže Ženko, slikarstvo postaje anti-slikarstvo. Ambicija izlaganja bila je izokrenuti ovo shvaćanje tako da bi se apstraktno slikarstvo premjestilo u ono konkretno, dok bi se tipične reprezentacije utvrdile u onom općem. Ipak, na kraju će Ženko dekonstruirati ovu distinkciju uopće isticanjem kategorije *potpisa* gdje se distinkcija briše i otvara se jedan novi problem.

U predavanju »Slika koja traje. Izvedba, temporalnost i gestualnost tijela kao slike« Laura Potrović s pariškog Sveučilišta Sorbonne Nouvelle bavila se pitanjima umjetničke produkcije i recepcije umjetničkog djela iz optike analize temporalnosti Kniferova djela. Istaknuta pitanja koje je Potrović izložila dotakla su se slike kao pokretu koji umjetnik čini dok slika jedan meandar, realnog trajanja slike, kao i recepcije pojedine slike *Meandra*. Mogli bismo slobodno uvesti Heideggerovu verziju djela kao onog iz-djelovanog da bismo naslutili smjer u kojem nas je Potrović svojim izlaganjem htjela odvesti.

Zadnje predavanje dana pripalo je Mirjani Klepić iz Centra za vizualne studije u Zagrebu. Klepić je predstavila temu »Autentičnost, (re)produkcija, ritual. *Meandar* kao forma egzistencije« u kojemu promatra dodatne specifičnosti stilskog izlaska-u-djelo Julija Knifera. Ona govori o tome kako nije uputno govoriti o autentičnosti jer tu nailazimo na beskonačnost problema. Radije se posvećuje

isticanju dimenzije ponavljanja kao jednog oblika slobode građenog u apsurdu tog ponavljanja, kao što ističe i jedno onemogućenje (re)produkcije ovog tipa djela koje se već (re)producira u privid beskonačnosti, da bi uputio, iskazano kao parafraza *vječnog vraćanja istog*, na ono sada koje je uvijek prisutno, a koje ne trpi metafizičku razmetačinu.

Nakon dijela programa u kojemu su posjetitelji mogli poslušati predavanja gostiju pozvanih na simpozij u funkciji izlagača, program je predvidio predstavljanje zbornika »Osijek Kniferu« Umjetničke akademije u Osijeku. Na predstavljanju zbornika sudjelovali su Karmela Puljiz, Hrvoje Duvnjak i Helena Sablić Tomić. Time je zaključen prvi dan simpozija.

Drugi dan simpozija otvoren je sesijom »Kritički diskursi 20. stoljeća«. Na prvom jutarnjem izlaganju Silva Kalčić sa Sveučilišta u Zagrebu govorila je o ritmičkoj dimenziji Kniferove umjetnosti, gdje se korištenjem ne-boja crne i bijele ostvaruje tip bezbojne dinamike, najavljujući pritom i raspravu o anti-slici nešto kasnije. Kalčić se može pripisati neprikladne brzine izvođenja kompleksne teme, ambiciozno predstavljene u sažetku tema simpozija. »Ja sam Ništa«, vidi Kalčić porukom Julija Knifera ako se recipijent u analizi drzne na predstavljenu poziciju koja bi odrekla značenjsku (slikovnu) dimenziju slici. Osim toga, Kalčić je u izlaganju istaknula i kategoriju radikalne volje, gdje bismo se morali vratiti na ravan metafizike, e da bismo shvatili i aspekt predložene ustrajnosti volje u vremenskoj su-sljednosti. Posebno je istaknula jedan Francastelov citat, također prisutan u sažetku, kojim bi se mogla sumirati bit: »Dosad je oblik uvijek nicao iz mirovanja, odsad on se rađa isto tako i iz kretanja. I nije više ravnoteža obavezno pravilo prirodne organizacije, ili organizacije koju je stvorila umjetnost ili tehnika.«

Feđa Gavrilović, predstavnik Art Magazina *Kontura* iz Zagreba, također je govorio o ritmu *Meandra* izlaganjem naslovljenom »Od kompozicije do *Meandra*« kao i o prikladnosti imena 'Meandar', u čemu je riječ prvenstveno o antičkom ornamentu poznatom iz geometrijskog razdoblja grčke umjetnosti. Apsolutnim ritmom vidi monotoniju, a tu bismo mogli naći onu esenciju radikalne volje na koju je ukazala prethodna izlagačica. Taj ritam, koji se nužno mora naglašavati kada je riječ o meandričnoj formi, ponovno Kniferovim riječima, »čija funkcija nije ni filozofska, ni pikturalna, a još manje je dekorativna«, može se promatrati kao esencija ornamenta. I u ovom smo izlaganju mogli su-tražiti ono nepromjenjivo umjetničkog stvaralaštva Julija Knifera kao i umjetnosti općenito, u »drev-

nom smislu«, kako je naglasio Gavrilović, nastojeći usustaviti Knifera u drevne tokove likovne umjetnosti i ukazati na moguće poveznice njegova opusa s linijom modernizma koja se poziva na prastare tradicije.

»Na rubu modernizma. Kniferovo slikarstvo između vizualne činjenice i životnog stava« naslov je kojim je Nadja Gnamušić sa Sveučilišta u Kopru ograničila svoje izlaganje. »Jedna od očitijih karakteristika slikarstva Julija Knifera je opozicija (između crnog i bijelog, vodoravnog i okomitog, granice i beskrajsnosti, plošnosti i optičke iluzije, prisutnosti i odsutnosti), što se najbolje očituje u njegovom paradoksalnom terminu anti-slike«, naglasila je Gnamušić, a unutar izlaganja navodi bitan Kniferov citat: »Nastojao sam ostvariti monotoni ritam minimalnim sredstvima i kontrastom«. Ne vidi li se već na ovom mjestu središnje uporište kao ono oko kojeg je zamišljeno kruženje izlaganja predviđenima u programu simpozija, onda ne idemo u pravom smjeru. U prethodnim izlaganjima učestalo je i značajno isticana ritmika i promjena paradigme stilske autentičnosti, a ovdje je dovedena do svog vrhunca. Ponavljanje obrasca dovedeno je Kniferovim djelovanjem do karikature, gdje se između obrasca i cjeline više ne može »vidjeti« jasna razlika.

Temat »U proširenom polju umjetnosti« otvorio je Marijan Krivak izlaganjem »Anti-slika i anti-film. Julije Knifer i Mihovil Pansini o slobodi u umjetnosti«. Njime je pokušao dovesti u vezu neke od umjetničkih fenomena karakterističnih za (post)avangardnu umjetnost u Hrvatskoj 60-ih godina prošlog stoljeća, a problem je htio uspostaviti filozofski. Ostave li se po strani filozofske dosjetke koje je Krivak citirao, a koje se tiču filozofa od Tlesa do Heideggera, čime se odmaknuo od predloženog fokusa, plauzibilna je bila njegova teza o *Meandru* kao svijesti (*kairos*), svojevrsnom izboju prije su-sljednosti, što se uklopilo u neke od zaključaka prethodnih izlagatelja. U drugom dijelu izlaganja Krivak je zamislio predstaviti film o izložbi Kniferovih *Meandara*, autora Željka Radivoja, iz 2014. godine, koji nije polučio raspravom.

Tomislav Brlek sa Sveučilišta u Zagrebu svoje je izlaganje nazvao »Riječi i stvari. (Anti-)roman i (anti-)slika«, čime je sugerirao Kniferove pretpostavke rada na temelju modernističkih poetika kao što su tzv. *écriture blanche* i *nouveau roman*. Dva je predmeta pitanja povezao jer kao što je za određenicu anti-roman ključno razlikovanje od oblikovnih konvencija romana na način koji je romaneskno zanimljiv, a ne sama različitost nečega što nije roman, tako i anti-slika nije bilo što različito od slike, nego takvo djelo koje se od konvencionalno shvaćene slike razlikuje

u slikarski poticajnome smislu – čime se to shvaćanje nepovratno mijenja. Postavio je pojam *anti-slika* kao novu paradigmu slike, koja shvaćanje cjeline onoga što bi slikom moglo biti nepovratno mijenja. To ga je logičkom nužnošću odvelo do pitanja o odnosima stila i jezika, materijala i izvedbe itd. Zaključak je ponovio već u sažetku dobro pogođenu tezu: »Inovativna praksa ne ukida konstitutivne odlike medija negacijom, nego ih upravo potvrđuje u dijalektičkom nadilaženju materijalnih danosti.«

Zadnje predavanje drugog temata održala je Irena Paulus sa Sveučilišta u Zagrebu. Cilj njenog predavanja bilo je povezati glazbu Igora Stravinskog s *Meandrima* Julija Knifera. Kako navodi Paulus, Knifer sam navodi Stravinskog kao jednog idola. Dodatno je, još jednom, naglašen i moment praznine u monotoniji ovog ritma pronađenog posredstvom Knifera u slikarstvu, kao i kod Stravinskog u domeni glazbene umjetnosti, njemu osebujnim stilskim izlaskom u obliku glazbe. U kontekst problema dobrodošao je bio i drugi navedeni primjer – John Cage. Njegovi poznati eksperimenti sa tišinom točno određenog trajanja još provociraju mišljenje granica umjetnosti na jednak način na koji to provociraju Kniferovi *Meandri*.

Posljednju sesiju naslovljenu »Slikarstvo kao 'teorija' slike« započela je Katarina Rukavina sa Sveučilišta u Rijeci. Izlaganje »Anti-slika kao koncept. Julije Knifer i samoukinuće umjetnosti u filozofiji« objasnilo je kako se pojam *slike* najčešće povezuje s Platonovom teorijom oponašanja (*mimesis*), prema kojoj umjetnost mora stvarnost prikazati onakvom kakva jest ili je barem pokušati takvom prikazati. Rukavina je navela da pojave ili stvari oponašaju ideje i tako ih čine prisutnima (drugim riječima, reprezentiraju ih), uz opasku da je to ipak samo privid, odnosno da prave stvarnosti u prikazu zapravo nema. Pri svome se pojašnjavanju pozvala na Arthura C. Dantoa koji iz pojmova 'oponašanje' i 'pojavnost' izvodi pojam umjetnosti kao *reprezentacije*, gdje djelo mora posjedovati odnos prema stvarnosti; također, Rukavina je naglasila koncept Clementa Greenberga koji, kao Dantoova suprotnost, proturječi Kniferovoj umjetnosti (čiji je umjetnički čin središnji dio njegovog slikarskog izričaja) te istaknula da je Kniferov pojam *anti-slike* ideja, a ne oblik, što je onda povezala s Hegelovim samoukinućem umjetnosti u vlastitoj filozofiji.

Sljedeće izlaganje, pod nazivom »Ekspozicija i anti-slika. Od dekonstrukcije znaka do ontologije vizualnog«, održao je Dario Vuger sa Sveučilišta u Zagrebu. Izložio je svoju kulturološko-dekonstrukcijsku interpretaciju Kniferova *Meandra* koju je načinio uz pomoć

Kniferovog pisanog naslijeđa. Vuger je pojašnjavao da meandar simbolizira denotaciju umjetničke slike tako što konotira znak i autora, a onda uspostavlja odnos spram ontologije ne-slike. Knifer je, kako tvrdi Vuger, usmjeren prema radikalnoj volji ekspozicije, koja je inherentna pojmu i slike i anti-slike. Meandar je, prema njegovu tumačenju, nemirna točka izvan *mainstreama* koja stvara nova mišljenja o slikarstvu, vizualnom, virtualnom i digitalnom. Vuger je zaključio da Kniferova djela naprosto prikazuju njegova mišljenja.

Izlaganje pod nazivom »Očevidni identitet slike. Supremacija i morfe kod Julija Knifera« održala je Nataša Lah sa Sveučilišta u Rijeci. Lah pojašnjava kako pojmove 'slika' i 'identitet slike' Knifer primjenjuje u meandriranju te da pojmovi 'anti-slika' i 'slika bez identiteta' nisu sukladni s Kniferovim djelom. Prema njoj je slika polje reprezentacije, a identitet je naprosto vizualni prikaz onoga što se reprezentira. Svoje izlaganje temelji na formi (*morfe*) meandara i meandriranja, bez da se osvrće na njihovu funkciju te povlači paralelu između Maljeviča i Knifera. Lah je tvrdila da Knifer uspijeva postići najviši stupanj autorske subjektivnosti, pri čemu je njegovo meandriranje pokazatelj njegove težnje prema materijalizaciji. Predavačica zaključuje da Knifer u svome radu reprezentira vidljive forme i njihova izvlačenja iz konteksta.

Posljednje predavanje ovoga simpozija održao je Krešimir Purgar iz Centra za vizualne studije Sveučilišta u Zagrebu, pod nazivom »Znak radikalne drugosti. Julije Knifer i ontologija apsolutne slike«. Purgar pojam *apsolutne slike* u Kniferovom stvaralaštvu tumači kroz teorije Charlesa Peircea i Martina Seela, pojašnjavajući usput pojam *ikoničkog znaka* koji je važan dio Peirceove semiotičke teorije. Purgar napominje da je ikonički znak vezan uz ono što predstavlja i uvijek je na određen način prilagođen mediju u kojemu se pojavljuje, međutim, prema Peirceovoj teoriji ikonički znak može biti toliko sličan onome što predstavlja da razlika između njih može nestati – u tom slučaju, za ontologiju slike, ali i slikovnog znaka, presudan je problem odnosa slike i znaka. S druge strane, za Seela je pak to razlikovanje nužna instanca, a svako figuriranje u slici je samo izvrstan dodatak. Konačno, kao opoziciju svim prethodnim izlaganjima, Purgar tvrdi da su meandri zapravo apsolutne slike jer ne ostvaruju dodatno postignuće, već prikazuju samo sebe – one su znakovi vlastite apsolutne slikovitosti i nikada ne dovode u pitanje vlastitu vidljivost.

Simpozij je bio dobro posjećen uz solidnu aktivnost posjetitelja, na temelju čega bi se moglo ustanoviti da je na skupu izgovoreno i zaključeno uvelike sve relevantno za Kni-

ferovo stvaralaštvo. To je, dakako, poziv na daljnju kritiku i analizu pozicija koje još nisu pronašle usuglašeno mjesto.

Luka Janeš
Ivana Kovačić
Roni Rengel

Tribina »Bioetika: Pitanja života i smrti«

Dana 14. prosinca 2015. u Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića održana je tribina pod nazivom »Bioetika: Pitanja života i smrti«. Moderator je bio Kristijan Vujičić, a gosti su bili Hrvoje Jurić i Marija Selak, oboje s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Tribina je bila zamišljena kao pokušaj sažetog i jasnog odgovora na pitanje što je bioetika, kako je nastala i kako se razvijala, a raspravljalo se i o doprinosu bioetike ekologiji, čovjeku i životinjama, da bi se na kraju predavanja dao kratak osvrt na situaciju u Hrvatskoj i regiji.

Nakon uvodnih riječi, raspravu je započeo Jurić pokušavši definirati pojam *bioetike*, napominjući da se već sama etika često pogrešno smatra običnim propisom pravila koji je nepogrešiv, stoga je bilo potrebno uvesti bioetiku jer ona posebnu pažnju poklanja moralnim pitanjima ljudske tjelesnosti i odnosu prema ne-ljudskim živim bićima, pri čemu je potonje novost u odnosu na etiku. On navodi da bioetika nije samo filozofska disciplina nego je multidisciplinarna i pluriperspektivna.

Na ovaj zaključak nadovezala se Selak, upućujući na to da je važno imati činjenični okvir, stoga je navela da je razvoj bioetike započeo 1962. godine u Seattleu kada je osnovan prvi Etički komitet (tzv. »Božji komitet«). Također, spomenula je i podatak o tome da je bioetika svoj razvoj u Americi nastavila 70-ih godina, a oko 2000. godine i u Europi. Na to se Jurić nadovezao ističući da se već dvadesetih godina 20. stoljeća govorilo o bioetici i to na način ljudskog odnosa prema biljkama i životinjama, kakav ima namjeru ljude osvjestiti i senzibilizirati o važnosti ne-ljudskog svijeta. Oboje su se složili oko stava da bioetika nije stvar samo promišljanja već i djelovanja.

Selak je tematiziranje proširila govoreći o tome kako je čovjek shvaćanje prirode proširio na sebe te je postao objektom vlastitih intervencija. Jurić je ukratko pojasnio i pitanje bioetike u Hrvatskoj i regiji. Prema nje-

govom mišljenju, situacija je solidna jer na svim sveučilištima postoje ljudi koji se bave bioetičkom problematikom, uz čestu suradnju s internacionalnim znanstvenicima. Govorio je i o tome kako je u hrvatskoj bioetici nastao koncept *integrativne bioetike*, u sklopu čega je, kao posljedica bujanja bioetike u Hrvatskoj, krajem 2014. godine osnovan Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku unutar kojega studenti imaju priliku sudjelovati u radu s profesorima i znanstvenicima. Selak je, uz priču o nastanku bioetike, spomenula i jedno bitno bioetičko pitanje s obzirom na činjenicu da je čovjek nastao iz prirode, a to je pitanje tehnoznanstvenih intervencija u ljudsku prirodu i prirodu općenito – nabrajajući primjere – od biotehnološkog poboljšanja čovjeka (npr. kognitivno, emotivno, fizičko, moralno i sl.) do proizvodnje GM hrane.

Privodeći tribinu kraju, Jurić je zaključio da se bioetiku ne smije reducirati na goruće probleme, već treba obuhvatiti sve situacije gdje život i smrt dolaze u pitanje te smatra da je potrebno ljudstvo poučavati bioetici. Vjeruje da će biocentrizam jednoga dana postati vladajući svjetonazor, osobito kada ljudi prepoznaju kakva pitanja treba postavljati. S time u vidu, tema tribine privukla je prilično velik broj ljudi i povukla nekoliko zanimljivih pitanja od strane publike, stoga se preporuča nastaviti predavati i raspravljati o ovakvim temama.

Ivana Kovačić

Tribina »Životinjski život i ljudski zakoni«

Dana 15. prosinca 2015. godine u Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića u Zagrebu održana je četvrta tribina iz ciklusa »Oslobodenje životinja« pod nazivom »Životinjski život i ljudski zakoni«. Autor i voditelj ciklusa tribina je Robert Međugorac, a gosti ove tribine bili su Hrvoje Jurić s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Tomislav Krznar s Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Tribina je započela glazbenom izvedbom J. Weissovog *Concerta* sa stavcima *Grave – Allegro – Vivace* i stavkom »Berceuse« iz G. Fauréove suite *Dolly*, prema interpretaciji učenika srednje glazbene škole Pavla Markovca u Zagrebu, u sastavu Mislava Pečnika (gitara), Antonia Kolovrata (gitara) i Lucije Štivecvić (gitara), koji su pod mentorstvom prof. Xhevdeta Sahatxhije u 2015. godini osvojili prvo mjesto državnog natjecanja komornog sastava 2. kategorije u disciplini trija.

Nakon glazbene izvedbe i kratkog obraćanja u kojem je Međugorac istaknuo antropocentričnu kao prvu problematičnu točku ljudskih zakona spram životinja, Jurić je upozorio da naslov »Životinjski život i ljudski zakoni« sugerira skriveno temeljno pitanje odnosa ljudi prema neljudskim živim bićima. Napomenuo je da je odnos čovjeka prema životinjama u prošlosti bio bitno drugačiji, odnosno bio je izravan, te kako danas takvog odnosa nema jer je, osim u slučaju držanja kućnih ljubimaca, došlo do depersonalizacije. Sljedeći problem je, prema Juriću, to što ljudi danas ne poznaju svoju hranu. Točnije, poznaju samo konačan proizvod, ali ne i sam proces proizvodnje. Smatra da je danas, usprkos napretku, situacija i dalje loša jer s jedne strane postoji masivno nasilje, a s druge strane ravnodušnost. Ironično je komentirao sintagme »humano klanje« i »lovstvo kao zaštita prirode«, ističući da je nemoguće spojiti humanost s ubojstvom. Životinje su, među ostalim, postale potpuno podređene čovjeku njegovim apsolutnim zadiranjem u prirodu, a on ih, kako Jurić ističe, iskorištava unutar četiri područja: prehrane, odijevanja, znanstvenog istraživanja i zabave.

Nadalje, govoreći o ljudskim zakonima s obzirom na životinje u Hrvatskoj, Jurić je naveo kako je lov, koji je još uvijek legalan, jedna potpuno besmislena djelatnost bez argumenata. Oštro je osudio nove stavke Zakona, poput lova lukom i strijelom te ubijanje pasa i mačaka na terenu lovišta, uz komentar kako iza tih izmjena stoje sumnjivi, međusobno povezani ekonomski interesi, odnosno investitori, lovački lobi i političari. Jurić je dalje naveo da je lov samo fantazija o totalnoj kontroli nad (tuđim) životima i da zakoni, koji bi trebali omogućavati barem minimalnu razinu morala, ne bi smjeli dopuštati takav »sport«. Kao dobru stvar jedino je istaknuo činjenicu da pravna regulacija životinjskih prava postoji već duže vrijeme. Točnije, godine 1999. donesen je Zakon o *dobrobiti* životinja, a 2006. je donesen Zakon o *zaštiti* životinja, pri čemu kao problem navodi to što zakon ustvari ne zagovara dobrobit, već samo deklarira zaštitu životinja. Nadalje, središnji problem toga zakona Jurić vidi već u samom uvodnom dijelu Zakona u kojemu ne postoji točna formulacija; konkretnije, lov i ribolov su dopušteni iako su ubojstvo, stoga Jurić predlaže zakon koji uključuje i zabranu lova i ribolova jer će se ljudi, smatra on, na taj način maknuti od uvriježene, a loše prakse.

Nakon Jurića, riječ je preuzeo Krznar koji već u samom početku napominje da ne govori iz uvjerenja, nego iz činjenica. Tako spominje činjenicu da je životinjsko meso omogućilo demografski rast, dok s druge strane industrij-

ski uzgoj životinja opisuje kao institucionalizirano nasilje. On smatra da bi bilo dobro iznova definirati odnos čovjeka prema životinjama, a na Jurićevu izjavu da lov i lovstvo nije jednostavno definirati, odgovara da je lov jedan od najznačajnijih uzroka nastanka čovjeka (prije toga on je bio samo životinja), a ujedno je i učinkovit u regulaciji populacije i kvalitete života pojedine populacije. Međutim, ako je lov u svrhu zabave, Krznar smatra da taj razlog za lov nije etičan.

Nakon njihovih izlaganja, Međugorac je u raspravu uključio i publiku koju je najviše zanimalo ima li slučajeva u kojima Jurić odobrava lov i ubojstvo te kako bi Jurić i Krznar zaustavili iskorištavanje životinja. Jurić je odgovorio da zagovara umjeren lov, ali da svejedno industriju mesa uspoređuje s nacističkim logorima koji su također nosili hranu svojim zatvorenicima, a onda ih ubijali. Zatim je istaknuo da osuđuje svako narušavanje dostojanstva, uključujući i onog biljaka, ali da problem dolazi od prehrane koja je nužna za opstanak. Slaže se s Krznarom pri tvrdnji da ljudi moraju nastojati umanjiti količinu nasilja bez obzira na to što nitko nije svetac i savršenstvo ne možemo dostići. Prema Juriću, savršenstvu svejedno trebamo težiti. Smatra da je bolje da činimo nasilje svjesni da je to nasilje, nego da smo nesvjesni činjenica koje stoje iza proizvodnje hrane koju jedemo, odjeće koju nosimo i istraživanja koja provodimo, a najviše je razljučen činjenicom da bez obzira na to što nikome ne bismo smjeli oduzimati život, ne možemo to ne činiti jer moramo preživjeti. Zaključno uz Jurićeve riječi, Krznar smatra da je bitna svjesna odluka i da idealnog zakona nema.

Posjećenost je bila vrlo dobra, a zainteresiranost publike za ovako osjetljiva pitanja bila je izuzetna te se može preporučiti da se nastavi s javnim diskusijama o bioetičkim pitanjima na temu ne-ljudskih živih bića.

Ivana Kovačić

Simpozij »Kultura – jedno i mnoštvo«

Suradnjom Multikulture i Inmusic festivala u sklopu programa »Multikulturalizam u glazbi«, u srijedu 16. prosinca u dnevnom prostoru Vintage Industrial Bara (»Kavez«) održan je filozofski simpozij »Kultura – jedno i mnoštvo«. Tema simpozija bila je analiza multikulturalnosti i kulturne raznolikosti

povodom aktualne globalizacije i rastućih migracija. Sudionici simpozija bili su dr. sc. Petar Šegedin s Instituta za filozofiju, prof. dr. sc. Igor Mikecin s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i dr. sc. Goran Kardaš, doc., s Odsjeka za indologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Koncept simpozija osmišljen je tako da su svojim kratkim izlaganjima sudionici predstavljali različita određenja kulture i njenih aspekata, čime se otvar put promišljanju multikulturalnosti.

U središte svog izlaganja Petar Šegedin postavio je odnos kulture i politike. U ovom odnosu sam život sebe oblikuje te se postavlja pitanje koliko politika može sudjelovati u oblikovnoj moći. Šegedin je u ovom kontekstu govorio o državi kao mjestu kulture jer ona postoji u svezi jednog i mnoštva. Navodeći Nietzscheovu volju za moć kao oblikujuću silu kulture (daleko od svodenja kulture na dekorativnu umjetnost) i uz njegovu kritiku malograđanske kulture naposljetku je došao do Nietzscheova pojma *ljubavi*, dajući zaključak da rast moći počiva na stvaralaštvu i dopuštanju prisutnosti drugog.

Igor Mikecin usmjerio se na antičko značenje pojma *kulture*, ukazujući na degradaciju i sužavanje tog pojma kroz povijest, a koja je postupno dovela kulturu u svezu s prirodom. U svom izvornom značenju pojam kulture bliži je pojmu duha. Zaboravljanje izvornog pojma kulture (kao prvenstveno duhovnosti) ujedno je ishodište problema multikultural-

nosti. Daljnjim suženjem kultura se svela isključivo na umjetnost, zatim na izjednačavanje s mentalitetom, da bi konačno došlo do krajnje degradacije kulture kao načina dobrog ponašanja. Nadalje, Mikecin je istaknuo da je multikulturalnost izrazito moderna pojava umnažanja kultura. Pojam multikulturalnosti označava mnoštvenost kultura unutar jednog društva što, smatra Mikecin, pokazuje prednost kulture nad civilizacijom.

Goran Kardaš bavio se pitanjima identiteta unutar multikulturalnosti. *Što je to identitet? Što je to razlika?* Ovim pitanjima možemo pristupiti putem modela predkognitivnog razumijevanja ili budističkog relacionog stajališta. Predkognitivno razumijevanje definira bivanje u identitetu kao biti samim sobom određen, što je nužno uvijek u opreci spram drugog. Tako je radikalna posljedica identiteta nepostojanje dijaloga. Budističko relacijsko stajalište zastupa nepostojanje identiteta i razlike u supstancijalnom smislu. Razmatrajući multikulturalnost (drugi naspram ja) iz perspektive budističkog relacionizma, Kardaš upućuje da otvorenost prema drugom iziskuje visoku razinu dekonstrukcije jastva.

Nakon izlaganja sudionika na red su došla pitanja iz publike koja su ubrzo potakla raspravu između Šegedina i Kardaša o dekonstrukciji jastva, drugosti drugog te ispitivanju kontekstualnog u definiranju kulture.

Lena Kuzmanović